

T.C.

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

SAFVETU'T-TEFÂSİR'DE BELÂGAT UYGULAMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUSA DEMİR

Tez Yöneticisi

Yrd. Doç. Dr. Emrullah ÜLGEN

ŞIRNAK – 2015

T.C.

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

SAFVETU'T-TEFÂSİR'DE BELÂGAT UYGULAMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUSA DEMİR

Tez Yöneticisi

Yrd. Doç. Dr. Emrullah ÜLGEN

ŞIRNAK – 2015

T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

SAFVETU'T-TEFÂSİR'DE BELÂGAT UYGULAMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı: **Yrd. Doç. Dr. Emrullah ÜLGEN**

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı:

İmzası

Yrd. Doç. Dr. Emrullah ÜLGEN

Yrd. Doç. Dr. Yaşar ACAT

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÖNCÜ

Tez Sınav Tarihi: 15.06.2015

T.C.

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (15/06/2015)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Musa DEMİR

İmzası

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
ÖNSÖZ.....	VII

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN GENEL TANITIMI.....	1
A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ.....	1
B. ARAŞTIRMANIN METODU	1
II. MUHAMMED ALİ ES-SABÛNÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ	2
A. HAYATI	2
a. İlmî Şahsiyeti.....	2
b. Eğitimi.....	3
B. ESERLERİ	5
a. Safvetu't-Tefâsîr ve Tefsîr Metodu.....	5
b. İbdâ'ü'l-Beyâni fî Kur'ân'il-A'zîm	7
c. Diğer Eserleri	8
IV. es-SABÛNÎ'NİN BELÂGAT'TA KULLANDIĞI KAYNAKLAR	13
V. BELÂGAT VE FESÂHAT KAVRAMI.....	14
A. BELAĞAT	15
a. Kelâmın Belâgatı.....	15
b. Mütakellimin Belâgatı	15
B. FESÂHAT	16
a. Kelîmenin Fesâhatı	16
b. Kelâmın Fesâhatı	18
c. Mütakellimin Fesâhatı.....	21
VI. KUR'ÂN-I KERİM'İN BELÂGATI	22

BİRİNCİ BÖLÜM

SAFVETU'T-TEFÂSÎR'DE ME'ÂNİ İLMİ UYGULAMALARI

A. ME'ÂNİ İLMİ	25
----------------------	----

B. ME‘ÂNÎ İLMÎ KONULARI.....	25
a. Haber.....	25
aa. Haber Cümlesinin Gayeleri	25
aaa. Fâide-i Haber.....	25
aab. Lâzım Fâide-i Haber	26
ab. Haber Cümlesinin Çeşitleri	26
aba. İbtidâî Haber	26
abb. İnkârî Haber	27
b. İnşâ.....	27
ba. Emir	27
bb. İstifhâm.....	31
c. Kasr	34
ca. Hakîki Kasr	35
cb. İzâfî Kasr	35
d. İcâz.....	35
da. İcâz-ı Kasr.....	36
db. İcâz-ı Hafz	36
f. İtnâb	37
g. Müsnedin Durumları	42
ga. İsim yerine Zamir Gelmesi	42
gb. Zamir Yerine İsim Gelmesi	43
h. İltifât.....	43
i. Tağlîb	45

İKİNCİ BÖLÜM

SAFVETU’T-TEFÂSİR’DE BEYÂN İLMÎ UYGULAMARI

A. BEYÂN İLMÎ.....	48
B. BEYÂN İLMÎ KONULARI.....	48
a. Teşbîh	48
aa. Teşbîh-i Mürsel.....	50
ab. Teşbîh-i Müekked.....	50
ac. Teşbîh-i Mücmel.....	51

ad. Teşbîh-i Mufassal	52
ae. Teşbîh-i Belîğ	52
af. Teşbih-i Temsîli	53
ag. Teşbîh-i Zımnî	54
ah. Teşbîh-i Maklûb	54
b. Hakikat	55
c. Mecâz	55
d. İsti'âre	57
da. İsti'âre-i Tasrihiyye	58
db. İsti'âre-i Mekniyye	58
dc. İsti'âre-i Temsiliyye	59
dd. İsti'âre-i Mutlaka	60
de. İsti'âre-i Muraşşaha	60
df. İsti'âre-i Mücerrede.....	60
dg. İsti'âre-i Asliyye	61
dh. İsti'âre-i Tebe'iyeye	61
dı. İsti'âre-i Tehekkümiyye	62
di. İsti'âre-i Akliyye	62
dj. İsti'âre-i Tahyîliyye.....	63
e. Mecâz-ı Mürsel	63
ea. Cüz'iyet	64
eb. Külliyyet.....	65
ec. Sebebiyyet	65
ed. Müsebbebiyyet	66
ee. İ'tibâr Mâ Yekûn	66
ef. İ'tibâr Mâ Kâne.....	67
eg. Mahalliyet.....	67
eı. Halliyet.....	68
ei. Umûm Husûs.....	68
f. Mecâz-ı Aklî.....	68
fa. Sebebiyyet.....	69
fb. Mef'ûliyyet	69

fc. Zarf-u'z-Zaman.....	70
fd. Zarf-u'l-Mekân.....	70
g. Kinâye.....	71
ga. Ta'riz.....	72
gb. Telvîh.....	73
gc. İmâ ve İşâret.....	73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAFVETU'T-TEFÂSİR'DE BEDÎ' İLMİ UYGULAMARI

A. BEDÎ' İLMİ.....	76
B. BEDÎ' İLMİ KONULARI.....	76
a. Muhassinât-ı Ma'neviyye.....	76
aa. Tıbak.....	76
aab. Tıbak-ı İcâbî.....	77
aac. Tıbak-ı Selbî.....	78
aad. İki İsim Arasında Tıbâk.....	78
aae. İki Fiil Arasında Tıbâk.....	79
aaf. İki Harf Arasında Tıbâk.....	79
aag. Bir İsim ve Bir Fiil Arasında Tıbâk.....	79
ab. Mukâbele.....	80
ac. Müşâkele.....	80
ad. Leff-ü Neşr.....	81
ada. Leff-ü Neşr-i Müretteb.....	82
adb. Leff-ü Neşr-i Müşevveş.....	82
ae. Mübâlağa.....	83
b. Muhassinât-ı Lafziyye.....	83
ba. Cinâs.....	83
baa. Cinâs-ı Tam.....	84
bab. Cinâs-ı Gayr-i Tâ'm.....	84
bac. Cinâs-ı Mümâsil.....	85
bad. Cinâs-ı Müstevfâ.....	85
bae. Cinâs-ı Muzâri.....	86

baf. Cinâs-ı Lâhik	86
bag. Cinâs-ı Merdûf.....	87
bah. Cinâs-ı Mutarref	87
bai. Cinâs-ı Muharref	88
baı. Cinâs-ı Hattî.....	88
baj. Cinâs-ı İştikâk.....	89
bak. Cinâs-ı Müşâbehe	89
bb. Reddû'l-Acûz ale's-Sadr.....	90
bc. Secî'	90
bca. Mutarraf Seci'	91
bcb. Murassa' Seci'	92
bcc. Mütevâzi Seci'	92
bd. Üslûbu'l-Hakîm	93
be. Hüsni'l-İftitâh	94
bf. Beraât-i İstihlâl	95
SONUÇ.....	96
KAYNAKÇA	97
ÖZGEÇMİŞ.....	102
ÖZET.....	103
ABSTRACT.....	104

KISALTMALAR DİZİNİ

(c.c.)	: Celle celâlühû
b.	: Bin
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
D. İ. B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
trc.	: Tercüme
tsz.	: Tarihsiz
v.	: Vefatı
vs.	: Vesaire
Yay.	: Yayınları/ Yayınevi
tahk:	: Tahkik
h.	: Hicri
a.g.t.	: Adı geçen tez

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm; nazımının orijinalliği, kelime ve lafızlarının uyumu, eşsiz tertibi, büyüleyici uslûbu ve kendine has tarzıyla belâgatın ve fesâhatın zirvesinde yer alan ilahi bir kelimedir. Kur'ân-ı Kerîm, belâgatın çok geliştiği bir topluma inmiş ve benzerini getirmeleri konusunda onlara meydan okumuştur. Bu meydan okuma çağrısına kimse karşılık verememiştir. Bu durum Kur'ân-ı Kerîm'in bir beşer sözü olmadığı tam aksine ilahi bir kelim olduğu en açık bir delildir.

Kur'ân-ı Kerîm, asırlar boyunca İslam ilim adamlarının dikkatini çekmiş, onun belâgat yönünü esas alan birçok eser kaleme almışlardır. Buradaki gayeleri, ilahi kelamı daha iyi anlamak ve onun hikmetlerini ortaya çıkartmaktır. Bunlardan birisi de günümüz müfessirlerinden Muhammed Ali es-Sabûnî'dir. O, kaleme aldığı *Safvetu't-Tefâsîr* adlı eserinde belâgatla ilgili birçok konuya ve inceliğe yer vermiş, bu sebeple bu eserin belâgat yönünden incelenmesi gerektiği düşüncesi bizde hâsıl olmuştur.

Giriş ve üç bölümden müteşekkil olan çalışmamızın giriş kısmında Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin hayatı, ilmi şahsiyeti, eğitimi, eserleri ve tefsîri hakkında bilgi verilmiştir. Belâgat ve fesâhat kavramları açıklanarak aralarındaki fark belirtilmiş, Kur'ân-ı Kerîm'in belâgatı hakkında kısa bilgiler verilmiştir.

Birinci bölümde me'âni ilmi hakkında kısa bilgiler verilmiş, daha sonra konuyla ilgili olan sanatlar örnek âyetlerle değerlendirilmiştir.

İkinci ve üçüncü bölümde beyân ve bedî' uygulamaları incelenmiş, beyân ve bedî' ilimleri hakkında bazı bilgiler verilmiş ve bu uygulamaların alt dalları olan sanatlar hakkında *Safvetu't-Tefâsîr*'den örnekler verilerek, âyetler ışığında incelenmiştir.

Çalışmamızda değerli görüş ve ikazlarıyla bana rehberlik eden danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Emrullah ÜLGEN başta olmak üzere çalışmamızı okuma zahmetinde bulunup değerli bilgi ve tecrübeleriyle katkıda bulunan Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÖNCÜ, Yrd. Doç. Dr. Yaşar ACAT ve Yrd. Doç. Dr. Kasım ERTAŞ

hocalarıma, ilminden ve örnek yaşantısından istifade ettiğim başta Ömer HAYRAN hocam olmak üzere bütün hocalarıma ayrıca katkılarından dolayı Öğr. Gör. Mehmet BAĞIŞ, Öğr. Gör. Enes VELİ ve Arş. Gör. Fatih KARATAŞ hocalarıma, yazım ile ilgili yardımını esirgemeyen değerli arkadaşım Hacı NAKIŞLI'ya ve benden desteğini ve duasını esirgemeyen ailemin tüm fertlerine teşekkür eder minnet ve şükranlarımı sunarım.

Musa DEMİR

ŞIRNAK-2015

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN GENEL TANITIMI

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Kur'ân-ı Kerîm, İslam dininin temel kaynağıdır. Allah'ın, Hz. Muhammed'e İslâm'ın emir ve yasaklarını en iyi şekilde öğretmek, hakkı batıldan ayırmak, kötülüklerden sakındırıp iyiliğe teşvik etmek, insanlığın mutluluğunu gerçekleştirmek için gönderdiği ilahi bir kelâmıdır.

Kur'ân-ı Kerîm'in ilk indirildiği dönemlerde toplumun bir kısmı onun edebî yönünü anlayabiliyordu. Ancak İslâm'ın kısa bir sürede geniş bir coğrafyaya yayılması ve diğer milletlerle teması neticesinde retorik açıdan anlama ve yorumlama problemi ortaya çıktı. Âlimler, bu sorunu çözmek amacıyla birtakım çalışmalar yapmışlardır. Bunlardan birisi de günümüz müfessirlerinden Şeyh Muhammed Ali es-Sabûnî'dir. O, *Safvetü't-Tefâsîr* adlı eserinde ayetleri birçok açıdan izah ettiği gibi yaklaşık 2100 âyeti belâgat açısından tahlil etmiştir. Bu sebeple önemli bir eserdir. Buradan hareketle Kur'ân-ı Kerîm'in doğru bir şekilde anlaşılması ve yorumlanmasına katkı sağlayan bu eseri belâgat açısından değerlendirmeye gayret ettik.

B. ARAŞTIRMANIN METODU

Tez konusu belirlendikten sonra klasik belâgat kitapları taranarak, belâgatı ilgilendiren konular ve edebî sanatlar hakkında araştırmalar yapılmıştır. Daha sonra es-Sabûnî'nin, *Safvetü't-Tefâsîr* adlı eserinde belâgat açısından ele aldığı âyet-i kerîmeler tespit edilmiştir. Bu âyetler klasik sistem dikkate alınarak belâgatı oluşturan me'ânî, beyân ve bedî' dallarına göre tasnif edilerek izah edilmiştir. Belâgat'ın konusu olduğu halde *Safvetü't-Tefâsîr*'de geçmeyen bazı konular çalışmamıza alınmamıştır.

C. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Tez çalışmamızın adı, *Safvetu't-Tefâsîr'de Belâgat Uygulamaları* şeklinde olunca *Safvetu't-Tefâsîr* adlı eser ilk kaynağımız olmuştur. Belâgat ilmiyle ilgili konuların tespiti, tarifi ve açıklamaları konusunda el-Kazvî'nin (v. 739/1338) *el-Îzah fî 'Ulûmi'l-Belâğa* ile Sa'duddîn et-Teftâzânî'nin (v. 792/1390) *Muhtasârü'l-Me'âni*'sinden istifade edilmiştir. Ayrıca bunların dışında kaynakçada belirtilen diğer eserlerden de faydalanılmıştır.

Belâgat sanatlarının açıklanmasında M. A. Yekta Saraç'ın *Klâsik Edebiyat Bilgisi (Belâgat)*, Nusrettin Bolelli'nin *Belâgat (Beyân-Meâni-Bedî' İlimleri Arap Edebiyatı)*, Ali Bulut'un *Belâgat (Me'âni- Beyân- Bedî')* adlı modern eserlere sıkça başvurulmuştur. Ayrıca Diyanet İslam Ansiklopedisi'nin ilgili maddelerinden de yararlanılmıştır. Âyetlerin tercümesi ise Türkiye Diyanet Vakfı'nın hazırladığı meâlden alınmıştır.

II. MUHAMMED ALİ ES-SABÛNÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

A. HAYATI

Muhammed Ali es-Sabûnî, âlimleriyle meşhur, Suriye'nin Halep şehrinde (1348/1930) yılında dünyaya gelmiştir. Asıl ismi Muhammed Ali'dir. Halep'in büyük fıkıh ve ferâiz âlimlerinden olan babası Şeyh Cemil, sabun ticaretiyle uğraştığı için kendisine es-Sabûnî künyesi verilmiştir.¹

a. İlmi Şahsiyeti

Muhammed Ali es-Sabûnî, hayatı boyunca hak ve hakîkatı söylemekten çekinmemiştir. Katıldığı konferans ve ilmi toplantılarda açık sözlü oluşu ve cesaretiyle tanınmıştır. Kuveytli esirlerin hürriyeti için katılmış olduğu bir konferansta İslam âlimlerine zamanın hâkimlerinden korkmamaları gerektiğini söylemiştir. Müslümanların içinde bulunduğu sıkıntılı dönemden kurtulmaları için ilahi metoda ve İslam'ın hakemliğine başvurulması gerektiğini ifade etmiştir. İslam âleminde fâizin hızla yayıldığını belirten es-Sabûnî, körfez savaşının da bu yönde ilâhi bir îkaz olduğunu ifade etmiştir. es-Sabûnî, müslüman idarecilere, din ile

¹ Demir, İbrahim, *Muhammed Ali es-Sabûnî ve Tefsir Metodu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi) Ankara, 2000, s.13; Şuhhâde Ahmed, Ersan, İsam, *Safvetu't-Tefâsîr'de es-Sabûnî'nin Tefsir Metodu*, Necah Üniversitesi Yüksek Öğrenim Fakültesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Nablus, 2013, s. 8.

siyasetin birbirinden asla ayrılamayacağını bu ayırım olduğu takdirde İslâm âleminin parçalanmasının daha da hızlanacağını da dile getirmiştir.²

Şeyh es-Sabûnî, birçok İslam ülkelerini gezmiş ve oradaki dini sıkıntıları yerinde görmüştür. Onun Türkiye'ye, Osmanlı Devleti'nin İslâm'a hizmeti sebebiyle, farklı bir sevgi ve saygısı vardı. Kızlarından birini Türkiyeli biriyle evlendirmesi ülkemize duymuş olduğu saygı ve sevginin güzel bir örneğidir. es-Sabûnî, Türkiye'nin sahip olduğu doğal güzelliklerin, Allah (cc)'ın, bu ülkeye vermiş olduğu bir lütuf olarak görmüştür. Yalova'nın Gökçedere Köyü'nde bir ev yaptırarak yaz aylarında buraya gelmiş buranın doğal güzelliği ve dinlendirici havasından istifade etmiştir. Bu köye Ensar Camii adında bir cami yaptırmıştır.³

b. Eğitimi

Muhammed Ali es-Sabûnî, ilk eğitimini Emevi Camii âlimlerinden olan babası Şeyh Cemil'den almıştır. es-Sabûnî'nin önemli hocalarından bazıları şunlardır:

Şeyh Muhammed Necîb Serrâc: Tefsîr ve Hadîs hocası.

Şeyh Ahmed eş-Şemma': Fıkıh hocası

Şeyh Muhammed Saîd el-İdlîbi: En büyük hocası.

Şeyh Muhammed Râğib et-Tebbâh: Tarih hocası.

Şeyh Muhammed Necîb Hayyât: es-Sabûnî, hâfızlığını, kurrâ olan bu hocasının yanında yapmıştır.⁴

es-Sabûnî, ilkokulu tamamladıktan sonra ticaret okuluna yazıldı. Ancak bu okulun işleyişi fâiz üzerine olduğu için okul birincisi olmasına rağmen bu okuldan ayrıldı. Daha sonra Husreviyye İlahiyat Lisesi'nde tefsir, hadîs, kelâm fıkıh gibi dini ilimleri ve fizik, kimya, coğrafya, cebir, geometri gibi modern ilimleri bir arada okuyan es-Sabûnî, bu liseyi Halep'te birincilik, Suriye genelinde ikincilikle bitirdi.

² Demir, *a.g.t.*, s. 15.

³ Demir, *a.g.t.*, s. 18.

⁴ Şuhhâde, *a.g.t.*, s. 11.

Suriye Vakıflar Bakanlığı'nın desteğiyle ilmi bir heyetle beraber el-Ezher Üniversitesi'nde tahsiline devam etmesi için Kahire'ye gönderildi. es-Sabûnî, bu üniversiteden 1952 yılında iyi bir dereceyle mezun oldu. Lisans eğitiminin akabinde aynı üniversitede İslam Hukuku alanında *Konu İhtisası ve Hâkimlik* üzerine mastır eğitimini tamamladı ve şeref diploması alarak 1954 yılında mezun olduktan sonra Suriye'ye döndü.⁵ Burada genel liseler, devlet okulları ve bazı dini okullarda 1955 ile 1963 yılları arasında *Din Eğitimi* dersleri vermeye başladı.⁶

Muhammed Ali es-Sabûnî, 1962 yılında Kur'ân ilimleri, tefsîr ve hadîs profesörü olarak Suudi Arabistan Melik Abdulaziz Üniversitesi'ne öğretim üyesi olarak tayin olundu. Bu üniversitede derslere olan devamlılığı, verimliliği ve çalışkanlığı ile dikkatleri üzerine çekti. Burada 25 yıl öğretim üyeliği yapan müellif birçok öğrenci yetiştirdi.⁷ Bu öğrencilerden en önemlileri şunlardır:

Salih b. Hamid: Mescid-i Harâm imamı ve aynı zamanda Suudi Arabistan Şûra Meclis Başkanı.

Ahmed Hamid: Suudi Arabistan Ummu'l Kurrâ Üniversitesi'nde doktor.

Raşid Râcih: Suudi Arabistan Ummu'l Kurrâ Üniversitesi'nde Müdür.

Usâme Hayyat: Mescid-i Haram İmamı.

Ahmed Muhammed Ali es-Sabûnî: Şeyhin oğludur. Onun bütün işlerini koordine eden kişidir. Babasının bütün derslerine katılmıştır.⁸

Şeyh es-Sabûnî, küçük yaşlarda başlamış olduğu İslâm'a davet, dine hizmet anlayışını ve aynı zamanda irşâd görevini yerine getirmek için dünyanın birçok ülkesinde konferanslar vermiştir. Afganistan ile Rusya'nın savaştığı yıllarda bir davet üzerine Kuveyt'e konferans vermek için gitmiştir. Bu konferansta konuşmacılardan biri, Afganlı mücâhidlerin Mâturîdi ve Eş'âri oldukları için bunlara zekât verilemeyeceğini iddia etmiştir. Bu görüşe karşı çıkan es-Sabûnî, Mâturîdi ve Eş'âri âlimlerini savunmuş ve bu konuda *Şeriat Nazarında Ehl-i sünnet ve'l Cemâ'at* adlı makâleler yayınlamıştır. Bu makaleler üzerine es-Sabûnî'nin ehl-i sünnet çizgisinden kaydığı propagandası yapılarak, dalâlete düştüğü iddiaları ortaya

⁵ Şuhhâde, a.g.t., s. 9.

⁶ Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, trc. I/ 9.

⁷ Demir, a.g.t., s. 15.

⁸ Şuhhâde, a.g.t., s. 12, 13.

atılmıştır. Muhaliflerin propagandaları sonucunda, hâkimleri, muhalif öğrencilerden oluşan bir mahkemeye çıkartıldı ve onlarla tartıştı. Bu mahkemede dinini dünya karşılığında asla satmayacağını ve bu davanın kıyamete kadar süreceğini söyledi. Muhaliflerin baskısı artınca 25 yıl öğretim üyeliği yaptığı Melik Abdulazîz Üniversitesi'nden istifa etti.⁹

Şeyh es-Sabûnî, çalışkanlığı ve gayretiyle birçok eser telif, tahkik ve ihtisar eden, örnek bir eğitimci olmuştur. es-Sabûnî'nin, kaleme aldığı eserlerinin muhtevasının sade ve anlaşılır olması ve modern zamana uygunluğu sebebiyle eserleri, birçok ülkede ders kitabı olarak okutulmaktadır.¹⁰ es-Sabûnî'nin tahkik ettiği en önemli eser, dünyada sadece bir nüshası olan İmam Ebî Câfer en-Nehhâs (v. 338/449)'a ait, *Me'âni'l-Kur'ân-il'-Azîm* adlı eseridir. Bu eserin tahkîkini yaparken birçok tefsîr ve sözlükten yararlanmış, 6 cilt halinde Ummu'l Kurrâ Üniversitesi İslam Kültürü İhya Merkezi'nin adına bastırmıştır.¹¹

Muhammed Ali es-Sabûnî, İslâma yapmış olduğu hizmetler sebebiyle 19 Ekim 2007'de *Dubai Uluslararası Kur'ân-ı Kerim* ödülüne layık görülmüştür. 1996 yılından beri verilen bu ödül, Şeyh eş-Şa'râvi, Zeğlul en-Naccar, Yusuf el-Kardâvi ve İzzet Aliye Begoviç gibi ünlü düşünürlere de verilmiştir.¹²

B. ESERLERİ

a. Safvetü't-Tefâsîr ve Tefsîr Metodu

Safvetü't-Tefâsîr, birçok tefsîr kitabından yararlanılarak elde edilen bilgiler sonucunda ortaya çıkmış bir eserdir. es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*'i kendine özgü bir yöntemle kaleme almıştır. Daha çok üniversitede ders kitabı tarzında yazılmış bir eserdir.

⁹ Demir, *a.g.t.*, s. 15.

¹⁰ Demir, *a.g.t.*, s. 14.

¹¹ Şuhhâde, *a.g.t.*, s. 9.

¹² <http://www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=5470>, Haber Tarihi, 19 Ekim Cuma, 2007, Erişim tarihi, 04.05. 2015; <http://www.dunyabulteni.net/index.php?aType =habere&ArticleID=25875>, Haber Tarihi, 19 Ekim Cuma, 2007. Erişim tarihi, 04.05. 2015.

es-Sabûni, âyetlerin tefsirine başlamadan önce sûrenin takdimini yaparak, sûre hakkında genel bilgi vermiştir. Gerekli gördüğü yerlerde âyetler arasındaki ilişkiyi açıklamıştır. Yoruma kapalı olan, okuyucunun bir anda bilemeyeceği kelimelerin açıklamasını yapmıştır. Bazen Arapların şiirlerinde de o kelimelerin kullanımına örnekler vermiştir. Âyet-i kerîmelerin nuzûl sebeplerini açıklamış daha sonra âyetlerin tefsîrine geçmiştir. Âyetleri tefsir ederken âyet metinlerini de almıştır. Gerekli gördüğü yerlerde önemli müfessirlerin görüşlerine de yer vermiştir. Devamında konuyla ilgili okuyucunun faydasına olan bilgiler varsa ayrı bir başlık altında sunmuş ve sonrada bazı âyetlerin edebî sanatları hakkında bilgi vermiştir. Son olarak konuyla ilgili bir nükteyle açıklamalarını bitirmiştir. *Safvetü't-Tefâsire* baktığımızda es-Sabûni'nin uslûbu; eğitici, öğretici, okuyanı yormayan, açık-seçik ve akıcıdır. es-Sabûni'nin tek gayesi insanların hidayete kavuşmasıdır. es-Sabûni, bu esere, vahyin indiği yer olan Mekke-i Mükerrerme'de 1393/1973 yılında başlamış ve 18 Cemâziyelâhir 1398/1978 yılında yine Mekke-i Mükerrerme'de bitirmeye muvaffak olmuştur.¹³

Safvetü't-Tefâsir ülkemizdeki birçok ilahiyat fakültesinde de ders kitabı olarak okutulmaktadır. Ayrıca bu eseri Sadrettin GÜMÜŞ ve Nedim YILMAZ 7 cilt halinde Ensar Neşriyat Yayınevi öncülüğünde tercüme etmişlerdir.¹⁴

Muhammed Ali Es-Sabûni'nin "Safvetüt't-Tefasir" adlı tefsirinde beyan, meani ve bedi: Fatiha ve Bakara sureleri başlığı adı altında Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Tefsir Bilim Dalı'nda bir yüksek lisans tezi çalışması yapılmıştır. Yalnız bu çalışmayla tarafımızdan yapılan çalışma arasında bir takım farklılıklar bulunmaktadır. Bu çalışmada fâtiha ve bakara surelerindeki belâgatla ilgili âyetler dikkate alınarak sınırlı kalınmıştır. Genel itibariyle bu çalışmada âyetlerin tefsîri ön plana çıkmıştır. Ayrıca es-Sabûni'nin belâgat metoduyla ve belâgat ilminde kullanmış olduğu temel eserleriyle ilgili bilgiler verilmemiştir.¹⁵ Bu eksiklikler göz önünde bulundurularak

¹³ Daha geniş bilgi için bkz. Demir, Süleyman, *a.g.t.*, s. 61-70.

¹⁴ es-Sabûni, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsir*, I-VII, (trc. Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz), Ensar Neşriyat Yay. İstanbul, 2014.

¹⁵ Özüçalışır, Abdullah, *Muhammed Ali es-Sabuni'nin "Safvetüt't-Tefasir" adlı tefsirinde beyan, meani ve bedi: Fatiha ve Bakara sureleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır, 2012.

bu eserin tamamını kapsayacak bir şekilde belâgat ilmi uygulamaları tarafımızdan tekrardan ele alınmıştır.

b. İbdâ‘ü'l-Beyâni fî Kur‘ân'il-A‘zîm

es-Sabûnî bu eserinde Kur‘ân-ı Kerim’in lafızlarının tatlı ve güzel oluşunun sebebini, beyân ve fesâhat üzerine kurulu olmasına bağlamıştır. Ayrıca Kur‘ân’ın mükemmel bir beyâna sahip olduğunu, dillerin en şerefli ve en mükemmeliyle nâzil olduğunu belirtmiştir.

Kur‘ân-ı Kerîm’in indiği ilk dönemlerde müşrikler, Peygamberimiz (sav)’den; Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Salih’e verilen hissi ve maddi mucizeler gibi mûcizeler getirmesini istemişlerdir. es-Sabûnî, müşriklerin Kur‘ân-ı Kerîm’in beyân ve fesâhatının mucizevi yönüne dikkat etmediklerini söylemiştir. Kur‘ân-ı Kerim’in, ahkâmı ve gaybi bilgiler vermesi yönüyle mûcize olduğunu ifade etmiştir.

es-Sabûnî bu eserinde beyân ilminin alt başlıkları olan teşbih, isti‘âre, hakikat-mecâz ve kinâye hakkında bilgiler vererek tanımlarını yapmıştır. Daha sonra sureleri beyân açısından değerlendirmeye başlamıştır. Tez konumuz olan *Safvetu't-Tefâsîr* adlı eserinde belâgat konularına fatiha suresinden başlayan es-Sabûnî, bu esere bakara suresiyle başlamıştır. Sureleri beyân açısından incelerken:

Münafıkların hallerini anlatmak için ibdâ‘.

Kalplerin katlaşmasının temsilindeki ibdâ‘.

Çoban ile koyunların temsilindeki ibdâ‘ gibi başlıklar altında incelemiştir.

Toplam 464 sayfa olan bu eser Kur‘ân-ı Kerimi baştan sona beyân ilmi açısından değerlendirmesi sebebiyle önemli bir yere sahiptir.

Müellif, bu eseri Türkiye’ye geldiği bir dönemde kaleme almaya başlamıştır. Eseri, Mekke-i Mükerreme’de 2003 Ramazan ayında bitirmeye

muvaffak olmuştur.¹⁶ Beyân ilmi açısından bu eserin Türkçemize kazandırılmasının önemli bir boşluğu dolduracağına inanıyoruz.

c. Diğer Eserleri

1. Safvetu't-Tefâsîr [صفوة التفاسير]
2. Min Kunûzi's-Sunne [من كنوز السنّة]
3. et-Tibyân fî Ulûmi'l-Kur'ân [التبيان في علوم القرآن]
4. en-Nubuvvetu ve'l-Enbiyâ' [النبوة والأنبياء]
5. el-Muntekâ'l-Muhtâr min Kitâbi'l-Ezkâr [المنتقى المختار من كتاب الأذكار]
6. el-Mevârîs fî'ş-Şerîati'l-İslâmiyye [المواريث في الشريعة الإسلامية]
7. Fethu'r-Rahmân bi Keşfi mâ Yeltebisu fi'l-Kur'âni li'l-Ensârî [فتح الرحمن
[يكشف ما يلتبس في القرآن للأنصاري]
8. el-Hedyu'n-Nebeviyyu's-Sahîh fî Salâti't-Terâvîh [الهدى النبوي الصحيح في
[صلاة التراويح]
9. Keşfu'l-İftirâ'ât fî Risâleti't-Tenbîhât Havlu Safvetu't-Tefâsîr [كشف
[الافتراءات في رسالة التنبيهات حول صفوة التفاسير]
10. Haraketu'l-Ardi ve Deverânuhâ Hakîkatun İlmiyyetun Esbetehâ'l-Kur'ân
[حركة الأرض ودورانها حقيقة علمية أثبتها القرآن]
11. ez-Zevâcu'l-İslâmî el-Mubekkir Saâdet'u ve Hisânetu [الزواج الإسلامي
[المبكر سعادة وحصانة]
12. Mevkifu'ş-Şerîati'l-Garrâ' min Nikâhi'l-Müt'ati [موقف الشريعة الغراء من نكاح
[المتعة]

¹⁶ es-Sabûnî, Muhammed Ali, *İbdâ'ü'l-Beyâni fî Kur'ân'il-A'zîm*, el-Mektebetu'l Asriyye, Beyrut, Lübnan, 2009.

13. Îcâzü'l-Beyân fî Suveri'l-Kur'ân [إيجاز البيان في سور القرآن]
14. Muhtasaru Tefsîri İbn Kesîr [مختصر تفسير ابن كثير]
15. Tenvîru'l-Ezhân min Tefsîri Rûhi'l-Beyân [تنوير الأذهان من تفسير روح البيان]
16. Kubes min Nûri'l-Kur'âni'l-Kerîm¹⁷ [قبس من نور القرآن الكريم]
17. Ravâ'i'u'l-Beyân fî Tefsîri Âyâti'l-Ahkâm [روائع البيان في تفسير آيات الأحكام]
18. es-Sunnetu'n-Nebeviyye Kismun mine'l-Vahyi'l-İlâhî el-Munezzil
[السنة النبوية قسم من الوحي الإلهي المنزّل]
19. Mevsû'atu'l-Fikhi's-Şer'î el-Muyesser [موسوعة الفقه الشرعي الميسر]
20. et-Tefsîru'l-Vâdih el-Muyesser [التفسير الواضح الميسر]
21. Mevkifu's-Şer'îati'l-Garrâ' min-Nikâhi'l-Muta' [موقف الشريعة الغراء من نكاح المتع]
22. Akîdetu Ehli's-Sunneti fî Mîzâni's-Şer'î [عقيدة أهل السنة في ميزان الشرع]
23. Risâletu's-Salâti [رسالة الصلاة]
24. el-Mehdiyyu ve Eşrâtu's-Sâ'ati [المهدي وأشراط الساعة]
25. el-Muktetaf min 'Uyûni's-Şi'r [المقتطف من عيون الشعر]
26. Durratü't-Tefâsîr [درة التفاسير]
27. Cerîmetu'r-Ribâ Ahtarü'l-Cerâ'imi'd-Dîniyyeti ve'l-İctimâ'iyyeti
[جريمة الربا أخطر الجرائم الدينية والاجتماعية]

¹⁷ es-Sabûni, Muhammed, Ali, *Ravâ'i'u'l-Beyân fî Tefsîri Âyâti'l-Ahkâm*, I-II, Dâru'l Cîl Yay. Beyrut, II/447.

28. et-Tebssîr bimâ fi Rasâ'ili Bekr Ebû Zeyd mine't-Tezvîr [التبصير بما في [رسائل بكر أبو زيد من التزوير]
29. Şerhu Riyâdi's-Sâlihîn [شرح رياض الصالحين]
30. Şubehât ve Ebâtîl Havle teaddudi Zevcâtî'r-Rasûl [شبهات وأباطيل حول تعدد [زوجات الرسول]
31. Risâletun fi Hukmî't-Tasvîr [رسالة في حكم التصوير]
32. Me'âni'l-Kur'ân [معاني القرآن]
33. el-Muktetâf min 'Uyûni't-Tefâsîr [المقتطف من عيون التفاسير]
34. Muhtasaru Tefsîru't-Taberî [مختصر تفسير الطبري]
35. Sefâhatu Müşrikatu min Hayâti'r-Rasûl (Sallalâhu Aleyhi ve Sellem) ve Sehâbetihi'l-Kirâm. [صفحات مشرقة من حياة الرسول صلى الله عليه وسلم وصحابته [الكرام]
36. Nikâhu'l Mut'ati fil Îslâmi'l Harâm [نكاح المتعة في الإسلام حرام]
37. Amentu Billâhi [أمنت بالله]
38. el-Cihâdu fil Îslâmi ve'l Hatau'l-Derâci fi Mefhûmihi [الجهاد في الإسلام [والخطأ الدارج في مفهومه]
39. eş-Şerhu'l-Muyessera lî Sahîhi'l-Îmâmi Müslim [الشرح الميسر لصحيح الإمام [مسلم]
40. eş-Şerhu'l-Muyessera lî Sahîhi'l-Îmâmi't-Tirmizî [الشرح الميسر لصحيح الإمام [الترمذي]
41. eş-Şerhu'l-Muyessera lî Sahîhi'l-Îmâmi Ebî Dâvud [الشرح الميسر لصحيح [الإمام أبي داود]

42. Tefsîru'l De'avâti'l-Mubâranketi fil Kurâni'l Kerîm [تفسير الدعوات المباركات]
[في القرآن الكريم]

43. eş-Şerhu'l-Muyessera lî Sahîhi'l-Buhâri [الشرح الميسر لصحيح البخاري]¹⁸

III. SAFVETU'T-TEFÂSÎR'İNDE BELÂGAT METODU

es-Sabûnî, bu eserinde akıcı, okuyanı yormayan ve kolay anlaşılabilir bir uslub kullanmıştır. Bu da onun, Arap dili belâgat ve fesâhatı konusundaki yetkinliğinden kaynaklanmaktadır. es-Sabûnî'nin *Safvetu't-Tefâsîr*'deki belâgat metodu şu şekildedir:

- Hazf edilen âyetlerin takdirinin nasıl olması gerektiğini söyleyerek konuya açıklık getirmiştir.

Örnek:

وقالوا كونوا هودا او نصارى *Yâhudi veya Hıristiyan olun dediler.* Bu cümlenin aslının şöyle olması gerekmektedir. قال اليهود كونوا يهودا وقال النصارى كونوا نصارى *Yâhudiler, Yâhudi olun; Hıristiyanlar da Hıristiyan olun* dediler şeklinde olmalıdır.¹⁹

- Bazı sanatların tanımını yaparak kişiyi sanat hakkında bilgi sahibi yapmaktadır. Bu durum okuyucuyu belâgat hakkında bilgilendirmektedir.

Örnek:

فَمَنْ إَعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَأَعْتَدُوا عَلَيْهِ cümlesinde müşâkele sanatı vardır. Müşâkele; bir cümlede lafızların aynı, manaların farklı olması durumuna denir.²⁰

- Bazı durumlarda ilgili âyette hangi sanatın olduğunu açıklamadan müfessirlerin âyetle ilgili görüşlerini dile getirmiştir.

¹⁸ Şuhhâde a.g.t., s. 13-15.

¹⁹ es-Sabûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, I-III, Dâru'l Fikr, Beyrut, 2000, I/100, 123, 138, 143, 330.

²⁰ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I/126, 171.

Örnek:

لو ان لهم ما في الاض جميعا ومثله معه ليفتدوا به *Şüphesiz ki kâfir olanlar, yeryüzündeki her şey ve bunun yanında da bir o kadarı kendilerinin olsa da kıyamet gününün azabından kurtulmak için fidye verseler onlardan asla kabul edilmez.* ez-Zemahşerî şöyle der: Bu, azabın onlardan ayrılmayacağını ve onlar için hiçbir şekilde azaptan kurtuluş yolu olmayacağını vurgulayan bir temsildir.²¹

- Bazı yerlerde konuyla ilgili âyeti açıkladıktan sonra Arap şiirinden de yararlanarak o kelimenin kullanımıyla alakalı örnekler vermiştir.

Örnek:

لسان الذي يلحدون اليه اعجمي *Kendisine nisbet ettikleri kimsenin dili Arapça değildir.* Araplar lisan kelimesini lügat manasında kullanırlar. Bu âyette de dil lügat manasında kullanılmıştır.

Örnek:

لسان السوء تهديدها إلينا وخنث وما حسبك ان تخونا “Kötü lisanı bize ithaf ediyorsun. Hainlik ettin, senin hainlik edeceğini sanmıyordum”. Bu şiirdeki لسان lafzıyla âyetteki لسان lafzı aynı anlamda lügat olarak kullanılmıştır.²²

- es-Sabûnî, edebi sanatları açıklarken Arap atasözü ve deyimlerine de yer vermiştir.

Örnek:

تاندیر kaynadı. Burada şiddetten kinâye olduğunu açıkladıktan sonra Arapların şu deyimini bu örneğe delil getirmiştir. *tandır kızıştı* yani *savaş başladı*. Buradaki deyim ile âyetteki kullanım aynıdır.²³

es-Sabûnî, bu eserde belâgat konularının bazı alt başlıklarını açıklamaya gerek görmemiştir. Tarafımızdan ilgili âyetler örnek gösterilerek bu başlıklar belirtilmiştir. es-Sabûnî, Kur’ân-ı Kerîm’in tamamında birçok güzelliğin var

²¹ es-Sabûnî, *Safvetü ’t-Tefâsir*, I/ 341.

²² es-Sabûnî, *Safvetü ’t-Tefâsir*, II/145, 202; I/387, 63.

²³ es-Sabûnî, *Safvetü ’t-Tefâsir*, II/311, 330; I/591,

olduğunu şöyle açıklamaktadır: *Biz, bu eserimizde edebi sanatlara örnekler verdik. Âyetlerde geçen edebi sanatlar bu kadar değildir. Maksadımız okuyucunun Kur'ân'da bulunan güzelliklerden bir miktar tatmasıdır. Yoksa Allah'ın kelâmı bir mucizedir. Onda insanın zevk alıp da dilin anlatamayacağı birçok edebi güzellikler vardır.*²⁴ Yaklaşık 2100 âyette belâgat uygulamalarına örnekler vermiştir.

IV. es-SABÛNÎ'NİN BELÂGAT'TA KULLANDIĞI KAYNAKLAR

1. Ebu Zekeriyâ Yahya b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî el-Ferra (v. 207/822), *Me'âni'l-Kur'ân*, [معاني القرآن]
2. Ebu Ubeyde Ma'mer b. El-Müsennâ et-Teymî el-Basrî (v. 209/824?) *Mecâzu'l-Kur'ân*, [مجاز القرآن]
3. Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî (v. 276/889) *Ġarîbu'l-Kur'ân*, [غريب القرآن]
4. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî (v. 310/923): *Câmi'u-l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân* [جامع البيان في تفسير القرآن]
5. Ebu'l-Hasen Muhammed b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Muhammed eş-Şerîf er-Radî el-Müsevî el-Alevî (v. 406/1015): *Telhîsu'l-Beyân fi Mecâzâtü'l-Kur'ân* [تلخيص البيان في مجازات القرآن] ve *Nehcu'l-Belâga* [نهج البلاغة]
6. Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî (v. 538/1144): *el-Keşşâf* [الكشاف]
7. Ebu Muhammed Abdulhak b. Gâlib b. Muhammed b. Gâlib el-Muhâribi el-Ginâti el-Endelusî, (İbn Atiyye) (v. 541/1147) *el-Muharraru'l-Vecîz* [المحرر الوجيز]
8. Ebu'l-Ferec İbnü'l Cevzî Cemâluddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (v. 597/1201): *Zâdu'l-Mesîr fi-İlmi't-Tefsîr* [زاد المسير في علم التفسير]
9. Ebû Abdillâh (Ebu'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî (v. 606/1210): *Mefâtihi'l-Ġayb (Tefsîru'l-kebîr)* [مفاتيح الغيب] [التفسير الكبير]

²⁴ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, I/ 39.

10. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî (v. 671/1273): *el-Câmiu li Ahkâmü'l-Kur'ân* [الجامع لأحكام القرآن]

11. Nâsiruddîn Ebu Said (Ebu Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beydâvî (v. 685/1286): *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl* [أنوار التنزيل وأسرار التأويل]

12. Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelûsî (v.745/1344): *el-Bahru'l-Muhît* [البحر المحيط]

13. Ebussuûd Efendi (v. 982/1574): *Îrşâdu Aklî's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kitâbu'l-Kerim* [إرشاد العقل السليم إلى مزايا الكتاب الكريم]

14. Ebu's-Senâ Şihâbuddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Huseynî el-Âlûsî (v. 1270/1854): *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Âzîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*. [روح المعاني في تفسير القرآن العظيم والسبع المثاني]

15. Muhammed Ali es-Sabûnî, *Ravâi'u'l-beyân fî Tefsîri Âyâtî'l-Ahkâm* [روائع البيان تفسير آيات الأحكام]²⁵

V. BELÂGAT VE FESÂHAT KAVRAMI

Belâgat, sözü zamana ve mekâna uygun bir şekilde söyleme sanatıdır. Fesâhat ise söylenen sözün nahiv ve sarf kurallarına uygun olması, kullanılan kelimelerin herkes tarafından bilinmesi, mütekellimin zevk-i selim sahibi olması ve kelimelerin kulak tırmalayıcı olmamasıdır. Bir kelâmın beliğ olabilmesi için aynı zamanda fesâhatin şartlarını taşımış olması gerekmektedir. Yani her fasîh kelâm aynı zamanda beliğ olmuş olmaktadır.²⁶

²⁵ Şuhhâde, a.g.t., s. 63.

²⁶ Cârîm Ali, Emin Mustafa, *el-Belâğatu'l-Vâdiha*, Muessesetu'l-Kutubi'l-Sekâfiyye, Beyrut, tsz. s. 5, 8.

A. BELAĞAT

Belâgat, Arapça'da بَلَّغَ fiilinden türemiş mastar ve isimdir. Sözlükte *varmak, hedefe ulaşmak, olgunlaşmak, ergenlik çağına gelmek* gibi mânâlara gelmektedir.²⁷ Terim olarak da bir sözün fasîh olmakla birlikte *muktezâ-yı hâle* (sözün söylendiği durum) uygun olmasıdır. Yani bir sözün veciz, kolay ve mana zenginliğine sahip olması ve muhâtabın durumuna göre söylenmesidir.²⁸ Muktezâ, sözün özel bir durumda (durum gereği) îrad edilmesine; hâl ise mütakellimi özel bir durumda konuşmaya götüren sebebe denir.²⁹

Belâgat ilminin amacı, Arap dilindeki incelikleri ve sırları ortaya çıkarıp Kur'ân-ı Kerîm'in i'câz yönünü anlaşılır kılmaktır. Belâgat, ilk dönemlerde yüce kitabımızı daha iyi anlamak, O'nun Allah'ın kelâmı olduğunu ispat etmek için müfessirler tarafından; dil ve nâzım olarak eşsiz olduğunu ortaya koymak için de mütakellimler tarafından ele alınmıştır.³⁰

a. Kelâmın Belâgatı

Kelâmın belâgatı, bir sözün hem kusursuz (fasîh) hem de yer ve zamana uygun (müktezâ-ı hâl) olarak söylenilmesine denir.³¹

b. Mütakellimin Belâgatı

Mütakellimin belâgatı, kişinin merâmını belîğ sözlerle ifade etmesine denir.³² Bir kimsenin belîğ bir usluba sahip olması için lûgat, sarf, nahiv, me'âni, beyân ve bedî' ilimlerine vakıf olması gerekmektedir. En belîğ ifadeler âyet-i

²⁷ el-Ferâhîdî, el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l Ayn*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz. s. 88.

²⁸ el-Kazvîni, Celâluddîn Muhammed b. Abdurrahman el-Hatîb, *et-Telhîs fî Ulûmi'l el-Belâgat*, Dâru'l-Kutubi'l İlmiyye, Beyrut, 2009, s. 6; Fadîl, Hüseyin Abbas, *el-Belâgat (İ'lmu'l-Me'âni)*, Dâru'l Furkânî, Beyrut, 1997, I/13; Bilgegil, M, Kaya, *Edebiyat Bilgi Teorileri (Belâgat)*, Enderun Kitapevi, İstanbul, 1989, s. 21.

²⁹ el-Meydânî, Abdurrahman, Hasan, Habenneke, *el-Belâğatu'l Arabiyye*, Dâru's-Şâmiyye, Beyrut, 1996, I/199; Bolelli, Nusrettin, *Belâgat, Beyân-Meâni-Bedî İlimleri*, İFAV Yay. İstanbul, 2012, s. 28.

³⁰ Saraç, M. A. Yekta, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, Gökkubbe Yay. İstanbul, 2014, s. 17.

³¹ el-Kazvîni, Celâluddîn Muhammed b. Abdurrahman el-Hatîb *el-İzâh fî Ulûmi'l- Belâğa*, Kâhire, tsz. I/180; el-Câhîz, 'Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî el-Leysi, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, I-IV, Mektebetu'l-Hancı, (tahk: Abdusselam Muhammed Harun), Kahire, 1998, I/88-97.

³² el-Kazvîni, *İzâh*, I/183.

kerîmeler olup onu sırasıyla hadîs-i şerifler, bazı sahâbi ve şâirlerin sözleri takip etmektedir.³³

B. FESÂHAT

Fesâhat, sözlükte *açık seçik olmak, berrak, saf ve hâlis olmak* gibi mânâlara gelmektedir.³⁴ Terim olarak bir sözün mânâsının kolay anlaşılması, kolay telaffuz edilmesi ve söz diziminin kusursuz olmasıdır.³⁵ Fasîh bir hitapta veya metinde bütün kelimelerin sarf kurallarına uygun olması, anlamının açık, anlaşılır, tatlı ve akıcı olması gerekmektedir.³⁶ Nitekim Abdurrahmân Habenneke (v.1978) fasîh bir ifadeyi yiyecek, içecek ve kişinin diğer ihtiyaçlarına benzetmektedir. Buna göre bazıları tatlı bazıları ekşi, bazıları acı, bazıları katı, bazıları yumuşaktır.³⁷ Bir düşüncenin fasih olup olmadığı zevk-i selim bir idrâkle bilinir.³⁸

a. Kelîmenin Fesâhatı

Kelîmenin fesâhatı; bir sözün fasîh olabilmesi için tenâfuru'l-hurûf (harflerin uyumsuzluğundan), garâbet (sözün anlaşılmazlığı), muhâlefetü'l-kıyâstan (gramer kurallarına aykırı olması) beri olması gerektiği gibi kulağı tırmalayıcı olmaması gerekmektedir.³⁹ Şimdi bu kusurları birer örnekle açıklamaya çalışalım.

Tenâfuru'l-Hurûf

Tenâfuru'l-hurûf, mütakellimin telaffuzunda zorlandığı ve dinleyenin kulağına hoş sedâ bırakmayan bazı harflerin aynı kelimedede bulunmasıdır.⁴⁰ Türkçede bulunan *kırktırtırdım, çürütücülerle, koşallaştırılmışlık, gözlemlerlermiş* gibi kelimeler tenâfuru'l-hurûfa örnek verilebilir.⁴¹ İmriu'l-Kays (v. 540/)'ın sevgilisi Uneyze için söylediği; *غَدَائِرُهُ مُسْتَشْرَرَاتٌ إِلَى الْعُلَى* “Onun saçının örgüleri yukarı doğru

³³ el-Merâğî, Ahmed, Mustafa, ‘Ulûmü'l-Belâğâ, Beyâni, Me‘âni, Bedî, Dâru'l Kutubi'l ‘İlmiyye, Beyrut, 1993, s. 15.

³⁴ el-Kazvînî, *Îzah*, I/71; Cârîm, Emin, a.g.e., s. 4-5; Saraç, a.g.e., s. 39.

³⁵ el-Kazvînî, *Îzah*, I/72; Habenneke, a.g.e., I/110; Carim, Emin, a.g.e., s. 5.

³⁶ el-Kazvînî, *Îzah*, I/72; Habenneke, a.g.e., I/110; Carim, Emin, a.g.e., s. 5-6; Bolelli, a.g.e., s. 13.

³⁷ Habenneke, a.g.e., I/10.

³⁸ el-Kazvînî, *Îzah*, I/72; Bolelli, a.g.e., s. 14.

³⁹ Hafâcî, Saîd el-Halebî, *Sırru'l Fesâha*, Beyrut, 1982, s. 59; el-Hâşîmi, Seyyid Ahmed el-Cevahiru'l -Belâğâ, İskenderiye, tsz. s. 18.

⁴⁰ el-Kazvînî, *Îzah*, I/2.

⁴¹ Bilgegil, a.g.e., s. 26.

toplanmış.” beytinde, مُسْتَشْرَبَاتٌ kelimesinde mahreçleri birbirine yakın olan harfler bir kelimedede kullanıldığı için tenâfuru'l-hurûfa örnek olarak gösterilebilir.⁴²

Ġarâbet

Ġarâbet, nesir ve şiirlerde çokça kullanılmayan ve mânâsı herkes tarafından bilinmeyen kelimelerin bir cümlede kullanılmasıdır.⁴³ Eski Türkçede kullanılan *kimesne, kangı, ayıtmış, heme, tolnmak, eyü-durur, gözgü, sındı* gibi kelimelerin günümüzde kullanımını da Ġarâbete örnek olarak gösterilebilir.⁴⁴ İsâ b. Ömer es-Sakafî en-Nahvî (v. 149/766), eşeğinden düşünce çevresine toplananlara serzenişte bulunduğu şu beyit Ġarâbete örnek olarak verilmektedir:

مَالَكُمْ تَكَاكُتُمْ عَلِي كَتَاكُتِكُمْ عَلِي ذِي جِنَّةٍ إِفْرَنْقَعُوا عَلِي
“Size ne oluyor da cinnet geçirmiş birinin başında toplandığınız gibi üzerime çullandınız, dağılın başımdan”⁴⁵

Şâir, yukarıda beyitte toplum tarafından bilinmeyen تَكَاكُتٌ fiilini kullandı. Halbûki bu kelimenin yerine daha yaygın olan اِجْتَمَعَ (toplanma) fiilini kullanabilirdi. Aynı zamanda yukarıdaki beyitte اِفْرَنْقَعُوا fiili de toplum tarafından yaygın olarak kullanılmayan bir fiildir. Bunun yerine aynı mânâyı taşıyan ve yaygın kullanımını olan اِنْصَرَفَ fiili kullanabilirdi.⁴⁶

Muhâlefetü'l-Kıyâs

Muhâlefetü'l-kıyâs, bir kelimenin dil kurallarına ve sarf bilgisine aykırı kullanılmasıdır.⁴⁷ Çakmağı yerine çakmak kelimesinin kullanılması buna örnek verilebilir. Burada harf yumuşamasına dikkat edilmemiştir. Diğer bir örnek olarak *efkârı efkârlar* kelimelerinde olduğu üzere başka dillerden Türkçe'ye geçen ancak anlamca çoğul ifade ettiği halde çoğul ekiyle kullanılan kelimeler verilebilir.⁴⁸

⁴² Sa'duddîn et-Teftâzânî, *Muhtasarü'l Meânî*, Eser Kitabevi, İstanbul, 1960, s. 12.

⁴³ el-Kazvînî, *İzâh*, I/3.

⁴⁴ Bilgegil, *a.g.e.*, s. 31.

⁴⁵ el-Kazvînî, *İzâh*, I/6.

⁴⁶ el-Kazvînî, *İzâh*, I/73.

⁴⁷ et-Teftâzânî, *a.g.e.*, s. 15.

⁴⁸ Bilgegil, *a.g.e.*, s. 35.

Ebu'n-Necm el-İclî el-Fazl b. Kudâme (ö.130/747)'nin اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الْعَلِيِّ الْاَجَلِّ Hamd, yüce Celîl, Vâhid, Kadîm, olan Allah'a aittir. Bu beyitteki اَلْاَجَلِّ kelimesini, اَلْاَجَلُّ şeklinde idğamlı olarak kullanılması gerektiği halde bu şekilde kullanılmaması muhalefetü'l-kıyâsa örnek verilebilir.⁴⁹

Kerâhatün fi Sem'

Kerâhatün fi sem', kelimenin kulağı tırmalayıcı olması, kaba ve kulağı rahatsız edici olması demektir.⁵⁰ el-Mütenebbi (v. 354/965)'nin, كَرِيْمُ الْجَرِيْشِيِّ شَرِيْفُ مُبَارَكِ الْاِسْمِ اَعْرُ الْقَبِّ النَّسَبِ *İsmi mübârek, lakabı büyüktür. Şahsiyeti saygın nesebi de büyüktür.*⁵¹ beyitte kulağa ağır gelen اَلْجَرِيْشِيِّ kelimesini kullandı. Halbûki onun yerine kulağa daha hoş gelen, kaba olmayan ve aynı mânâyı ifâde eden اَلنَّفْسِ *şahsiyet* kelimesini kullanabilirdi.

b. Kelâmın Fesâhatı

Bir kelâmın fasîh olabilmesi için, tenâfuru'l-kelimât (kelimelerdeki telaffuz uyumsuzluğu), za'f-ı te'lîf (nahiv kurallarına aykırı olmak), ta'kîd (anlaşılması zor) gibi kusurlardan uzak olması gerekmektedir.⁵² Şimdi bu kusurları birer örnekle açıklayalım.

Tenâfuru'l-Kelimât

Tenâfuru'l-kelimât, telaffuzu zor kelimelerin yan yana gelerek kulağı rahatsız etmesi ve dile ağır gelmesi sonucunda meydana gelen bir kusurdur.⁵³ Türkçede kullanılan *Bir berbere, bir berber, bire berber gel beraber bir berber dükkânı açalım demiş.* tekerlemesi ile *Şu Şemsi Paşa'nın şemsiyesidir.* sözü tenâfuru'l-kelimâta örnek gösterilebilir.⁵⁴ Ayrıca belâgat kitaplarında zikredilen şâirin şu şiiri de tenâfuru'l-kelimâta örnek gösterilir. وَقَبْرُ حَرْبٍ بِمَكَانٍ قَفْرٍ وَلَيْسَ قُرْبَ قَبْرِ حَرْبٍ قَبْرُ *Harb'in mezarı ıssız bir yerdedir. Harb'in kabrinin yakınında hiçbir kabir*

⁴⁹ el-Kazvînî, *İzâh*, I/3.

⁵⁰ Habenneke, *a.g.e.*, s. I/133

⁵¹ Kerîme Mahmûd Ebû Zeyd, *İlmu'l -Meânî Dirâse ve Tahlîl*, Mektebetu'l Vehbe, Kâhire, 1988, s. 12.

⁵² Habenneke, *a.g.e.*, I/116; el-Hâşimi, *a.g.e.*, s. 18.

⁵³ el-Kazvînî, *İzâh*, I/5; el-Hâşimi, *a.g.e.*, s. 19.

⁵⁴ Bilgegil, *a.g.e.*, s. 26.

yoktur.⁵⁵ Bu beyitteki mahreçleri bir birine yakın olan kelimeler, tek tek kullanıldığında fasîh olduğu halde peş peşe aynı cümlede kullanıldığı için telaffuzu zordur.

Za‘f-ı Te‘lîf

Za‘f-ı te‘lîf, nahiv âlimlerinin çoğunluğu tarafından kabul görülen bir kelimenin dil kurallarına aykırı bir şekilde kullanımudur.⁵⁶ Türkçe’de kullanılan, *Her şair* yerine *her şairler*, *üç çocuk* yerine *üç çocuklar*. za‘f-ı te‘lîfe örnek olarak gösterilebilir.⁵⁷ Belâgat kitaplarında ise; وَلَوْ أَنَّ مَجْدًا أَخْلَدَ الدَّهْرَ وَاجِدًا مِنَ النَّاسِ أَبْقَى مَجْدُهُ الدَّهْرَ *Şayet şeref insanlardan birisini ebedî kılsaydı, şerefî Mut'im'in şerefî onu ebedileştirirdi.* Buradaki مَجْدُهُ kelimesindeki zamir, Mut'im'i işaret ettiği halde ondan önce gelmiştir. Bu kullanım, zamirin kendisinden önceki kelimeye lafzen ve rütbeten caiz olmadığı için kurallarına aykırıdır. Bu sebeple za‘f-ı te‘lîf meydana gelmiştir.⁵⁸

Ta‘kîd

Ta‘kîd, bir sözün lafız veya mâna yönünden bir engel sebebiyle açıkça ifâde edilmemesi durumudur.⁵⁹ İki kısma ayrılır:

Lafzî Ta‘kîd

Lafzî ta‘kîd, lazıfların takdîm ve tehîrden dolayı yerinde kullanılmamasına denir.⁶⁰ Türkçe’de kullanılan, *Pek fazla bu kitabı okudukça hoşlanıyorum.* Cümlesindeki *pek fazla* ifadesi *hoşlanıyorum* kelimesinden hemen önce gelmesi gerekirken cümlenin başında gelmiştir.⁶¹ Ayrıca مَا قَرَأَ إِلَّا وَاجِدًا مُحَمَّدٌ مَعَ كِتَابًا أَخِيهِ

⁵⁵ Mehmet Zihni Efendi, *el-Kavlü'l-Ceyyid fi Şerhi Ebyâtü't Telhîs ve Şerhayhi ve Hâşiyeti's Seyyid*, İstanbul, 1304, s. 28.

⁵⁶ el-Kazvîni, *Îzâh*, I/74.

⁵⁷ Bilgegil, *a.g.e.*, s. 38.

⁵⁸ Cârîm, Emin, *a.g.e.*, s. 6.

⁵⁹ el-Kazvîni, *Îzâh*, I/74-75.

⁶⁰ Ebu Zeyd, *a.g.e.*, s. 21.

⁶¹ Bilgegil, *a.g.e.*, s. 40.

cümlesindeki kelimelerin dizilişi hatalıdır. Aslı şöyle olması gerekmektedir: مَا قَرَأَ مُحَمَّدٌ مَعَ أَخِيهِ إِلَّا كِتَابًا وَاحِدًا⁶² *Muhammed kardeşiyle beraber sadece bir kitap okudu.*

Manevi Ta'kîd

Manevi ta'kîd, mecâz ve kinâye sanatlarının kullanılmasıyla kendisinden ne kast edildiği tam olarak anlaşılmayan cümlelere denir.⁶³ Fuzûli'nin şu beyti buna güzel bir örnektir:

Oldu âlem şâd senden esîr-i gam henüz

Âlem etdi terk-i gam mende gam-ı âlem henüz.

Beyitte geçen *esîr* kelimesi, *mağlup* manasında kullanılmıştır.⁶⁴

Ayrıca بَثَّ الْمَلِكُ أَلْسِنَتَهُ فِي الْمَدِينَةِ *Kral dillerini(casuslarını) şehre yaydı.* cümlesinde de manevî ta'kid bulunmaktadır. Cümlenin doğru kullanımı şu biçimde olması gerekmektedir:⁶⁵ بَثَّ الْمَلِكُ عُيُونَهُ فِي الْمَدِينَةِ

Tetâbu' İzâfet

Tetâbu-i izâfet, bir ifâdede zincirleme isim tamlamasının iç içe girerek telaffuzunun zorlaşması ve mananın anlaşılmaması durumuna denir.⁶⁶

Türkçe'deki şu ifâdeler örnek olarak gösterilebilir:

Ahmed'in kitabının cildinin yıldızının maddesi.

*Denizin kulaklarda çınlayan dalgalarının gönlümdeki akislerinin şiirimde dile gelmesini istiyorum.*⁶⁷

⁶² Emin, Carim, *a.g.e.*, s. 6.

⁶³ Ebu Zeyd, *a.g.e.*, s. 22.

⁶⁴ Bilgegil, *a.g.e.*, s. 42.

⁶⁵ Emin, Carim, *a.g.e.*, s. 7.

⁶⁶ Ebu Zeyd, *a.g.e.*, s. 24, 25.

⁶⁷ Bilgegil, *a.g.e.*, s. 27.

Ey büyük kayalığın حَمَامَةٌ جَرَعَا حَوْمَةَ الْجَنْدَلِ إِسْجَعِي * فَأَنْتِ بِمَرَأَى مِنْ سَعَادٍ وَ مَسْمَعٍ *kumluğunun güvercini, öt! Çünkü sen, Su'âd tarafından görülebilir ve duyulabilir bir yerdesin. Beyitte geçen, حَمَامَةٌ جَرَعَا حَوْمَةَ الْجَنْدَلِ Ey büyük kayalığın kumluğunun güvercini! izâfetinin telaffuzu dile ağır geldiği için tetâbu-i izâfete örnek verilebilir.⁶⁸*

Kesret-i Tekrâr

Kesret-i tekrâr, bir cümlede isim, fiil veya harflerin gereksiz yere tekrarıdır.⁶⁹ Buna Türkçe ve Arapça'daki şu kullanımları örnek verebiliriz:

Türkçede, *Demin otobüs durağında Orhan Okan Bey'e, Orhan Okan Bey'in hanımına, Orhan Okan Bey'in büyük oğluna, Orhan Okan Bey'in küçük oğluna, Orhan Okan Bey'in dostu Ahmet Emin Bey'e rastladım.*⁷⁰ cümlesindeki *Orhan Okan Bey* ifadesi gereksiz yere birden fazla tekrar edilmiştir.

لَوْ كُنْتُ كُنْتُ كُنْتُ كُنْتُ السَّرِّ * كُنْتُ كَمَا كُنَّا وَكُنْتُ * وَلَكِنْ ذَاكَ لَمْ يَكُنْ *Şayet sırrı gizlemiş olsaydın, sen de biz de önceki gibi olurduk, fakat bu olmadı.*⁷¹ ifadesindeki *كُنْتُ* (sen) lafzı gereksiz yere çokça tekrar edilmiştir.

c. Mütellimin Fesâhati

Mütellimin, merâmını fasîh lafızlarla tam olarak açıklaması gerekmektedir.⁷² Hz. Ebû Bekir'in hâlife seçilirken yapmış olduğu şu hitâbı mütellimin fesâhatına güzel bir örnektir:

أَيُّهَا النَّاسُ فَإِنِّي قَدْ وُلِّيتُ عَلَيْكُمْ وَلَسْتُ بِخَيْرِكُمْ فَإِنِ أَحْسَنْتُ فَأَعِينُونِي وَإِنِ أَسَأْتُ فَفَوِّمُونِي. أَلْصَدَقُ أَمَانَةً وَالْكَذِبُ خِيَانَةٌ. وَالضَّعِيفُ فِيكُمْ قَوِيٌّ عِنْدِي حَتَّى أُرِيحَ عَلَيْهِ حَقَّهُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ، وَالْقَوِيُّ فِيكُمْ ضَعِيفٌ عِنْدِي حَتَّى آخِذَ الْحَقِّ مِنْهُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ... أَطِيعُونِي مَا أَطَعْتُ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِذَا عَصَيْتُ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَلَا طَاعَةَ لِي عَلَيْكُمْ...

Ey insanlar! Sizin en hayırlınız olmadığım halde idâreniz bana tevdi edildi. Şayet bu işi iyi yaparsam bana yardım edin. İyi yapmazsam beni doğrultun.

⁶⁸ el-Kazvîni, *Îzâh*, I/78.

⁶⁹ el-Kazvîni, *Îzâh*, I/78; et-Teftâzâni, *Mutavval*, s. 3; el-Hâşimi, *a.g.e.*, s. 23.

⁷⁰ Bilgegil, *a.g.e.*, s. 29.

⁷¹ Ebu Zeyd, *a.g.e.*, s. 23.

⁷² el-Kazvîni, *Îzâh*, I/79; et-Teftâzâni, *Mutavval*, s. 24.

Doğruluk emanet, yalan ise ihânettir. İçinizden zayıf olan birisi, hakkını iâde edinceye kadar benim yanımda güçlüdür. İçinizden kuvvetli olan birisi (gasb ettiği) hakkı kendisinden alıncaya kadar benim nazarımda zayıftır. Allah(cc) ve Rasûlüne (sav) itaât ettiğim müddetçe bana itaât edin. Şayet ben Allah (cc) ve Rasûlüne (sav) karşı isyan edersem, sizin bana hiçbir şekilde itaât etmeniz gerekmez.⁷³

VI. KUR'ÂN-I KERİM'İN BELÂGATI

İslamdan önce belâgat, câhiliye dönemi Arap edebiyatında mevcut olmakla birlikte ilmi bir disiplin olarak henüz ortaya çıkmamıştı. Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûluyla birlikte onu dilbilimsel açıdan anlama ve yorumlama gayretleri başlamıştır. Böylece insanlarda var olan belâgat melekesi ortaya çıkmış ve ilmi bir disiplin formuna kavuşmuştur.

İslam öncesi câhiliyye Arapları'nda çok güçlü bir belâgat vardı. Yılın belli dönemlerinde şiir yarışmaları düzenlenir ve şairler tüm hünerlerini ortaya koyarlardı. Birinci gelen şairin şiiri Kâbe'ye asılır ve orada bir yıl süreyle bekletilirdi. Cahiliyye döneminden Arap edebiyat tarihinde muallaka-ı seb'a (yedi askı) diye adlandırılan şiirler mevcuttu.⁷⁴ İşte Kur'ân-ı Kerîm tam böyle bir dönemde nâzil olmaya başlamıştı. Zira Kur'ân'ın onlara meydan okuyabilmesi için üstün bir belâgat özelliğine sahip olması gerekirdi.

Vahyin ilk muhâtapları arasında edebiyat, şiir ve söz sanatları alanında öne çıkan birçok şâir ve edîb vardı. Kur'ân, bir benzerini getirmeleri konusunda onlara adeta meydan okumuştur.⁷⁵ Ancak onlar Yâhudi ve Hıristiyan bilginlerinden yardım olarak bu işe kalkışmak isteseler de muvaffak olamamışlardır.⁷⁶

Kur'ân-ı Kerîm, belâgat ve fesâhatı ile mükemmel bir uslûba sahiptir. Herhangi bir yerinde eksiklik bulunmamakla birlikte muhataplarını uslûbunun ve

⁷³ en-Nüveyrî, Şihâbuddin Ahmed b. Abdilvehhâb, *Nihâyetü'l Ereb fi Funûnü'l Edeb*, (thk: Muhammed Ebu'l Fadl İbarhim) el-Mektebetü'l Arabiyye, Kahire, 1975, XIX/ 42.

⁷⁴ Demirayak Kenan, *Arap Edebiyatı Tarihi-I*, Fenomen Yay. Erzurum, 2012, s. 177, 178.

⁷⁵ Bakara, 2/23; İsra, 17/18; Hud,11/13.

⁷⁶ Gür, Süleyman, *Kâzî Beyzâvî Tefsîrinde Belâgat İlmi ve Uygulanışı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2014, s. 35.

içeriğinin mükemmelliğiyle hayrete düşürmüştür.⁷⁷ Kur'ân'ın ses nizamındaki ahengi, lafız-mana arasındaki uyumu, farklı kabiliyetlere sahip insanlara aynı anda hitabı, aynı yerde farklı birçok konuya değinmesi gibi daha birçok özelliği ile eşsiz bir uslûba sahiptir.⁷⁸

Özetle, belâgat, câhiliyye dönemi Arap edebiyâtında bilinmekle birlikte henüz disipline edilmemişti. Belâgatın gelişmesi ve ilerlemesi Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûluyla birlikte gerçekleşmiştir.⁷⁹

⁷⁷ Bağış, Mehmet, *Edebî Sanatların Kur'ân-ı Kerîm ve Çağdaş Türk Edebiyatı Açısından Mukâyesesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Erzurum, 2012, s. 7.

⁷⁸ Rafîî, Mustafa Sadık, *İ'câzu'l-Kur'ân*, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 2004, s. 156; Demirci, Muhsin, *Tefsir Usûlü*, İFAV Yay. İstanbul, 2010, s. 149-150.

⁷⁹ Bilgegil, a.g.e., s. 24.

BİRİNCİ BÖLÜM

SAFVETU'T TEFÂSİR'DE ME'ÂNİ İLMİ UYGULAMALARI

A. ME‘ÂNÎ İLMİ

Me‘ânî, mâ’nâ kelimesinin çoğuludur. Bir belagat terimi olarak; sözün, muktezâ-i hâle uygun ifâde edilmesine denir.⁸⁰ Diğer bir ifadeyle me‘ânî ilmi, âyeti oluşturan kelimelerin dizilişi, kelimelerin genişliği, tatlılığı, sağlamlığı, sâdeliğini ve Kur‘ân’ın i‘caz yönünü amaçlayan bir ilimdir. Me‘ânî ilmi haber ve inşa gibi cümle yapılarından bahseder. Cümleyi oluşturan birimlerin takdim-tehîr, hazif, izmâr vs. durumları hakkında bilgi verir.⁸¹

Bu bölümde, *Safetü’t-Tefâsir*’de haber, inşa, müsned ve müsnedün ileyhin durumları, kasr, icâz, itnâb vs. me‘ânî ilmini oluşturan başlıkları örnek âyetlerle ele alacağız.

B. ME‘ÂNÎ İLMİ KONULARI

a. Haber

Doğru veya yanlış bir hüküm ifade eden sözlere haber denir.⁸² Söylenilen söz gerçeğe uygunsu o sözü sarf eden kişi sözünde doğrudur denilir. *إِلْمٌ نَافِعٌ* *İlim faydalıdır* cümlesinde olduğu gibi. Eğer söylenilen söz gerçeğe aykırı ise o kimse sözünde yalancıdır denilir. Bir kişi Ahmet okumadığı halde *قَرَأَ أَحْمَدُ* *Ahmet okudu* derse o kimse sözünde yalancıdır.

aa. Haber Cümlesinin Gayeleri

aaa. Fâide-i Haber

Muhataba bilmediği bir konu hakkında bilgi veya hüküm verilmesine faide-i haber denir.⁸³ *المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده* *Müslüman, elinden ve dilinden*

⁸⁰ Sa’duddîn et-Teftâzânî, *Muhtasârü’l Meâni*, Eser Kitabevi, 1960, s. 29; el-Kazvini, *İzah*, I/12; Durmuş, İsmail, “Meânî”, DİA, Ankara, 2003, XXVIII/204-206.

⁸¹ el-Kazvînî, *Telhis*, s.10; el-Akûbi, İsa Ali Ali Said eş-Şeteviyyi, *el-Kâfi fi ‘Ulûmi’l-mil’ Belâğati’l-el-Arâbiye*, el-Câmi‘atu’l-Meftûha, İskenderiye, 1993, s. 5; Karuko, Semira, *el-Câhiz ve Belâğat*, Etkileşim Yay. İstanbul, 2014, s. 194.

⁸² el-Kazvînî, *İzah*, I/85; İn‘âm Fevvat Akkâvi, *el-Mu‘cemü’l-Mufasssala fi ‘Ulûmi’l-Belâğa*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1996, s. 607.

⁸³ Saraç, a.g.e., s. 60.

*Müslümanların zarar görmediği kimsedir.*⁸⁴ Hadis-i şerîf, bir Müslümanın başka bir Müslümana zarar vermemesi gerektiği hususunda faydalı bir bilgi vermektedir.

aab. Lâzım Fâide-i Haber

Muhâtabın bildiği bir hüküm veya bir bilgiyi, mütekellime onu bildiğini hissettirmesine lâzım fâide-i haber denir.⁸⁵

Safvetu't-Tefâsîr'den misal:

Rabbim! dedi, قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاسْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا benden (vücudumdan), kemiklerim zayıfladı, saçım başım ağardı. Ve ben, Rabbim! sana (ettiğim) dua sayesinde hiç bedbaht olmadım. (Meryem, 19/4)

Hz. Zekeriyâ (as), Allah kendisinin durumundan haberdar olduğu halde saçının ve başının ağardığını, gücünün tükendiğini ve ihtiyarladığını ifade etmiştir. Burada muhâtab (Allah), bildiği halde kendisine bir durum haber verilmiştir.⁸⁶

ab. Haber Cümlesinin Çeşitleri

aba. İbtidâî Haber

Muhâtabın, konuyla iliği herhangi bir bilgisinin olmamasıdır. Muhâtab verilen bu bilgide bir şüphe duymaz. Bu sebeple haber te'kidsiz gelir. Ayrıca ibtidâî haber inkârî haberin yerine kullanılabilir. Bu durumda haberi inkâr eden kimsenin hiçbir bilgisi yokmuş gibi hitap edilir. Yalnız inkâr eden kişi akli selîm olarak düşünürse inkârî ortadan kaldıracak birçok delil bulabilir.⁸⁷

Safvetu't-Tefâsîr'den misal:

İlâhınız bir tek Allah'tır. O'ndan başka ilâh yoktur. O, rahmândır, rahîmdir. (el-Bakara, 2/163)

⁸⁴ Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *Sunen*, I-V, Çağrı Yay. İstanbul, 1981, *İmân*, 12.

⁸⁵ Bolelli, *a.g.e.*, s.197; Bulut, *a.g.e.*, s. 53.

⁸⁶ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II/217; konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. II/517, 562.

⁸⁷ el-Kazvînî, *İzâh*, I/18/19; Akkavî, *a.g.e.*, s. 555.

Yukarıdaki âyet-i kerîmede, Allah'ı inkâr eden kişi, Allah'ı inkâr etmeyen kimsenin yerine konulduğu için haber te'kîdsiz gelmiştir. Çünkü inkârcılar hakkıyla düşündüklerinde çevrelerinde Allah'tan başka ilah olmadığını gösteren birçok delilin var olduğunu görecekler. Bu âyette ibtidâî haber inkâri haberin yerine kullanıldığı için ibtidâî haber olmuştur.⁸⁸

abb. İnkârî Haber

Muhâtabın ifâde edilen haber cümlesini kabul etmeyip inkâr etmesi durumuna denir. İnkâri haber cümlelerinde tekitli ifâdenin kullanılması zarûridir. Tekit muhâtabın inkâr derecesine göre birden fazla olabilir.⁸⁹

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ *Sen şüphesiz peygamberlerdensin.* (Yâsîn, 36/3)

Bu âyet-i kerîmede muhâtablar (Mekkeli müşrikler), Hz. Peygamber'in nübüvetini kabul etmemeleri nedeniyle isim cümlesinin yanı sıra اِنَّ ve ل edatları kullanılarak pekiştirilmiştir.⁹⁰

b. İnşâ

İnşâ, sözlükte *icâd etmek, yoktan var etmek* gibi manalara gelmektedir. Meâni sanatı olarak ıstılah manası; bir ifâde doğrudur veya yanlıştır diye hüküm bildirmiyorsa buna inşâ denir. İnşâ; talebî ve ğayri talebî olmak üzere ikiye ayrılır.⁹¹

ba. Emir

Emir, muhâtabtan bir şeyin yapılmasını istemektir.⁹²

⁸⁸ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I/112.

⁸⁹ el-Kazvînî, *İzâh*, I/18-19; Akkâvî, *a.g.e.*, s. 555.

⁹⁰ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III/12.

⁹¹ el-Kazvînî, *İzâh*, I/130; el-Hâşimi, *a.g.e.*, s. 62.

⁹² el-Hâşimi, *a.g.e.*, s. 63; el-Merâġi, *a.g.e.*, s. 75.

Safvetu't-Tefâsîr'den misal:

فَلْ إِنَّمَا يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ *De ki: Bana sadece, sizin ilâhınızın ancak bir tek Allah olduğu vahyedildi. Hâlâ müslüman olmayacak mısınız?* (el-Enbiyâ, 21/108)

Âyet-i kerimede soru biçimindeki فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ *Hala müslüman olmayacak mısınız?* cümlesi, emir manasında kullanılmıştır. Yani *Müslüman olun!* demektir.⁹³

Emir sadece talep için kullanılmaz. Talebin dışından şu amaçlar içinde kullanılır:

Tehdit

Tehdit, bir işi yapan kimsenin o işi yaptığında zarar göreceğini, korkutma, tehdit ve nehiy sîgasıyla bildirmektir.⁹⁴

Safvetu't-Tefâsîr'den misal:

يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا قُلْ *Rabbinin bazı alâmetleri geldiği gün, önceden inanmamış ya da imanında bir hayır kazanmamış olan kimseye artık imanı bir fayda sağlamaz. De ki: Bekleyin, şüphesiz biz de beklemekteyiz!* (En'âm, 6/158)

Bu âyet-i kerimede de anlaşıldığı üzere kıyamet alametleri ortaya çıktığı zaman, iman eden kimselerin imanları kendilerine fayda sağlamayacaktır. Bu kimseler gönül rızasıyla değilde kıyametten korktukları için iman etmişlerdir. Bu durumda olan kimseler قُلْ اِنْتَظِرُوا إِنَّا مُنْتَظِرُونَ ifadesiyle korkutulup tehdit edilmişlerdir.⁹⁵

Ayrıca böyle bir imanın geçersiz olduğu şu hadîs-i şerifle de kayıt altına alınmıştır. “Güneş batıdan doğuncaya kadar kıyamet kopmaz. O, batıdan doğup da

⁹³ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II/288.

⁹⁴ Bulut, Ali, *Belâgat, Meâni-Beyân, Bedî'*, İFAV Yay. İstanbul, 2013, s. 64.

⁹⁵ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I/432; konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. II/422.

insanlar onu görünce hepsi iman ederler. İşte bu an, daha önce iman etmemiş olanlara iman etmelerinin fayda vermeyeceği bir andır.”⁹⁶

Aciz Bırakma

Aciz bırakma, muhâtabın yapmaktan aciz olduğu ve güç yetiremeyeceği şeyi ondan istemektir.⁹⁷

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

يَا مَعْشَرَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُتُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُتُوا لَا تَنْفُتُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ
Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin çerçevesinden çıkıp gitmeye gücünüz yetiyorsa geçin. Ancak büyük bir güçle çıkıp gidebilirsiniz. (er-Rahmân, 55/33)

Yukarıdaki âyet-i kerimede emir فَانْفُتُوا sîğası, muhâtabları aciz bırakmak için kullanılmıştır.⁹⁸

Alçaltma

Alçaltmak, alay etmek ve küçümsemek amacıyla yapılan emirdir.⁹⁹

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا *Tadin! Bundan sonra yalnızca azabınızı arttıracamız.*
(en-Nebe, 78/30)

Yukarıdaki âyet-i kerîmede فَذُوقُوا *tadin* emri, horlama ve küçümseme ifade eder. Ayrıca bu âyette kâfirleri daha fazla horlamak ve kınamak için III. şahıstan II. şahsa dönüş yapılmıştır.¹⁰⁰

⁹⁶Buhâri, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahih*, I-V (thk: Mustafa Dîb el-Buğa), Dâru İbn Kesîr, Beyrut, 1990, *Fiten*, 25.

⁹⁷Eren, Uzunoğlu, *a.g.e.*, s. 29; Bolelli, *a.g.e.*, s. 244; Bulut, *a.g.e.*, s. 65.

⁹⁸es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III/303; konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. II/24.

⁹⁹Eren, Uzunoğlu, *a.g.e.*, s. 29; Bolelli, *a.g.e.*, s. 246.

¹⁰⁰es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III/511; konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. II/443.

Aşağılama

Aşağılama; hor görmek ve küçümsemek için yapılan emirdir.¹⁰¹

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَلَقَدْ عَلَّمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدُوا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِيِينَ *İçinizden cumartesi günü azgınlık edip de, bu yüzden kendilerine: Aşağılık maymunlar olun! Dediklerimizi elbette bilmektesiniz.* (el-Bakara, 2/65)

Yukarıdaki âyet-i kerîmede كُونُوا قِرَدَةً خَاسِيِينَ ifâdesindeki emir hakîki manada değil de Yâhudileri aşağılamak ve horlamak manasında kullanılmıştır.¹⁰²

Ta'âccüb

Ta'accub, hayret ve şaşkınlık ifade eden emre denir.¹⁰³

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ يَوْمَ يَأْتُوتَنَّا لَكِنِ الظَّالِمُونَ الْيَوْمَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ *Onlar, bizim huzurumuza çıkacakları gün (başlarına gelecek olanları) ne iyi duyarlar ve de iyi görürler (bir görsen)! Fakat o zalimler bugün açık bir sapıklık içindedirler.* (Meryem, 19/38)

Âyette, ta'accub siğası kullanılarak, dünyada hakkı hakikati göremeyen bu kimselerin kıyamet gününde şaşılacak derecede iyi göreceklerine vurgu yapılmıştır. Nitekim Yüce Allah (cc) bir başka âyetinde فَبَصْرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ şeklinde bir izâhatta bulunmuştur.¹⁰⁴ (Kâf, 50/22)

İrşâd

İrşâd, muhâtaba yol göstermeye rehberlik etmeye delâlet eden emirdir.¹⁰⁵

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

¹⁰¹ Eren, Uzunoğlu, *a.g.e.*, s. 29; Bolelli, *a.g.e.*, s. 247.

¹⁰² es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I/65; konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. II/508.

¹⁰³ Bolelli, *a.g.e.*, s. 246.

¹⁰⁴ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II/217; konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. III/35.

¹⁰⁵ Bolelli, *a.g.e.*, s. 248.

رَسُولِ عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ
duyurmaktır. Allah açıkladığımızı da gizlediğinizi de bilir. (El-Mâide, 5/99)

Yukarıdaki âyet-i kerîmede الْبَلَاغُ kelimesi, mübâlağa isim formunda olmakla birlikte emir anlamındadır. Âyette Peygamberimiz (sav)’in peygamber olarak gönderiliş amacı risâleti eda etmekle birlikte dini tebliğ olduğu الْبَلَاغُ mastarı ile vurgulanmıştır.¹⁰⁶

Nehy

Nehy, muhâtaba herhangi bir işin yapılmasını yasaklamaya denir.¹⁰⁷

Safvetü’t-Tefâsîr’den misal:

وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِ ذَلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ
Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. (Başka) yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır. İşte sakınmanız için Allah size bunları emretti. (En’âm, 6/153)

Allah Teâla, bu âyetten önce yetimin malına güzel bir niyetle yaklaşılmasını, ölçü ve tartı da adâletli olunmasını, aleyh de dahi olsa adâletli olunmayı ve Allah’a verilen sözün yerine getirilmesi gerektiğini haber vermiştir.¹⁰⁸ Bunun da yanlış yollarla değil de dosdoğru yolla mümkün olduğunu وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ ifadesiyle belirtmiştir. Ayrıca السُّبُلَ kelimesi bid’at ve sapık mezheplere imaan kullanılmıştır.¹⁰⁹

bb. İstifhâm

İstifhâm, muhâtabın bilmediği bir şeyi sorarak öğrenmesine denir.¹¹⁰

¹⁰⁶ es-Sabûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, I/371.

¹⁰⁷ Eren, Uzunoğlu, *a.g.e.*, s. 30; Bolelli, *a.g.e.*, s. 254.

¹⁰⁸ En’âm, 6/152.

¹⁰⁹ es-Sabûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, I/432.

¹¹⁰ el-Kazvînî, *İzâh*, I/131-137; Eren, Uzunoğlu, *a.g.e.*, s. 32.

Safvetu't-Tefâsîr'den misal:

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي الْأَرْضِ وَالْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَيُمْسِكُ السَّمَاءَ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ رَّحِيمٌ Görmedin mi, Allah, yerdeki eşyayı ve emri uyarınca denizde yüzen gemileri sizin hizmetinize verdi. Göğü de, kendi izni olmadıkça yer üzerine düşmekten korur. Çünkü Allah, insanlara çok şefkatli ve çok merhametlidir. (el-Hacc, 22/65)

Yukarıdaki âyet-i kerime Allah Teâla kullarına vermiş olduğu bazı nimetleri hatırlatmaktadır. أَلَمْ تَرَ görmedin mi? sorusu ise vermiş olduğu nimetleri itiraf ettirmek içindir.¹¹¹

Hayret Manasında Kullanılması

Safvetu't-Tefâsîr'den misal:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ تَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مَّا هُمْ مِنْكُمْ وَلَا مِنْهُمْ وَيَحْلِفُونَ عَلَى الْكُذِّبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ Allah'ın kendilerine gazap ettiği bir topluluğu dost edinenleri görmedin mi? Onlar ne sizdendirler ne de onlardan. Bilerek yalan yere yemin ediyorlar. (el-Mücâdele, 58/14)

Bu âyet-i kerimede, أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ تَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ, Allah'ın kendilerine gazap ettiği bir topluluğu dost edinenleri görmedin mi? şeklindeki soru cümlesi hayret manası taşımaktadır.¹¹²

Kınama ve Azarlama Manasında Kullanılması

Safvetu't-Tefâsîr'den misal:

قُلْ أَرَأَيْتُمْ شُرَكَاءَكُمُ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَاوَاتِ أَمْ آتَيْنَاهُمْ كِتَابًا فَهُمْ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْهُ بَلْ إِنْ يِعِدُّ الظَّالِمُونَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا إِلَّا غُرُورًا De ki: Allah'ı bırakıp da taptığınız, ortaklarınızı gördünüz mü? Gösterin bana! Onlar yerdeki hangi şeyi yarattılar! Yoksa onların göklerde mi bir ortaklıkları var! Yahut biz onlara, (bu hususta) bir kitap mı verdik de onlar, o kitaptaki bir delile dayanıyorlar?

¹¹¹ es-Sabûnî, Safvetü't-Tefâsîr, II/301.

¹¹² es-Sabûnî, Safvetü't-Tefâsîr, III/345.

Hayır! O zalimler birbirlerine, aldatmadan başka bir şey vâdetmiyorlar. (Fâtır, 35/40)

Âyet-i kerîmede *أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَاوَاتِ* ve *أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ* âyeti kerimeleri istifhâm-ı inkârî olup kınama va azarlama ifâde eder.¹¹³

Takrîr

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

*أَلَمْ نُحَلِّقْ الْأَوَّلِينَ * أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِّنْ مَّاءٍ مَّهِينٍ Biz, (bunlar gibi inkârcı olan) öncekileri helâk etmedik mi? (Ey insanlar!) Biz sizi dayanıksız bir sudan yaratmadık mı? (el-Mürselât, 77/15-20)*

Yukarıdaki âyeti kerîmelerde geçen *أَلَمْ نُحَلِّقْ* ve *أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ* soruları muhâtabı ikrâr ettirmek için sorulmuştur.¹¹⁴

Korkutma

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

فَمَهِّلِ الْكَافِرِينَ أَمْهَلُهُمْ رُوَيْدًا Kâfirlere mühlet ver, onları biraz kendi hallerine bırak (pek yakında desteğimiz sana gelecek) (et-Târik,86/17)

Bu âyet-i kerimede kâfirleri daha fazla korkutmak için aynı kökten olan *فَمَهِّلِ* ve *أَمْهَلُهُمْ* fiilleri iki defa tekrar edilmiştir.¹¹⁵

Tehekküm

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَقَالُوا أَنَدَا ضَلَّلْنَا فِي الْأَرْضِ أَنِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ بَلْ هُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ كَافِرُونَ Toprağın içinde kaybolduğumuz zaman, gerçekten (o vakit) biz mi yeniden yaratılacağız? derler. Doğrusu onlar Rablerine kavuşmayı inkâr etmektedirler. (es-Secde, 32/10)

¹¹³ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II/582; konu ile ilgili diğer örnekler bkz. s. 416, 499, 508, 555.

¹¹⁴ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III/505.

¹¹⁵ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III/547; konu ile ilgili diğer örnekler bkz. II/422.

Yukarıdaki âyet-i kerîmde *أَيُّدًا صَلَّأْنَا فِي الْأَرْضِ أَيُّدًا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ* *Toprağın içinde kaybolduğumuz zaman, gerçekten (o vakit) biz mi yeniden yaratılacağız.* kâfirlerin; etlerimiz ve kemiklerimiz toprağın içinde kaybolup karıştıktan sonra gerçekten mi yenide dirileceğiz diye soru sormalarından maksat Peygamberimiz (sav) alaya almaktır.¹¹⁶

İstifhâmu'l-İnkârî

İstifhâm-ı inkârî, muhâtabın kendisine emredilene yapmadığı emir çeşididir.¹¹⁷

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

قُلْ أَرَأَيْتُمْ شُرَكَاءَكُمُ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَاوَاتِ أَمْ آتَيْنَاهُمْ كِتَابًا فَهُمْ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْهُ بَلْ إِنْ يَعِدُ الظَّالِمُونَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا إِلَّا غُرُورًا *De ki: Allah'ı bırakıp da taptığınız, ortaklarınızı gördünüz mü? Gösterin bana! Onlar yerdeki hangi şeyi yarattılar! Yoksa onların göklerde mi bir ortaklıkları var! Yahut biz onlara, (bu hususta) bir kitap mı verdik de onlar, o kitaptaki bir delile dayanıyorlar? Hayır! O zalimler birbirlerine, aldatmadan başka bir şey vâdetmiyorlar.* (el-Fâtır, 35/40)

Bu âyet-i kerimede geçen *أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَاوَاتِ* ile *أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ* ifadelerinde istifhâm-ı inkârî vardır.¹¹⁸

c. Kasr

Kasr, sözlükte *hapsetmek, kısaltmak, daraltmak, engellemek, tahsis etmek* gibi manalara gelmektedir. İstilah manası ise; bir ifadede belirtilen bir özelliği, özel bir yolla başka bir şeye tahsis etmektir. Tahsis edilene maksûr; bir başka şeyin kendisine tahsîs edilene de maksûrun aleyh denir.¹¹⁹

¹¹⁶ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II/508.

¹¹⁷ Eren, Uzunoğlu, *a.g.e.*, s. 37.

¹¹⁸ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II/582; konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. II/384, 507, 582.

¹¹⁹ Fadl, Abbas Hasan *el-Belâğatü Funnuhe ve Efnânuhe 'İlmü'l Me'ânî*, Dâru'l Furkân, Ürdün, 1997, s.357; Akkâvî, *a.g.e.*, s. 621.

ca. Hakîki Kasr

Maksûr, maksûrun aleyhe tahsîs edildiğinde gerçeğin vâkaya uygun olması, maksûrun aleyhe tahsis edilen özelliğin başka bir kimsede bulunmamasına denir.¹²⁰

Safvetu't-Tefâsîr'den misal:

إِنِّي جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوا أَنَّهُمْ هُمُ الْفَائِزُونَ *Sabretmelerine karşılık bugün onları mükâfatlandırımdı. Doğrusu onlar kurtulanlardır.* (Mü'minûn, 23/111)

Allah Teâla, âyet-i kerimede zikredilen هُمُ الْفَائِزُونَ بِمَا صَبَرُوا أَنَّهُمْ ibadesiyle kurutulacak olanların sadece sabredenlerin olduğunu haber vermiştir. Burada صَبَرُوا kelimesi maksûr; هُمُ الْفَائِزُونَ ibâresi ise maksûrun aleyhtir.¹²¹

cb. İzâfî Kasr

Başka bir şeye nisbetle meydana gelen kasra denir.¹²²

Safvetu't-Tefâsîr'den misal:

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ *Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir.* (Âl-i İmrân, 3/144)

Âyet-i kerîmedeki وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ cümlesinde, mübtedâ haber ile tahsis edilmiştir. Maksûr, مُحَمَّدٌ kelimesi; maksûrün aleyh ise رَسُولٌ kelimesidir.¹²³

d. İcâz

İcâz, sözlük manası *sözü kısaltmak, işi çabuk yapmak, sözü kısa tutmak*, gibi manalara gelmektedir. Terim anlamı ise; bir fikir, düşünce veya maksadı az sözle ifade etmeye denir.¹²⁴

İcâz, icâz-ı kasr ve icâz-ı hazf olmak üzere iki kısma ayrılır.

¹²⁰ el-Kazvîni, *İzâh*, I/118; Fadl, *a.g.e.*, s. 363.

¹²¹ es-Sabûni, *Safvetü't-Tefâsîr*, II/323.

¹²² el-Kazvîni, *İzâh*, I/118; Fadl, *a.g.e.*, s. 364.

¹²³ es-Sabûni, *Safvetü't-Tefâsîr*, I/454.

¹²⁴ et-Teftâzânî, *Muhtasar*, s. 225; Habennek, *a.g.e.*, s. 812; Fadl, *a.g.e.*, s. 459.

da. İcâz-ı Kasr

İcâz-ı kasr, bir ibârenin içinde hazf yapılmadan az lafızla geniş ve engin manaları kapsayan ve maksada uygun söz söyleme sanatına denir.¹²⁵

Safvetu't-Tefâsîr'den misal:

إِنَّ رَبَّكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ
Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'a istivâ eden, geceyi, durmadan kendisini kovalayan gündüze bürüyüp örten; güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş durumda yaratan Allah'tır. Bilesiniz ki, yaratmak da emretmek de O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi Allah ne yücedir! (el-A'râf, 7/54)

Âyet-i kerimede mevcut olan أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ *Yaratmak ve emretmek O'na mahsustur.* ibâresi, kelime sayısı az olmakla birlikte birçok manaya delâlet etmektedir. Kulların yapacağı bütün işler, diriltme, öldürme, yedirme-içirme, vs. Allah Teâla'nın iradesiyle gerçekleşir. Nitekim İbn Ömer bu ayetin bağlamında “Âyetin muhtevâsı dışında kimin bir şeyi kalırsa onu Allah'tan istesin!” yorumu yapmıştır. Az lafızla birçok mâna ifade edildiği için icâz-ı kasr sanatı meydana gelmiştir.¹²⁶

db. İcâz-ı Hazf

İcâz-ı hazf, hazfın yapıldığı ibarede hazfedilen şeye bir karînenin delâlet ettiği sanattır.¹²⁷

Safvetu't-Tefâsîr'den misal:

قَالُوا تَاللَّهِ تَفْتَأُ تَذُكُرُ يُوسُفَ حَتَّىٰ تَكُونَ حَرَضًا أَوْ تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ (Oğulları): Allah'a andolsun ki sen hâlâ Yusuf'u anıyorsun. Sonunda ya hasta olacaksın ya da büsbütün helâk olacaksın! dediler. (Yûsuf, 12/85)

¹²⁵ el-Kazvîni, *İzâh*, I/182; Akkâvî, *a.g.e.*, s.246; es-Sâ'dî, Abdülmute'âl *Buğyetü'l İzâh li-Telhîsi'l Miftâh fi Ulûmi'l- Belâğâ*, el- Mektebetü'l Edebî, I-IV, Kâhire, 1999, II/102.

¹²⁶ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I/234.

¹²⁷ Akkâvî, *a.g.e.*, s. 245; es-Sâ'dî, *a.g.e.*, s. 107.

Yukarıdaki âyet-i kerîmede تَالله تَفْتَأُ تَذْكُرُ يُوسُفَ Allah'a andolsun ki sen hâlâ Yusuf'u anıyorsun. Nâfiye lâ'sı hafzedilmiştir. Yani ibârenin aslı لَا تَفْتَأُ böyle olmalıdır.¹²⁸

f. İtnâb

İtnâb, أَطْنَبَ fiilinin masdarı olup sözü *uzatmak manasına* gelir. Terim manası ise bir ibâreyi gereksiz uzatmalardan kaçınmak suretiyle muhâtabın alışık olduğu lafızlardan daha çok fazla dile getirmektir.¹²⁹

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

ذَلِكَ وَمَنْ يُعْظَمَ حُرْمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَأُحِلَّتْ لَكُمْ الْأَنْعَامُ إِلَّا مَا يُنْتَلَىٰ عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا
Durum böyle. Her kim, Allah'ın emir ve yasaklarına saygı gösterirse, bu, Rabbinin katında kendisi için daha hayırlıdır. (Haram olduğu) size okunanların dışında kalan hayvanlar size helâl kılındı. O halde, pislikten, putlardan sakının; yalan sözden sakının. (el-Hac, 22/30)

Âyet-i kerîmede فَاجْتَنِبُوا الرَّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ görüldüğü üzere فَاجْتَنِبُوا الرَّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ kelimesinin tekrar edilerek ifade pekiştirilmiştir. Bundan maksat pislik, put ve yalan sözün, başlı başına sakınılması gereken şeyler olduğunu vurgulamaktadır.¹³⁰

Tekrâr

Tekrar, bir maksat sebebiyle bir lafzı tekrar ifâde etmeye denir. Bu sanat genel olarak iki kelime arasındaki mesafenin uzaklığı, töhmeti aradan kaldırmak, yapılan uyarıyı pekiştirmek ve mananın zihinde yerleşmesini sağlamak için yapılır.¹³¹

¹²⁸ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II/66 konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. I/65, III/90, 168, 332.

¹²⁹ el-Kazvîni, *İzâh*, I/177; el-Merâğî, *a.g.e.*, s. 191.

¹³⁰ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II/290.

¹³¹ el-Hâşîmi, *a.g.e.*, s. 183; Fadl, *a.g.e.*, s. 487.

Safvetu't-Tefâsîr'den misal:

كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ * ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ *Hayır! Yakında bileceksiniz! Elbette yakında bileceksiniz!* (et-Tekâsür, 102/3-4)

Yukarıdaki âyetlerin tekrar edilmesi tehdit ve uyarı içindir. İkinci âyetin ثُمَّ ile atfedilmesi, ikinci âyetin birinciden daha vurgulu olduğunu dikkat çekmek içindir. İbârenin tekrarından dolayı itnâb sanatı meydana gelmiştir.¹³²

Îğâl

Îğâl, muhâtabın yanlış anlamasına engel olmak için bir ibârenin sonunu nükte ifade eden bir terkiyle bitirmeye denir. Bu nükte olmasa da mana tamdır.¹³³

Safvetu't-Tefâsîr'den misal:

وَجَاءَ مِنْ أَقْصَى الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ * اتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ *Derken şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi. Ey kavmim! dedi, bu elçilere uyunuz! Sizden herhangi bir ücret istemeyen bu kimselere tâbi olun, çünkü onlar hidayete ermiş kimselerdir.* (Yâsîn, 36/20-21)

Bu âyet-i kerîmelerde اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ ibâresinden sonra, اتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ cümlesi getirilmiştir. Bu ibâre olmadığı takdirde âyetin mânâsında bir eksiklik söz konusu olamaz.¹³⁴

Tezyîl

Tezyîl, bir ibâreyi te'kid maksadıyla aynı manaya gelen başka bir ibâreyle pekiştirilmesidir.¹³⁵

¹³² es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III/599, 65, 190, 439, 576; konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. II/346, 525, 570.

¹³³ el-Kazvîni, *Îzâh*, I/199-200; et-Teftâzânî, *Muhtasar*, s. 266; Fadl, *a.g.e.*, s. 488.

¹³⁴ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III/12.

¹³⁵ el-Kazvîni, *Îzâh*, I/200-202; et-Teftâzânî, *Muhtasar*, s. 267; el-Hâşimi, *a.g.e.*, s. 186.

Safvetu't-Tefâsîr'den misal:

... فَكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُب بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْب كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ *onu yazın. Bir kâtip onu aranızda adaletle yazsın. Hiçbir kâtip Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın...* (el-Bakara, 2/282)

Âyet-i kerîmde كَاتِبٌ lafzının tekrarı pekiştirme amacıyladır. Aynı lafız ve manada oldukları için tezyîl sanatı vardır.¹³⁶

İhtirâs

İhtirâs, sanatına tekmîl de denir. Muhâtabın yanlış anlamasına sebebiyet verecek sözün akabinde başka bir ifadenin getirilerek yanlış anlaşılmanın ortadan kaldırılmasıdır.¹³⁷

Safvetu't-Tefâsîr'den misal:

وَاضْمُمْ يَدَكَ إِلَىٰ جَنَاحِكَ تَخْرُجَ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ آيَةً أُخْرَىٰ *Bir de elini koltuğunun altına sok ki, bir başka mucize olmak üzere o, kusursuz ve lekesiz beyazlıkta çıksın.* (Tâhâ, 20/22)

Yukarıdaki âyet-i kerîmede تَخْرُجَ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ geçen بَيْضَاءَ kelimesi yalnız kullanılmış olsaydı bunun bir cilt veya alaca hastalığı şeklinde farklı anlamlarda anlaşılabilirdi. Bunu önlemek maksadıyla مِنْ غَيْرِ سُوءٍ ifadesi getirilmiştir.¹³⁸

İ'tirâz

İ'tirâz, peşpeşe gelen bir veya daha fazla sözün içerisinde birden fazla ara cümlelerin kullanılmasıdır.¹³⁹

¹³⁶ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I/179.

¹³⁷ el-Hâşimi, *a.g.e.*, s.186; Fadl, *a.g.e.*, s. 494.

¹³⁸ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II/235, 271.

¹³⁹ el-Hâşimi, *a.g.e.*, s. 184; Fadl, *a.g.e.*, s. 500.

Safvetu't-Tefâsîr'den misal:

فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَئِنَّ الذَّكَرَ كَأَلْأُنْثَىٰ وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيدُهَا بِنِكَ وَذَرِيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ *Onu doğurunca, Allah, ne doğurduğunu bilip dururken: Rabbim! Ben onu kız doğurdum. Oysa erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Kovulmuş şeytana karşı onu ve soyunu senin korumanı diliyorum, dedi. (Âl-i İmrân, 3/36)*

Yukarıdaki âyet-i kerîme de *وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ* ve *وَلَئِنَّ الذَّكَرَ كَأَلْأُنْثَىٰ* ibâreleri ara cümle olup Hz. İsa'nın şanını vurgulamaktadır.¹⁴⁰

Tetmîm

Tetmîm, bir cümlenin temel unsurlarından olmayan mânâyı kuvvetlendirmek, güzelleştirmek ve pekiştirmek için kullanılan lafza denir.¹⁴¹

Safvetu't-Tefâsîr'den misal:

وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ فَحَسْبُهَا جَهَنَّمُ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ *Böylesine Allah'tan kork! Denilince benlik ve gurur kendisini günaha sevkeder. (Ceza ve azap olarak) ona cehennem yeter. O ne kötü yerdir! (el-Bakara,2/206)*

Âyet-i kerîmedek *أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ* terkiibinden sonra, *الْإِثْمِ* lafzı zikredilmiştir. *الْعِزَّةُ* (izzet lafzı), övgü ifade etmekle birlikte âyete baktığımızda bunun yerme maksadıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu duruma tetmîm sanatı denir.¹⁴²

Atfu'l-hâs ale'l-'Amm

Özel olan bir ibârenin, önemine ve fazîletine dikkat çekmek için genel olan başka bir ibâreye atfetmeye denir.¹⁴³

¹⁴⁰ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I/200.

¹⁴¹ el-Kazvîni, *İzâh*, I/205, 206; et-Teftâzânî, *Muhtasar*, s. 268; el-Hâşîmi, *a.g.e.*, s. 187.

¹⁴² es-Sabûnî, *a.g.e.*, I/135.

¹⁴³ Fadl, *a.g.e.*, s. 486; Bulut, *Kurân-ı Kerîm'de İtnâb Üslubu*, s. 190.

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَالرُّوحُ تَنْزَلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِّنْ كُلِّ أَمْرٍ *O gecede, Rablerinin izniyle melekler ve Ruh (Cebrail), her iş için iner dururlar.* (el-Kadr, 97/4)

Bu âyet-i kerîmede تَنْزَلُ الْمَلَائِكَةُ genel ibâresinden sonra, daha özel olan وَالرُّوحُ (Cebrâil) ifadesi gelmiştir. Bu şekilde gelmesi, Cebrâil (as)'in yüceliğini vurgulamak içindir.¹⁴⁴

'Atfu'l-'Amm ale'l-Hâs

Genel olan bir ibâreyi özel olan bir ibâreye atfetmeye denir. Bundan maksat özel olan ibârenin önemine ve fazîletine dikkat çekmek içindir.¹⁴⁵

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

رُوحٌ يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا لَا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَقَالَ صَوَابًا *Ruh (Cebrail) ve melekler saf saf olup durduğu gün, Rahmân'ın izin verdiklerinden başkaları konuşmazlar; konuşan da doğruyu söyler.* (en-Nebe, 78/38)

Yukarıdaki âyet-i kerîmede özel olan الرُّوحُ (Cebrâil) kelimesinden sonra genel olan وَالْمَلَائِكَةُ kelimesinin atfedilmesi, Cebrâil (as)'in kudsîyetine dikkat çekmek içindir.¹⁴⁶

Zamir Yerine İsmi Gelmesi

Muhâtabın zihninde ibârenin pekişmesini sağlamak için bazen zamir yerine isim kullanılmaktadır.¹⁴⁷

¹⁴⁴ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III/589, 455; konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. II/346, I/107.

¹⁴⁵ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 183; Bulut, *Kur'ân-ı Kerîm'de İtnâb Üslubu*, s. 190.

¹⁴⁶ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III/511.

¹⁴⁷ Bulut, *Kur'ân-ı Kerîm'de İtnâb Üslubu*, s. 197.

Safvetu't-Tefâsîr'den misal:

يَخْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَىٰ عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ *Onlardan razı olasınız diye size yemin edecekler. Fakat siz onlardan razı olsanız bile Allah fâsıklar topluluğundan asla razı olmaz.* (et-Tevbe,9/96)

Âyet-i kerîmede الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ibâresi, عَنْهُمْ zamir formunda gelmesi mümkün iken ayette geçtiği şekliyle gelmesinin sebebi, fâsıkları daha çok kınamak ve yermek içindir.¹⁴⁸

g. Müsnedin Durumları

Belâgat ilminde normal olan şey sözün muktezây-ı hâle uygun gelmesidir. Fakat bazen farklı amaç ve hedeflerden dolayı sözün bu durumu aykırı olarak geldiği görülmektedir. Müsnedle ilgili bazı yerlerde bu durum görülmektedir.

ga. İsim yerine Zamir Gelmesi

Bazı ibârelerde isim yerine zamir gelmektedir. Genelde şa'n ve kıssa zamirleri, ismin yerine kullanılmaktadır.¹⁴⁹

Safvetu't-Tefâsîr'den misal:

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ *De ki: O, Allah birdir.* (İhlâs, 112/1)

Âyet-i kerimedeki هُوَ zamirine, ş'an zamiri denir. اَلشَّأْنُ lafzı yerine kullanılmıştır. Âyetin aslı قُلْ: اَلْأَمْرُ وَ الشَّأْنُ لِلَّهِ أَحَدٌ şeklinde olması gerekmektedir. Burada هُوَ ş'an zamirinin lafzatullâh'ın yerine kullanılmasının sebebi, Allah'ı ta'zîm ve hürmet etmek içindir.¹⁵⁰

¹⁴⁸ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I/562,178; konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. III/105.

¹⁴⁹ el-Kazvîni, *Îzâh*, I/68, 69.

¹⁵⁰ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III/622.

gb. Zamir Yerine İsim Gelmesi

Bazen de zamir yerine isim gelmektedir.

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَّبَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ *Kim, Allah'ın âyetlerini yalanlayıp onlardan yüz çevirenden daha zalimdir! Âyetlerimizden yüz çevirenleri, yüz çevirmelerinden ötürü azabın en kötüsüyle cezalandıracağız. (el-En'âm, 6/157)*

Yukarıdaki âyet-i kerimede zikredilen عَنْ آيَاتِنَا ifadesindeki, آيَاتِنَا terkinin yerine عَنْهَا kullanılması, Allah'ın âyetlerini yalanlayanların azgınlık, taşkınlık ve çirkinliklerine dikkat ekmek içindir.¹⁵¹

h. İltifât

İltifât, sözü gâipten muhataba veya muhataptan gâibe döndürmek sanatı, bir anlamı birinci, ikinci ve üçüncü şahıslardan herhangi biriyle ifade ettikten sonra anlatıma başka bir şahısla devam etmeye denir.¹⁵²

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ * الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ * إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ *Hamd (öyme ve övülme), âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. O, rahmândır ve rahîmdir. Ceza günününün mâlikidir. (Rabbimiz!) Ancak sana kulluk ederiz ve yalnız senden medet umarız. (el-Fâtiha,1/5)*

Yukarıdaki ilk üç ayet gâib sîgasıyla gelmiş ancak daha sonra إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ ifadesiyle hitab formuna geçiş yapılarak iltifat sanatı yapılmıştır.¹⁵³ İltifât sanatında zamirler arası geçişler şu şekilde olur:

¹⁵¹ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I/432,131; konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. II/184; III/65.

¹⁵² el-Kazvîni, *İzâh*, I/70; et-Teftâzânî, *Muhtasar*, s. 111.

¹⁵³ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I/26, 97.

Birinci Şahıstan İkinci Şahsa İltifat

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ *Kıyamet gününde, biz bundan habersizdik demeyesiniz diye Rabbin Âdemoğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini çıkardı.* (El-A'râf, 7/172)

Âyet-i kerimede hitâb edenin Allah olması hasebiyle ayet وَإِذْ أَخَذْنَا formunda gelmesi gerekmektedir. Ancak Peygamberimiz (sav)'in şanını yüceltmek için birinci şahıstan ikinci şahsa geçiş yapılarak edebî bir sanat yapılmıştır.¹⁵⁴

Birinci Şahıstan Üçüncü Şahsa İltifât

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ *De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin!* (ez-Zümer, 39/53)

Yukarıdaki âyet-i kerîmede لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ âyetinin aslı, لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَتِي şeklinde mütekellim biçiminde olması gerekmektedir. Ancak mütekellim formundan gaib formuna geçiş yapılarak Allah'ın rahmetinin kuşatıcılığına vurgu yapılmıştır.¹⁵⁵

İkinci Şahıstan Üçüncü Şahsa İltifât

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ أُولَٰئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ *Fakat Allah size imanı sevdirmiş ve onu gönüllerinize sindirmiştir. Küfrü, fıska ve isyanı da size çirkin göstermiştir. İşte doğru yolda olanlar bunlardır.* (el-Hucurât, 49/7)

¹⁵⁴ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III/484; konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. II/517.

¹⁵⁵ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III/91.

Yukarıdaki âyet-i kerimedeki حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ cümlesinden sonra هُمْ أَوْلَئِكَ هُمْ cümlesinin gelmesiyle II. şahıstan III. şahsa geçiş yapılmıştır.¹⁵⁶

Üçüncü Şahıstan Birinci Şahsa İltifât

Safvetu't-Tefâsîr'den misal:

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ ثَمَرَاتٍ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهَا وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بِيضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَعَرَابِيٌّ سُودٌ Görmedin mi Allah gökten su indirdi. Onunla renkleri çeşit çeşit meyveler çıkardık. Dağlardan (geçen) beyaz, kırmızı, değişik renklerde ve simsiyah yollar (yaptık). (el-Fâtır, 35/27)

Âyet-i kerimedeki, فَأَخْرَجْنَا بِهِ cümlesinde فَأَخْرَجْنَا ifadesi önceki ifadelerle uyumlu olarak فَأَخْرَجَ şeklinde gelmesi gerekirken فَأَخْرَجْنَا şeklinde gelmiştir. Bu fiilde, Allah (cc)'ın azâmetini, sonsuz kudretini ve hikmetini bildirmek için III. şahıs kipinden I.şahıs kipine dönüş yapılmıştır.¹⁵⁷

Üçüncü Şahıstan İkinci Şahsa İltifât

Safvetu't-Tefâsîr'den misal:

كَلَّا بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ Hayır! Doğrusu siz yetime ikram etmiyorsunuz. (el-Fecr, 89/17)

Bu âyet-i kerîmede بَلْ لَا تُكْرِمُونَ cümlesi, âyetin sibakına uygun olarak بَلْ لَا يُكْرِمُونَ şeklinde üçüncü şahıs formunda olması gerekmektedir. Ancak bu hitap biçimiyle yetim malını yiyenleri daha fazla kınamak amacıyla II. şahıstan III. şahsa dönülmüştür.¹⁵⁸

1. Tağlîb

Tağlîb, lafızları birbirine yakın, birbirine benzer veya aralarında ortak nokta bulunan iki kavramdan biriyle ilgili var olan hükmü, diğeri için de geçerli saymaya

¹⁵⁶ es-Sabûnî, *Safvetü 't-Tefâsir*, III/238, 47, 190, 317.

¹⁵⁷ es-Sabûnî, *Safvetü 't-Tefâsir*, II/576, 571.

¹⁵⁸ es-Sabûnî, *Safvetü 't-Tefâsir*, III/559, 35, 215, 270.

tağlîb denir. Tağlîb sanatı, müzekkerin müennese, çok olanın az olana, muhâtabın ğâibe, akıllı olanın akıllı olmayana, komşuluk, aralarındaki benzerlik, kolaylık, şöhret gibi vb. durumlarda meydana gelir.¹⁵⁹ Mesela: Nâs ve Felak surelerine Muâvizeteyn denilmesi gibi. Tağlîb sanatında biri müzekker ve diğeri müennes ise kolaylık ve şöhrete bakılmaksızın müzekker olan lafız müennes olan lafza tağlîb edilir.¹⁶⁰

Safvetu't-Tefâsîr'den misal:

وَرَفَعَ أَبْوِيَهُ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا *Ana ve babasını tahtının üstüne çıkartıp oturttu ve hepsi onun için (ona kavuştukları için) secdeye kapandılar.* (Yûsuf, 2/100)

Yukarıdaki âyet-i kerîmedeki أَبْوِيَهُ kelimesinde müzekkerlik ve müenneslikten dolayı tağlîb sanatı meydana gelmiştir. Bu kelimeden maksat *Ana ve baba*'dır.¹⁶¹ Arapça'da cinsiyet sözkonusu olmadığı zamanlarda her zaman müzekker yapı tercih edilir. Bunu sebebi ise Arapçada asıl olanın müzekkerlik vasfının olmasıdır. Müennes, müzekkerin şubesidir. Tesniye cemi ve zamirlerde de durum böyledir.¹⁶²

¹⁵⁹ el-Kazvîni, *Îzâh*, I/91-91; et-Teftâzânî, *Muhtasar*, s.135; Kahyaoğlu, Yaşar, "Arap Dilinde Tağlîb Sanatı ve Örnekleri", Nûsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl, III, Sayı, 11, 2003, s. 3.

¹⁶⁰ Kahyaoğlu, *a.g.m.*, s. 10; el-Cürcânî Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed, *et-Ta'rîfât*, thk: Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlî, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 2007, s. 125.

¹⁶¹ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II/71,53, 202, 526; konu ile ilgili diğerk örnekler için bkz. I/49, 92, 97, 135.

¹⁶² Kahyaoğlu, *a.g.m.*, s. 11.

İKİNCİ BÖLÜM

SAFVETU'T TEFÂSİR'DE BEYÂN İLMİ UYGULAMARI

A. BEYÂN İLMİ

Beyân, kelime olarak maksadı ortaya çıkarmak, açık seçik olmak, keşif ve izah gibi anlamlara gelmektedir. Bir belâgat terimi olarak; bir manayı ifade ederken, o manayı açıklamak için gerekli olan anlayışı, duygu ve düşünceleri, farklı yollarla ifâde etme usul ve kurallarına denir.¹⁶³

Beyân ilminin gayesi; kişinin duygu ve düşüncelerini, yerine ve zamanına göre, uygun bir şekilde ifade etmek, Kur'ân-ı Kerim'i ve edebî eserleri daha iyi anlamaktır. Beyân ilminin konusu, lafız ile mana arasındaki ilişkinin niteliğini ele almaktır.¹⁶⁴

Beyân ilminin alt dalları olan mecâzın hakîkate, istiârenin teşbihe, kinâyenin zahire göre daha üstün olduğu kabul edilir.¹⁶⁵ Beyân, bir anlamın farklı ve çeşitli yollarla ifade edilebilmesine imkân sağlar. Sözü'n manaya delâletinin açık olması beyân ilminin olmazsa olmazıdır.¹⁶⁶

B. BEYÂN İLMİ KONULARI

a. Teşbîh

Teşbîh lafzı, شَبَّهَ fiilinin masdarı olup bir şeyin başka bir şeye benzetilmesi anlamı taşımaktadır. Bir beyân terimi olarak teşbîh; *belirli bir maksat için, bir edat ile aralarındaki ortak nitelikten dolayı, bir şeyi başka bir şeye benzetmeye* denir.¹⁶⁷ Diğer bir ifadeyle; bir şeyin (müşebbehin – benzeyenin) bir şeye (müşebbehun bihe – benzetilene), bir manada (vechü'ş-şebehe – benzetme yönünde) ortak olmasıdır.¹⁶⁸

Teşbîh, iki kişi veya iki varlığın, bir veya birkaç vasıfla karşılaştırılmalarını esas alan edebi bir sanattır. Bu vasıf her ikisinde de ortak olmakla birlikte iki şeyden

¹⁶³ Hacımüftüoğlu, Nasrullah, “Beyân”, *DİA*, İstanbul, 1992, XXVI/22, 23; Erdim, Enes, “Zemahşeri'nin el-Keşşâf'ında Beyân İlminin Yeri”, Hikmet Yurdu, Temmuz–Aralık 2011, Yıl:4, IV, sayı:8, s. 83 – 84; Kazvîni, *Telhis*, s. 61.

¹⁶⁴ Saraç, *a.g.e.*, s. 97.

¹⁶⁵ Hacımüftüoğlu, Nasrullah, “Beyân”, *DİA*, İstanbul, 1992, XXVI/22, 23.

¹⁶⁶ Bulut, Ali, *a.g.e.*, s. 171.

¹⁶⁷ Bolelli, *a.g.e.*, s. 34-35.

¹⁶⁸ Sâ'dî, *a.g.e.*, II/7; el-Kazvîni, Hatip, *Telhis ve Tercümesi*, (Çev. Yanık, Nevzat, Kılıçlı, Mustafa, Çögenli, Sadi), Huzur Yay. İstanbul, tsz, s. 94; el-Merâği, *a.g.e.*, s. 213.

birinde daha fazla ve daha belirgin olmalıdır. Yani zayıf olan güçlü olana benzetilmelidir. ¹⁶⁹ Teşbîhin oluşması, kişinin herhangi bir olay veya varlık karşısındaki heyecanına bağlıdır. Kişi, o andaki ruh halini etkili bir şekilde karşısındakine yansıtmak için benzetmede bulunduğu iki varlığın birbirleriyle olan ilişkinin açık, tutarlı ve tabii olmasına özen göstermelidir. ¹⁷⁰

Teşbîh, birçok gayeye matuf olarak yapılmaktadır. Teşbîhdeki maksat, anlatılanı somut hale getirmek, anlatılan şeyi güzel ve etkili bir şekilde muhataba aktarmak, eksik olan şeyi mükemmel hale getirmektir. ¹⁷¹

-Teşbîhin amaçları genel olarak şu şekilde sıralanabilir:

-Müşebbehe isnâd edilen şeyin mümkün olduğunu açıklamak.

-Müşebbehin durumunu izah etmek.

-Müşebbehin azlık-çokluk, büyüklük-küçüklük ve ağırlık-hafiflik yönlerini açıklamak.

-Müşebbehin durumunu zihne iyice yerleştirmek.

-Müşebbehi süslemek ve güzelliğini açıklayarak ona olan rağbeti arttırmak

-Sevilmesini ve ona rağbet edilmesini önlemek için müşebbehi çirkin göstermek ve onu kötülemek. ¹⁷²

Teşbîhin Unsurları:

1.Müşebbeh (Benzeyen)

2.Müşebbehun bih (Kendisine benzetilen)

¹⁶⁹ ez-Ziyadat, Teysir, Acat, Yaşar, *Yabancılar İçin Arap Dili Belagati*, Kitâbi Yay. İstanbul, 2013, s.21; Eren, Şadi, *Kur'an'da Teşbih ve Temsiller*, Işık Yay. İstanbul-2001, s. 28.

¹⁷⁰ Kocakaplan, İsa, *Açıklamalı Edebî Sanatlar*, TEV Yay. 2011, İstanbul, s. 162. Külekçi, Numan, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, Akçağ Yay. Ankara, 2013, s. 32.

¹⁷¹ Saraç, a.g.e., s.129., Bulut, a.g.e.,s. 172.

¹⁷² el-Kazvîni, *Telhis*, s.67-68; es-Sabûnî, *İbdâu'l Beyânî*, s. 18, 19.

3. Edâtu't- teşbîh (Benzetme yönü)

4. Vechu'ş- şebeh (Benzeme mânâsı ifade eden kelime)¹⁷³

aa. Teşbîh-i Mürsel

Teşbih edatı zikredilen teşbîhtir.¹⁷⁴

Safvetu't-Tefâsîr'den misal:

مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِثْلُ حَبِّهِ وَاللَّهُ
يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ Allah yolunda mallarını harcayanların örneği, yedi
başak bitiren bir dane gibidir ki, her başakta yüz dane vardır. Allah dilediğine kat
kat fazlasını verir. Allah'ın lütfü geniştir, O, her şeyi bilir. (el-Bakara 2/261)

Bu âyet-i kerîmede Allah (cc), mallarını, kendi yolunda infak edenleri her tohumunda yedi başak bitiren ve her başakta da yüz dâne olan bir tohuma benzetmiştir. Zemâhşeri, bu bitkinin mısır olabileceğini söylemiştir.¹⁷⁵ Âyette müminlerin duygu ve düşünceleri harekete geçirilerek, infâka teşvik edilmiştir. Âyet-i kerîmede, teşbîh edatı zikredilip vech-i şebah hazfedildiği için teşbîh-i mürsel sanatı oluşmuştur.¹⁷⁶

ab. Teşbîh-i Müekked

Teşbîhi Müekked, teşbih edatı zikredilmeyen (hazfedilen) teşbîhtir.¹⁷⁷

¹⁷³ el-Merâğî, *a.g.e.*, s. 213; Sâ'dî, *a.g.e.*, s. 33-34; Cârîm, Emin, *a.g.e.*, s. 18; es-Sabûnî, *İbd'âu'l-Beyâni*, s. 18, 19.

¹⁷⁴ el-Kazvîni, *İzâh*, I/263-264; et-Teftâzânî, *Muhtasar*, s. 315; es-Sabûnî, *İbd'âu'l-Beyâni*, s. 16.

¹⁷⁵ ez-Zemahşeri, Muhammed b. Ömer, *el-Keşşaf*, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l 'Arabiyye, Beyrut, 2012, I/238.

¹⁷⁶ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, I/17, 69, 105, 112, 116, 123, 131, 143; konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. II/11, 252, 278; III/65.

¹⁷⁷ el-Kazvîni, *İzâh*, I/262-263; et-Teftâzânî, *Muhtasar*, s.314; Sabûnî, *İbd'âu'l-Beyâni*, s. 16; Eren, Cüneyt, Uzunoğlu, Vecih, *Hülâsatu'l – Belâğa, Arapça Belâğat*, Cantaş Yay. İstanbul, 2012, s. 79.

Safvetu't-Tefâsîr'den misal:

وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ *Sen dağları görürsün de, onları yerinde durur sanırsın. Oysa onlar bulutların yürümesi gibi yürümektedirler.* (en-Neml 27/88)

Yüce Allah (cc), bu âyet-i kerîmedeki مَرَّ السَّحَابِ kelimesinde, dağların yerinde sabit durmadığı, bulutlar gibi hareket halinde olduğunu bildirilmiştir. مَرَّ السَّحَابِ kelimesinde teşbih edatı zikredilmeyip hafzedildiği için teşbih-i müekked meydana gelmiştir.¹⁷⁸

ac. Teşbîh-i Mücmel

Teşbîh-i Mücmel, teşbih yönü zikredilmeyen (hafzedilen) teşbîhe denir.¹⁷⁹

Safvetu't-Tefâsîr'den misal:

وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ وَإِنْ تُصْلِحُوا *Üzerine düşüp uğraşsanız da âdil davranmaya güç yetiremezsiniz; bâri birisine tamamen kapılıp da diğerini askıya alınmış gibi bırakmayın. Eğer arayı düzeltir, günahtan sakınırsanız, Allah şüphesiz çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.* (en-Nisâ 4/129)

Âyet-i kerîmede, çift evlilik yapan kimselerin eşleri arasında âdil davranılamayacağını dile getirilmiştir. Erkeklerin fitrat gereği çift evliliklerde eşlerinden birini ihmal edip diğerine daha fazla ilgi gösterebileceği ima edilmiştir. Âyette ihmal edilen kadının durumu gök ve yer arasında asılı olan bir şeye benzetilmiştir. Bu âyet-i kerîmede vechu'ş-şebih (benzetme yönü) hafzedildiği için teşbîh-i mücmel olmuştur.¹⁸⁰

¹⁷⁸ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II/422, 45, 88; konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. I/578.

¹⁷⁹ et-Teftâzânî, *Muhtasar*, s. 308; Sabûnî, *İbd'â'u'l-Beyâni*, s. 16; Saraç, *a.g.e.*, s. 131.

¹⁸⁰ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I/309, 69, 112, 116, 123, 131, 143, 171, 387, 454.

ad. Teşbîh-i Mufassal

Teşbîh-i mufassal, teşbîhin bütün unsurlarının zikredildiği teşbîhe denir.¹⁸¹

Safvetu't-Tefâsîr'den misal:

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ آبَاءَهُمْ وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ

Kendilerine kitap verdiklerimiz, onu (o kitaptaki peygamberi), öz oğullarını tanıdıkları gibi tanır. Buna rağmen onlardan bir grup, bile bile gerçeği gizler. (el-Bakara 2/146)

Âyet-i kerimede belirtildiği üzere kendilerine kitap verilenlerden maksat, Yahûdi ve Hıristiyanlardır. Kitaplarında Peygamberimiz (sav)'in bütün özellikleri belirtilmiştir. Bunu bildikleri halde inatlarından dolayı Peygamber (sav)'in nübüvvetini kabul etmemişlerdir. Çünkü onlar, Araplar arasında mütevâzi bir aileden değil de kendileri gibi zengin varlıklı bir aileden peygamberin çıkacağını iddia ediyorlardı. Mevdûdi; كَمَا يَعْرِفُونَ آبَاءَهُمْ ifadesinin, bir kimsenin hüviyeti hakkında kesinlikle bir şüphe bulunmadığı ifade etmek maksadıyla Arapça'da kullanılan bir deyim olduğunu ifade etmektedir.¹⁸² Âyet-i kerimede teşbîhin bütün unsurları zikredildiği için teşbîh-i mufassal olmuştur.¹⁸³

ae. Teşbîh-i Belîğ

Teşbîh-i belîğ, teşbîh yönü ve teşbîh edatı zikredilmeyen (hazfedilen) diğer bir ifadeyle benzeyen ve kendisine benzetilenin zikredildiği teşbîhtir.¹⁸⁴

Safvetu't-Tefâsîr'den misal:

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا وَآتَاكُمْ مَا لَمْ

يُؤْتِ أَحَدًا مِّنَ الْعَالَمِينَ Bir zamanlar Musa kavmine şöyle demişti: Ey kavmim! Allah'ın

¹⁸¹ el-Kazvîni, *İzâh*, II/251; es-Sabûni, *İbd'â'ü'l-Beyâni*, s. 17; Saraç, *a.g.e.*, s.131.

¹⁸² Mevdudi, Ebu'l A'la, *Tefhimul Kur'an*, (çev. komisyon) İnsan Yay. I/127

¹⁸³ es-Sabûni, *Safvetü't-Tefâsîr*, I/105, 323, konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. II/180.

¹⁸⁴ el-Kazvîni, *İzâh*, II/259, 260; el-Merâğî, *a.g.e.*, s. 233; Sabûni, *İbd'â'ü'l-Beyâni*, s. 17; Coşkun, Menderes, *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar*, Dergâh Yay. İstanbul, 2012, s. 47.

size (lütfettiği) nimetini hatırlayın; zira içinizden peygamberler çıkardı ve sizi hükümdar kıldı. Âlemlerde hiç kimseye vermediğini size verdi. (el-Mâide 5/20)

Bu âyette Allah (cc), Yâhudilerin وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا diyerek onlara birçok nimetin verildiğini, bolluk ve huzur içinde yaşadıkları halde Allah'a inanmamakta ısrar ettiklerini belirtmiştir. Bu ifadede teşbîh edatı ve vechu'ş- şebih zikredilmediği için teşbîh-i belîğ sanatı olmuştur.¹⁸⁵

af. Teşbih-i Temsîli

Teşbîh-i temsîli, birbirine benzetilen iki durum arasında birden çok vech-i şebih (benzetme yönü) bulunan teşbîhe denir.¹⁸⁶

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ
وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ لَا
يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı halde malını
gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve incitmek suretiyle, yaptığınız
hayırları boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde birazcık toprak bulunan düz
kayaya benzer ki, sağanak bir yağmur isabet etmiş de onu çıplak pürüzsüz kaya
haline getirivermiştir. Bunlar kazandıklarından hiçbir şeye sahip olamazlar. Allah,
kâfirleri doğru yola iletmez. (el-Bakara 2/264)

Âyet-i kerîmede, ihlâslı bir şekilde yapılan iyiliğin kat kat artacağı beyân edilmiştir. Gönül kırmak ve başa kakmak ile yapılan iyiliklerin ise taş üzerinde bulunan ve en ufak bir yağmurda yok olup giden, kişiye hiç bir fayda sağlamayan toprağa benzetilmiştir. Riyâ ile yapılan bir iyiliğin Allah katında bir değeri yoktur. Kişi yapmış olduğu o iyilikten dolayı sevap elde edemez. فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ Böylesinin durumu, üzerinde birazcık toprak bulunan düz kayaya

¹⁸⁵ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I/337.

¹⁸⁶ el-Kazvînî, *İzâh*, II/249-250; es-Sabûnî, *İbd'â'ü'l-Beyâni*, s. 16; Uysal, Selçuk, *Belâğat ve Edebi Sanatlar Lügati*, Doğu Kitapevi, İstanbul, 2010, s. 199.

benzer ki, sağanak bir yağmur isabet etmiş de onu çıplak pürüzsüz kaya haline getirivermiştir. cümlesinde vechu'ş- şebih birden fazla olduğu için teşbîh-i temsîli sanatı vardır.¹⁸⁷

ag. Teşbîh-i Zımnî

Teşbîh-i zımnî, müşebbeh ve müşebbehun bih'in açıkça ifade edilmediği, ikisine de üstü kapalı bir şekilde işaret edildiği teşbîhtir.¹⁸⁸

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ Bizim âyetlerimizi yalanlayıp da onlara karşı kibirlenmek isteyenler var ya, işte onlara gök kapıları açılmayacak ve onlar, deve iğne deliğine girinceye kadar cennete giremeyeceklerdir. Suçluları işte böyle cezalandırırız. (el-A'râf, 7/40)

Yüce Allah (cc), bu âyet-i kerîmede devenin iğne deliğinden geçmesinin mümkün olmadığı gibi kâfirlerin de cennete girmelerinin mümkün olamayacağını ifade etmiştir. Ayetin teşbihe konu olan *فِي سَمِّ الْخِيَاطِ* kısmında, müşebbeh ve müşebbehun bih açıkça ifade edilmediği için teşbîh-i zımnî meydana gelmiştir.¹⁸⁹

ah. Teşbîh-i Mavlûb

Teşbîh-i mavlûb, benzetme yönünün müşebbehun bihe nazaran müşebbehte daha kuvvetli ve daha belirgin olduğu teşbîhe denir.¹⁹⁰

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

أَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ Öyle ya, Allah'a teslimiyet gösterenleri, günahkârlar gibi tutar mıyız hiç? (el-Kalem 68/35)

¹⁸⁷ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I/171,39,226,484,499 konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. II/78, 84, 98, 145.

¹⁸⁸ el-Merâğî, *a.g.e.*, s. 234; Carim, Emin, *a.g.e.*, s. 40.

¹⁸⁹ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I/449.

¹⁹⁰ Carim, Emin, *a.g.e.*, s. 51.

Yukarıdaki âyet-i kerîmede, teslimiyet gösteren müminlerin, günahkârlarla bir tutulamayacağı ifade edilmektedir. Burada müşebbehun bih müşebbeh konumuna getirilmiştir. Buna göre âyetin aslının şöyle olması gerekirdi: أَفَنَجْعَلُ الْمُجْرِمِينَ كَالْمُسْلِمِينَ فِي الْأَجْرِ وَالْمَثُوبَةِ *Sevap ve mükâfatta, kâfirleri müminler gibi mi tutacağız.* Âyette ifade edilen durumun daha belîğ ve dikkat çekici olması için teşbih-i maklûb yapılmıştır.¹⁹¹

b. Hakikat

Hakikat; doğru, gerçek ve sabit olmak anlamlara gelir.¹⁹² Genel olarak belâgat kitaplarında; kelimenin bir dildeki ilk anlaşıldığı anlamdır.¹⁹³

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ *Elleriyle (bir) kitap yazıp sonra onu az bir bedel karşılığında satmak için “Bu Allah katındandır” diyenlere yazıklar olsun! Elleriyle yazdıklarından ötürü vay haline onların! Ve kazandıklarından ötürü vay haline onların!* (el-Bakara 2/79)

Yukarıdaki âyette بِأَيْدِيهِمْ الْكِتَابَ يَكْتُبُونَ ifadesindeki, بِأَيْدِيهِمْ (elleriyle) kelimesiyle yazma işini bizzat kendilerinin yaptığını belirterek hakiki mana kastedilmiştir. Zira burada herhangi bir mecâz yapılmamıştır.¹⁹⁴ Yâhudiler, Peygamber (sav)’in kitaplarında yazılı olan vasıflarını değiştirmeleri nedeniyle bu âyetin inmesi buna delâlet etmektedir.¹⁹⁵

c. Mecâz

Sözlük anlamı, *bir yeri yürüyerek geçmek, mesafe kat etmek, ilerlemek ve yürüyüp geçilen yer, sözün yolu ve kaynağı* gibi manalara gelir.¹⁹⁶ Bir belâgat terimi

¹⁹¹ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III/432; konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. I/176; III/432.

¹⁹² Çağırıcı, Mustafa, “Hakikat”, *DİA*, Ankara, 1997, XV/177.

¹⁹³ el-Kazvîni, *İzâh*, II/265, 266; el-Merâğî, *a.g.e.*, s. 246.

¹⁹⁴ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I/72.

¹⁹⁵ Çetiner, Bedrettin, *Fâtîha'dan Nâs'a Esbâbı Nuzûl*, Çağrı Yay. İstanbul, 2006, I/27.

¹⁹⁶ Durmuş, İsmail, “Mecâz”, *DİA*, Ankara, 2003, XXVIII/217; ez-Zemahşeri, Cârullah Muhammed b. Ömer, *Esâsü'l Belâga*, Dârü'l İhyâ-i't -Turâsî'l Arabî, Beyrut, 2001, s. 120.

olarak; bir karîne veya ilgiden dolayı gerçek anlam dışında kullanılan kelime veya terkîbe mecâz denir.¹⁹⁷

Muhammed Ali es-Sabûni, Kur’ân-ı Kerimde mecâzın ve istiâre’nin varlığını kabul etmiş, mecâzı inkâr edenlere şu âyet-i kerimeyi delil göstererek bir nükte ile cevap vermiştir:

Mecâz ve istiâreyi kabul etmeyen âmâ bir âlim, büyük ve faziletli bir âlimin yanına gelerek, “Kur’ân-ı Kerimde mecâz yoktur” demiş, faziletli büyük âlim o kimseye; وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَىٰ فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَىٰ وَأَضَلُّ سَبِيلًا *Bu dünyada kör olan kimse ahirette de kördür; üstelik iyice yolunu şaşırmıştır.* (el-İsrâ, 17/72) âyetini esas alarak; *Buradaki körlük hakiki göz körlüğü mü yoksa mecâz anlamadaki kalp gözüniün körlüğü mü diye?* diye sordu. Bu sözleri işiten âmâ hiçbir cevap vermeyerek susup gitti.¹⁹⁸

Hatipler ve yazarlar günlük konuşmalarında ve yazı dillerinde, sözün ve metnin estetik açıdan güzelliğini arttırmak, muhatapları etkilemek, gönüllerini ve kulaklarını edebî zevkle doldurmak için eserlerinde ve konuşmalarında sık sık mecâza başvurmuşlardır.¹⁹⁹

Safvetü’t-Tefâsîr’den misal:

وَمِنْهُمْ مَّن يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ * وَمِنْهُمْ مَّن يَنْظُرُ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تَهْدِي الْعُمْىَ وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ *Onlardan seni dinleyenler vardır. Fakat sağırlara -üstelik akılları da ermiyorsa- sen mi duyuracaksın?” “Onlardan sana bakan da vardır. Fakat -hâlâ (gerçeği) göremiyorlarsa- körleri sen mi doğru yola ileteceksin? (Yûnus, 10/42-43)*

¹⁹⁷ et-Teftâzânî, *Muhtasar*, s. 322-323; el-Merâğî, *a.g.e.*, s. 246; Durmuş, İsmail, “Mecâz”, *DİA*, Ankara, 2003, XXVIII/217.

¹⁹⁸ es-Sabûni, *Safvetü’t-Tefâsîr*, II/174.

¹⁹⁹ Arpa, Muttalip, “Kur’ân’da Mecâz Tartışmaları ve İbni Teymiyye’nin Meseleye Yaklaşımı”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2010, sayı:44, s. 183.

Bu âyet-i kerîmede أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ ve أَفَأَنْتَ تَهْدِي الْعُمْيَ lafızlarında kâfirler kast edilerek mecâz yapılmıştır. Kâfirler hakkı ve hakîkatı görmedikleri için körlere; hakkı ve hakîkatı duymadıkları için de sağırlara benzetilmiştir.²⁰⁰

d. İsti'âre

Sözlük anlamı, *bir şeyi ödünç alma, bir kavramın başka bir kavrama bir sebepten dolayı benzemesi, o kavramla yer değiştirmesi ve o kavramı ödünç alıp kullanmasına* denir.²⁰¹ Terim olarak, *bir kelimenin manasını geçici olarak başka bir kelime için kullanmaktır.*²⁰²

İstiâre aslında teşbihe çok benzemektedir. Teşbih ile arasındaki fark; teşbîhte, müşebbeh ve müşebbehun bihi aynı anda kullanılırken, istiâre'de ise ya müşebbeh ya da müşebbehun bih'den birisini kullanılmaktadır. Bu durum şöyle bir örnekle açıklanabilir: *Aslan oğlum* benzetmesinde teşbîh-i belîğ vardır. Çünkü burada müşebbeh ve müşebbehun bih birlikte zikredilmiştir. Oğlanın geldiğini ifade sadedinde “Aslan geldi.” denmiş olsaydı bu takdirde istiâre yapılmış olur.

İstiârede maksat açıkça söylenmediği için muhatabın hayal gücünü geliştirir. İstiâre manaya edebî güzellik katar, soyut olan kavramı somutlaştırarak anlamı güçlendirir. Bir cümlede istiâre, teşbîhi ne kadar az hissettirirse cümlenin edebî değeri de o kadar artar.²⁰³

İsti'ârenin Unsurları:

el-Müste'âr minh (müşebbehun bih): Kendisinden mana ödünç alınan.

el- Müste'âr leh (müşebbeh): Kendisine mânâ ödünç verilen.

el-Müste'âr (istiâre): Ödünç lafız veya terkip.

el-Câmi (vechu'ş-şebeh): İki mana arasındaki ilgi.

²⁰⁰ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, I/591, 168.

²⁰¹ el-Kazvîni, *İzâh*, II/278; Çoşkun, *a.g.e.*, s. 65; Bolelli, *a.g.e.*, s. 90.

²⁰² el-Cürcânî, Abdulkâhir, *Esrârü'l-Belâga fi 'İlmi'l el-Beyân*, (tahk: Seyid Muhammed Râşid Rıza) Dârü'l Ma'rife, Beyrut, 2002, s. 31; Eren, Uzunoğlu, *a.g.e.*, s. 84.

²⁰³ Durmuş, İsmail, Pala, İskender, “İstiâre”, *DİA*, Ankara, 2001, XXIII/316

Karîne-i Mâni‘a (ipucu): Gerçek manaya engel olan.²⁰⁴

da. İsti‘âre-i Tasrihiyye

Bir cümlede benzetilenin (müşebbehun bih) zikredilip, benzeyenin (müşebbehin) zikredilmediği (hazfedildiği) istiâreye denir. Buna isti‘âre-i musarraha ve isti‘âre-i tahkîkiye de denir.²⁰⁵

Safvetu‘t-Tefâsîr‘den misal:

اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ Allah, inananların dostudur, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. (el-Bakara 2/257)

Bu âyet-i kerîmede الظُّلُمَاتِ müşebbehun bih zikredilmiş ve aydınlığa benzetilen iman ise zikredilmemiş, karanlıklığa benzetilen küfür ise hazfedilmiş; النُّورِ müşebbehun bih zikredilmiş امنوا iman ise aydınlığa benzetildiği için isti‘âre-i tasrihiyye vardır.²⁰⁶ Sabûni‘ye muhalif olarak Şerif Râdî, bu âyet-i kerîmede en güzel teşbihlerden biri olduğunu belirtmiştir. Çünkü küfür, karanlık bir yola benzer. Bu yolda yürüyenler şaşırır ve sapırlar. İman ise yoldan çıkanlara yol gösteren, şaşkınları doğru yola ileten nur gibidir. İmânın neticesi, Naîm Cennet olduğu için aydınlıktır. Küfrün neticesi ise cehennem ve azap olduğu için karanlıktır.²⁰⁷

db. İsti ‘âre-i Mekniyye

Bir cümlede benzetilenin (müşebbehun bih) zikredilmeyip, benzeyenin (müşebbehin) zikredildiği (hazfedildiği) istiâreye denir.²⁰⁸

Safvetu‘t-Tefâsîr‘den misal:

ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْفَرَى نَفْسُهُ عَلَيْكَ مِنْهَا قَائِمٌ وَحَصِيدٌ (Ey Muhammed!) İşte bu, (halkı helâk olmuş) memleketlerin haberlerindedir. Biz onu sana anlatıyoruz; onlardan

²⁰⁴ el-Hâşimi, *a.g.e.*, s. 240; Bolelli, *a.g.e.*, s. 91, 92.

²⁰⁵ el-Kazvîni, *İzâh*, II/278, 279.

²⁰⁶ es-Sabûni, *Safvetü‘t-Tefâsîr*, I/164; konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. II/235, 252, 485.

²⁰⁷ eş-Şerif, Râdî, *Telhîsu‘l-Beyân*, el-Mektebetu‘l-Hayâti, tahk: Ali Muhammed Mukallid), Beyrut, trz. s. 39.

²⁰⁸ es-Sabûni, *İbdâ‘u‘l-Beyânî*, s. 21.

(bugüne kadar izleri) kalan da vardır, biçilmiş ekin (gibi yok olan) da vardır. (el-Hûd 11/100)

Yukarıdaki âyette şehirlerin kalıntıları ve duvarları, sapı üzerinde dik duran ekine benzetilmiştir. Halkıyla beraber yok olup giden memleketler de biçilip yok olan ekine benzetilmiştir. Bu âyette müşebbehun bih olan ekin kelimesi zikredilmeyip, müşebbeh olan حَصِيد zikredildiği için isti'âre-i mekniyye olmuştur.²⁰⁹

dc. İsti 'âre-i Temsiliyye

Bir ifadede hayal edilen şeyi kuvvetlendirmek veya tamamlamak için bir istiâreden sonra başka bir istiârenin getirilmesiyle oluşan isti'âreye denir.²¹⁰ İsti'âre-i temsiliyyede asıl anlamı kasdetmeye mani olan bir karine de bulunur.²¹¹ Genellikle atasözü ve hikmet içeren sözlerde kullanılır.²¹²

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

تَمْ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ *Sonra da, nasıl davranacağınızı görmemiz için onların ardından sizi yeryüzünde halifeler kıldık (Onların yerine sizi getirdik). (Yunus 10/14)*

Bu âyet-i kerîmede لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ifadesinde, kulların Allah (cc) nazarındaki durumu, halkın padişah nazarındaki durumuna benzetilmiştir. Bir padişah halkın yapacağı işi görmek üzere nasıl mühlet veriyorsa Allah da kullarına öylece mühlet vermektedir. Allah (cc) ezeli ilmiyle kulların neler yapacağını bilmektedir. Fakat bu ezeli ilminin ortaya çıkması için kullar, dünyadayken imtihana tabi tutulmaktadır. Müşebbehun bihe delâlet eden ibâre temsil yoluyla müşebbeh için müstar olmuştur.²¹³

²⁰⁹ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II/38, 32, 149, 162, konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. III/65.

²¹⁰ Külekçi, *a.g.e.*, s. 59. Çoşkun, *a.g.e.*, s.70, 71.

²¹¹ Bolelli, *a.g.e.*, s.134.

²¹² Ziyâdat, Acar, *a.g.e.*, s. 41.

²¹³ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II/578, 17, 24, 124, 139, 162, 174, 188, 209, 235, 278.

dd. İsti'âre-i Mutlaka

İsti'âre-i mutlaka, müste'ârun minh (kendisine benzetilen) ve müste'ârun leh (benzetilen)'in zikredilmeyip sadece müste'âr'ın zikredildiği istiâreye denir.²¹⁴

Safvetu't-Tefâsîr'den misal:

إِنَّا لَمَّا طَغَى الْمَاءُ حَمَلْنَاكُمْ فِي الْجَارِيَةِ *Şüphesiz, su bastığı vakit sizi gemide biz taşıdık.* (el-Hâkka, 69/11)

Yukarıdaki Ayet-i kerimede طَغَى fiili زَادَ (arttı) manasında kullanılmıştır. müste'ârun minh ve müste'ârun leh ile ilgili bir şey zikredilmemiştir. Allah, إِنَّا لَمَّا طَغَى الْمَاءُ ifadesinde suyun yükselmesi ve çoğalmasını insana ait bir vasfa benzetmiştir.²¹⁵

de. İsti'âre-i Muraşşaha

İsti'âre-i muraşşaha, müste'ârun leh (benzetilen) ile birlikte kendisine ait bir özelliğin de zikredildiği istiâreye denir.²¹⁶

Safvetu't-Tefâsîr'den misal:

أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالَةَ بِالْهَدَىٰ فَمَا رَبِحَت تِّجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ *İşte onlar, hidayete karşılık dalâleti satın alanlardır. Ancak onların bu ticareti kazançlı olmamış ve kendileri de doğru yola girememişlerdir.* (el-Bakara, 2/16)

Bu âyet-i kerîmede اشْتَرُوا (satın almak) fiili asıl anlamının dışında *tercih etmek* manasında kullanılmıştır. فَمَا رَبِحَت تِّجَارَتُهُمْ cümlesi de اشْتَرُوا fiiline uygun olarak gelmiştir. Bu sebeple isti'âre-i muraşşaha olmuştur.²¹⁷

df. İsti'âre-i Mücerrede

İsti'âre-i mücerrede, müste'ârun leh (benzetilen) ile birlikte müste'ârun minhe (kendisine benzetilen) ait bir özelliğin zikredildiği isti'âreye denir.²¹⁸

²¹⁴ el-Kazvîni, *İzâh*, II/300; et-Teftazânî, *Muhtasar*, s. 348.

²¹⁵ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III/440.

²¹⁶ el-Kazvîni, *İzâh*, II/300; et-Teftazânî, *Muhtasar*, s. 349, 87.

²¹⁷ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I/39 konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. II/576.

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ *Allah da onlara, yaptıklarından ötürü açlık ve korku sıkıntısını tattırdı.* (en-Nahl, 16/112)

Yukarıdaki âyet-i kerimede geçen وَالْخَوْفِ لِبَاسَ الْجُوعِ elbise, çirkinlik bakımından acı ve tadı hoş olmayan bir şeye benzetildi. Müste'ârun minh zikredilmedi. Ona, فَأَذَاقَ kelimesi ile işaret edildi. Bu sebeple isti'âre-i mücerrede meydana geldi.²¹⁹

dg. İsti'âre-i Asliyye

İsti'âre-i asliye, isti'âre yapılan lafzın türetilmeyen câmid olan kelimelerle yapılmasına denir. Bu sanat, isim ve isim hükmünde olan mastarlardan veya bir vasıfla meşhur olup ism hükmünde olan âlemlerden yapılıır.²²⁰

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ *(Bu Kur'ân), Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır.* (İbrâhim, 14/1)

Bu âyet-i kerimede الظُّلُمَاتِ kelimesi inkâr ve sapıklık için kullanılırken, النُّورِ kelimesi ise hidâyet ve iman karşılığı olarak kullanılmıştır. Bu sebeple isti'âre-i asliye meydana gelmiştir.²²¹

dh. İsti'âre-i Tebe'iyye

İsti'âre-i tebe'iyye; fiil veya fiilden türemiş ism-i fâil, ism-i mefûl, sıfat-ı müşebbehe vs. gibi kelimelerden meydana gelen isti'âreye denir.²²²

²¹⁸ el-Kazvîni, *İzâh*, II/300; et-Teftâzânî, *Muhtasar*, s. 348.

²¹⁹ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II/149.

²²⁰ el-Kazvîni, *İzâh*, II/298; et-Teftâzânî, *Muhtasar*, s. 343.

²²¹ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II/93.

²²² el-Kazvîni, *İzâh*, II/298; et-Teftâzânî, *Muhtasar*, s. 343; Eren,Uzun, *a.g.e.*, s. 86.

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا *Allah, sizi de yerden ot (bitirir) gibi bitirmiştir.* (en-Nûh, 71/17)

Bu âyet-i kerimede Allah (cc) insanın yaratılması ve çeşitli aşamalardan geçmesini yeryüzünde çıkarmış olduğu bitkiye benzetti. أَنْبَتَ kelimesinden fiilini türetti. Bu sebeple isti'âre-i tebe'iyeye oldu.²²³

di. İsti'âre-i Tehekkümiyye

İsti'âre-i tehekkümiyye, medh manasını ihtiva eden kelimelerin yerme, alaya alma, küçümseme gibi anlamlarda kullanılmasıyla meydana gelen isti'âredir.²²⁴

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ *Allah'ın âyetlerini inkâr edenler, haksız yere peygamberlerin canlarına kıyanlar ve adaleti emreden insanları öldürenler (yok mu), onlara acı bir azabı müjdele!* (Âl-i İmrân, 3/21)

Aslında فَبَشِّرْ (müjde) fiili hayırlı ve güzel şeyler için kullanılır. Âyet-i kerimede, kötü olan bir şeyi ifade maksadıyla kullanıldığı için alay ifade etmektedir. Nitekim بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا (en-Nisâ,4/138) âyetinde de aynı durum sözkonusudur.²²⁵

di. İsti'âre-i Akliyye

İsti'âre-i akliye, soyut olup akılla algılanılabilen kavramlarla yapılan isti'âreye denir.²²⁶

قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ *(İşte o zaman:) Eyvah, eyvah! Bizi kabrimizden kim kaldırdı? Bu, Rahmân'ın vâdettiğidir. Peygamberler gerçekten doğru söylemişler! derler.* (Yâsîn, 36/52)

²²³ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III/455; konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. II/84, 116, 188, 209, 217, 241, 285.

²²⁴ Eren, Uzun, *a.g.e.*, s. 87.

²²⁵ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I/193.

²²⁶ Eren, Uzun, *a.g.e.*, s. 87.

Bu âyet-i kerîmede الرَّفَادُ (müste‘ârun minh) lafzı, مَمَات (müste‘ârun leh) yerine kullanılmıştır. Buradaki durum akılla anlaşılabilirdiği için isti‘âre-i akliyye olmuştur.²²⁷

dj. İsti‘âre-i Tahyîliyye

İsti‘âre-i tahyîliyye, müste‘ârun leh’in zikredildiği isti‘âreye denir.²²⁸

Safvetü’t-Tefâsîr’den misal

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَّعْلُومٍ *Her şeyin hazineleri yalnız bizim yanımızdadır. Biz onu ancak belli bir ölçüyle indiririz.* (el-Hicr, 15/21)

Bu âyet-i kerîmede Allah (cc)’ın kudretinin mükemmelliği, her şeye gücünün yetmesi hazinelere benzetilmiştir. Burada sadece müste‘ârun leh olan عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ zikredilerek isti‘âre-i tahyîliyye meydana gelmiştir.²²⁹

e. Mecâz-ı Mürsel

Aralarında herhangi bir benzetme ilişkisi bulunmayan, bir söz veya kelimenin gerçek anlamı dışında kullanılmasına mecâz-ı mürsel denir.²³⁰ Diğer bir ifadeyle mecâz-ı mürsel sanatının gerçekleşmesi için bir sözün gerçek anlamı dışında kullanılması ve söz ile varlık arasında bir benzerliğin olması gerekmektedir.

Mecaz-ı mürseli günlük Türkçe konuşmalarımızda da sık sık kullanırız. Mesela; *Sobayı yak* ifadesinde kastedilen sobanın içindeki odunların yakılmasıdır. *Cahit Sıtkı Tarancı’yı okumak* örneğinde de kastedilen, Cahit Sıtkı’nın yazdığı eserleri okumaktır.²³¹

²²⁷ es-Sabûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, III/20.

²²⁸ Kocakaplan, *a.g.e.*, s. 75.

²²⁹ es-Sabûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, II/110.

²³⁰ el-Kazvîni, *İzâh*, II/272; et-Teftâzânî, *Muhtasar*, s. 324, 326; el-Merâğî, *a.g.e.*, s. 249; Ayyıldız, Mustafa, Birgören, Hamdi, *Edebiyat Bilgi ve Kuramları*, Akçağ Yay. Ankara, 2009, s. 335.

²³¹ Coşkun, *a.g.e.*, s. 84.

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَيَا قَوْمِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَى قُوَّتِكُمْ وَلَا تَتَوَلَّوْا مُجْرِمِينَ *Ey kavmim! Rabbinizden bağış dileyin; sonra da O'na tevbe edin ki, üzerinize göğü (yağmuru) bol bol göndersin ve kuvvetinize kuvvet katsın. Günah işleyerek (Allah'tan) yüz çevirmeyin. (Hûd, 11/52)*

يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا *Üzerinize göğü (yağmuru) bol bol göndersin* cümlesinde geçen السَّمَاءَ kelimesinde mecâz-ı mürsel vardır. Bu kelime asıl manada kullanılmayıp yağmur manasında kullanılmıştır. Çünkü bu kelimedeki sonraki مِدْرَارًا lafzı gökten (yağmurun) bol bol yağması manasında gelmektedir.²³²

Mecaz-ı mürsel ile onun temsil ettiği kavramlar arasındaki münasebetlerin sayısı oldukça fazladır. Bunların en önemlileri şunlardır.

ea. Cüz'iyet

Bir bütünün parçasının zikredilip (zıkr-i cüz), bütününün kastedilmesine (irâde-i kü) denir.²³³

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَأَتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ *(Allah'ın rızasını gözeterek) yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere sevdiği maldan harcar. (el-Bakara, 2/177)*

Bu âyet-i kerîmedeki فِي الرِّقَابِ ifadesinde, hâzf vardır. Takdîrinin şöyle olması gerekir: فِي فَكِ الرِّقَابِ Burada *boyun* anlamına gelen الرِّقَاب kelimesi, zikredilmiş ancak kişinin kendisi kastedilmiştir.²³⁴

²³² es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II/25.

²³³ el-Merâğî, *a.g.e.*, s. 250.

²³⁴ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I/119; konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. II/24, 174, 394; III/215.

eb. Külliyyet

Bir bütünün tamamını zikredip (zıkr-i küll), onun bir parçasını (irâde-i cüz) kastetmektir.²³⁵

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَأَيُّ كَلِمًا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَأَصْرُوا وَاسْتَكْبَرُوا
Gerçekten de (imana gelmeleri ve böylece) günahlarını bağışlayan için onları ne zaman davet ettiysem, parmaklarını kulaklarına tıkadılar, (beni görmemek için) elbiselerine büründüler, ayak dirediler, kibirlendikçe kibirlendiler. (en-Nûh, 7/7)

Bu âyet-i kerimede جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ ifadesinde mecâz-ı mürsel vardır. Buradaki أَصَابِعَهُمْ lafzıyla bir bütün olarak parmaklar kastedilmeyip parmak uçları kastedilmiştir.²³⁶

ec. Sebebiyyet

Bir bütünün sebebini söyleyip (zıkr-i sebeb), neticeyi kast etmeye (irâde-i müsebbeb) denir.²³⁷

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ أَفَأَنْتَ تُنقِذُ مَنْ فِي النَّارِ (Resûlüm!) Hakkında azap hükmü gerçekleşmiş kimseyi ve ateşte olanı sen mi kurtaracaksın! (ez-Zümer, 39/19)

Bu âyette Allah Teâla أَفَأَنْتَ تُنقِذُ مَنْ فِي النَّارِ “Ateşte olanı sen mi kurtaracaksın” diyerek neticeyi zikredip sebebi kast etmiştir. Çünkü kişinin sapıklığı onun ateşe (cehenneme) girmesine sebeptir.²³⁸

²³⁵ el-Merâğî, *a.g.e.*, s. 250; Bolelli, *a.g.e.*, s. 148.

²³⁶ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III/455,616; konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. II/301, 346.

²³⁷ el-Merâğî, *a.g.e.*, s. 250.

²³⁸ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III/90, 113; konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. II/285, 435.

ed. Müsebbehiyyet

Bir şeyin sonucunu zikredip (Zikr-i müsebbeb), sebebini kast etmeye (irâde-i sebep) denir.²³⁹

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ *Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında, acımasız, güçlü, Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildiklerini yapan melekler vardır.* (et-Tahrîm 66/6)

Yukarıdaki âyet-i kerimede Allah Teâla, قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا *Kendinizi ve ailenizi koruyun!* cümlesiyle sonucu zikredip, sebebi kast etmiştir. Yani kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden korumak için Allah'a itâat ediniz. Burada sonucu zikredilmekle birlikte sebep kast edilmiştir.²⁴⁰

ee. İ'tibâr Mâ Yekûn

Bir şeyi, istikbalde vuku bulacak haliyle belirtmeye denir.²⁴¹

Safvetü't Tefâsîr'deki misal:

وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانٍ قَالَ أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا وَقَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرَانِي أَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِي خُبْرًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ نَبْنَأُ بِتَأْوِيلِهِ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ *Onunla birlikte zindana iki delikanlı daha girdi. Onlardan biri dedi ki: Ben (rüyada) şarap sıktığımı gördüm. Diğeri de: Ben de başımın üstünde kuşların yemekte olduğu bir ekmeğe taşıdığımı gördüm. Bunun yorumunu bize haber ver. Çünkü biz seni güzel davrananlardan görüyoruz, dedi.* (Yûsuf, 12/36)

Yukarıdaki âyet-i kerimede إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا *Ben rüyamda şarap sıktığımı gördüm.* ifadesiyle şarap sıkma işi zindandan çıktuktan sonra olacağından gelecekte

²³⁹ el-Merâğî, *a.g.e.*, s. 250; Bulut, *a.g.e.*, s. 199.

²⁴⁰ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III/413,190; konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. II/145.

²⁴¹ el-Merâğî, *a.g.e.*, s. 252.

ei. Hallîyyet

Bir yerin mekânını zikredip, içindekilerinin kast edilmesidir.²⁴⁷

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ *Muhakkak ki iyiler nimetler içindedirler.* (el-İnfîtâr 82/13)

Bu âyette نَعِيمٍ (nimetler) kelimesi, zikredilmiş ama cennetteki nimetler kast edilmiştir. Çünkü âyette kast edilen nimet sadece cennette vardır.²⁴⁸

ei. Umûm Husûs

Kelimenin gerçek manasıyla mecâzi anlamlarından birinin diğerine göre daha umûmî olmasıdır.²⁴⁹

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَمَا أَوْتِي مَوْسَىٰ وَعِيسَىٰ وَالنَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ *Biz, Allah'a, Musa, İsa ve (diğer) peygamberlere Rableri tarafından verilenlere (iman ettik). Onları birbirinden ayırt etmeyiz.* (Âl-i İmrân 3/74)

Yukarıdaki âyet-i kerîme, umûmî olan وَالنَّبِيُّونَ kelimesi, husûsi olan مَوْسَىٰ ve وَعِيسَىٰ kelimesine atfedilmiştir. Bu nedenle umum-husus ilişkisi meydana gelmiştir.²⁵⁰

f. Mecâz-ı Aklî

Bir fiili ya da fiil manasına gelen ismi, aralarındaki bir ilişkiden dolayı o işi asıl yapana değil de bir başkasına isnâd etmeye mecâz-ı aklî denir.²⁵¹

²⁴⁶ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I/223,591; konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. II/38, 110, 271, 323, 363.

²⁴⁷ el-Merâğî, *a.g.e.*, s. 252.

²⁴⁸ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III/529, 147.

²⁴⁹ el-Merâğî, *a.g.e.*, s. 252.

²⁵⁰ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I/216,283; konu ile ilgili diğer örnekler için bkz., III/471, 482, 511.

²⁵¹ el-Merâğî, *a.g.e.*, s. 252; Durmuş, İsmail, "Mecâz" *DİA*, Ankara, 2003, XXVIII/220.

Safvetu't-Tefâsîr'den misal:

فَسَالَتْ مِنْ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا *O, gökten su indirdi de vâdiler kendi hacimlerinde sel olup aktı. (Ra'd, 13/17)*

Bu âyet-i kerimede فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا ifadesinde bir şeyin bulunduğu yere isnâd etmektir. Yani akan vadi değil, içindeki sudur. Bu ifadenin aslı فَسَالَتْ مِيَاهُ الْأَوْدِيَةِ olmalıdır.²⁵²

Mecâz-ı aklînin en meşhur olan alakaları şunlarıdır:²⁵³

fa. Sebebiyyet

Bir fiilin yapılmasına vesile olan kişiye nisbet edilmesine sebebiyyet denir.²⁵⁴

Safvetu't-Tefâsîr'den misal:

وَاللَّائِي يَأْتِيَنَّ الْأَفَاحِشَةَ مِنْ نَسَائِكُمْ فَاَسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِّنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ *Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı aranızdan dört şahit getirin. Eğer şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye yahut Allah onlara bir yol açıncaya kadar evlerde hapsedin. (en-Nisâ 4/15)*

Yukarıdaki âyet-i kerîmede حَتَّى يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ *Ölüm onları götürünce* cümlesinde mecâz-ı akli vardır. Burada Allah, onların canlarını kabz edinceye veya ölüm meleği onların canlarını alıncaya kadar manası kast edilmiştir.²⁵⁵

fb. Mef'ûliyyet

İsm-i fâilin, ism-i mef'ûl manasında kullanılmasına mef'ûliyyet denir.²⁵⁶

²⁵² es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, II/84.

²⁵³ Carim, Emin, *a.g.e.*, s. 98.

²⁵⁴ Bulut, *a.g.e.*, s. 192.

²⁵⁵ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, I/267; konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. II/168, 228, 443, 469, 556.

²⁵⁶ Bulut, *a.g.e.*, s. 193.

Safvetu't-Tefâsîr'den misal:

فَهُوَ فِي عَيْشَةٍ رَاضِيَةٍ *O, hoş bir hayat içinde olacaktır.* (el-Kâri'a, 101/7)

Yukarıdaki âyet-i kerimde ism-i fâil formundaki رَاضِيَةٍ kelimesi, ism-i mef'ûl manasında (مَرُضِيَّة) manasında kullanılmıştır. Yani oradaki hayatı yaşayanın hoşnut olacağı bir yaşayış yoksa hayatın kendisi razı olamaz. Burada ism-i fâil, ism-i mef'ûl yerine kullanılmıştır.²⁵⁷

fc. Zarf-u'z-Zaman

Fiilin zamana nisbet edilmesine zaman zarfı denir.²⁵⁸

Safvetu't-Tefâsîr'den misal:

ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَبْعُ شِدَادٍ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَحْصِنُونَ *Sonra bunun ardından, saklayacaklarınızdan az bir miktar (tohumluk) hariç, o yıllar için biriktirdiklerinizi yiyip bitirecek yedi ktlık yılı gelecektir.* (Yûsuf, 12/ 48)

Yukarıdaki âyet-i kerîmedeki يَأْكُلْنَ ibâresinde يَأْكُلْنَ fiili yıllara isnâd edilmiştir. Ancak burada mecâz vardır. Zira o yıllar içede yaşayan insanların stok ettiği şeyleri yiyecekleri kastedilmektedir. Bu âyette fiil zamana isnâd edildiği için mecâzi akli vardır.²⁵⁹

fd. Zarf-u'l-Mekân

Fiilin mekâna nisbet edilmesine mekân zarfı denir.²⁶⁰

Safvetu't-Tefâsîr'den misal:

الزَّيْتُونِ وَالنَّيْنِ وَالرَّيْثُونِ *İncir ve zeytine and olsun.* (et-Tîn, 95/1)

²⁵⁷ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III/597.

²⁵⁸ Bulut, *a.g.e.*, s. 194.

²⁵⁹ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II/60,165; konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. III/113, 497.

²⁶⁰ Bulut, *a.g.e.*, s. 195.

Bu âyet-i kerimeyle ilgili tercih edilen görüşe göre, Yüce Allah incir ve zeytine yemin ederek bunların yetiştirildiği yer olan Şam ve Beyt-i Makdis'i kast etmiştir. Yani mahalde bulunan zikredilmiş ancak mahal kast edilmiştir.²⁶¹

g. Kinâye

Sözlük anlamı bir şeyi bir şeyle örtmek, gizlemek gibi manalara gelmektedir. Beyân ilminin bir terimi olarak; *bir sözün veya terkîbin, hem gerçek anlamda, hem de mecaz anlamda anlaşılabilceği fakat asıl hedeflenen şeyin onun mecaz anlamı olduğunu belirten söz veya terkîbe* denir.²⁶²

Kinâye ve mecaz arasındaki fark; kinâyenin hem hakîki, hem de mecâzi anlamda kullanılabilmesidir. Kinâye sanatı genellikle bir ismin veya varlığın açıkça söylenilmesi sakıncalı olan sıfatlarını ya da hayâ ve edep dışı şeyler dile getirilmek istenildiğinde başvurulmaktadır.²⁶³ Kinâye; kısa, üstü örtülü ve dolaylı anlatımın en etkili bir uslûbudur.²⁶⁴

Kinâyenin Unsurları:

Meknâ bih: Kendisinde kinâyenin meydana geldiği lafız.

Meknâ anh: Kinâyeli anlam.²⁶⁵

Kinâyenin kısımları:

Sıfattan Kinâye:

Sıfatın kastedildiği kinâyeye denir.²⁶⁶ Bu kinâye türünde kastedilen sıfat; kişinin boyu, cömertliği ve cesareti gibi manevi sıfatlarıdır. Mesela *Falancanın kılıcının bağı uzundur.* derken onun boyunun uzun ve yiğit olduğunu kast etmiş

²⁶¹ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, III/579; konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. II/84.

²⁶² el-Kazvîni, *İzâh*, II/318-319; et-Teftâzânî, *Muhtasar*, s. 376.

²⁶³ Durmuş, İsmail, "Kinâye", *DİA*, Ankara, 2002, XXVI/34-35; Akdemir, Hikmet, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, Nil Yay. İzmir, 1999, s. 216.

²⁶⁴ Külekçi, *a.g.e.*, s. 64.

²⁶⁵ el-Hâşimi, *a.g.e.*, s. 262.

²⁶⁶ el-Kazvîni, *İzâh*, II/320, 324; et-Teftâzânî, *Muhtasar*, s. 379.

oluruz. *Falanın evinin önünde külü çoktur.* dediğimizde onun misafirperver olduğunu belirtmiş oluruz.²⁶⁷

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَأَحْبَطَ بِتَمْرِهِ فَأَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلَى مَا أَنْفَقَ فِيهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا وَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُشْرِكْ
أَحَدًا بِرَبِّي *Derken onun serveti kuşatılıp yok edildi. Böylece, bağı uğruna yaptığı masraflardan ötürü ellerini oğuşturup kaldı. Bağın çardakları yere çökmüştü. Ah, diyordu, keşke ben Rabbime hiçbir ortak koşmamış olsaydım!* (Kehf, 18/42)

Yukarıdaki âyet-i kerîmede geçen *Ellerini oğuşturup kaldı.* pişmanlık ve üzüntüden kinâyedir. Bu âyette kişinin mânevi yönü vurgulandığı için sıfattan kinâye olmuştur.²⁶⁸

Mevsûftan Kinaye:

Kastedilen lafızda, sıfat veya nisbetin olmadığı kinâyedir.²⁶⁹ Mesela *Haset olan yerde huzur olmaz.* denildiğinde, haset olan yer ile kast edilen kalptir.

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَحَمَلْنَاهُ عَلَى ذَاتِ الْأَوَّاحِ وَدُسِّرْ *Nuh'u da tahtalardan yapılmış, çivilerle çakılmış gemiye bindirdik.* (el-Kamer, 54/13)

Âyet-i kerîmede *Tahtalardan yapılmış, çivilerle çakılmış gemiye bindirdik* derken, Nuh (as)'ın gemisini yaparken tahta ve çivi kullandığına kinâye yapılmıştır.²⁷⁰

ga. Ta'riz

Söylenilen bir lafzın, asıl anlamından başka yöne çekilmesine denir.²⁷¹

²⁶⁷ Cârîm, Emin, *a.g.e.*, s. 104, 105.

²⁶⁸ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II/195.

²⁶⁹ el-Kazvîni, *İzâh*, II/320; et-Teftâzânî, *Muhtasar*, s. 378.

²⁷⁰ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III/291.

²⁷¹ et-Teftâzânî, *Muhtasar*, s. 382; Sâ'dî, *a.g.e.*, s. 162; Akdemir, *a.g.e.*, s. 220.

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمُلْكِ فَإِذَا لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا *Yoksa onların mülkten (hükümranlıktan) bir nasipleri mi var? Öyle olsaydı insanlara çekirdek filizi (kadar bir şey bile) vermezlerdi. (en-Nisâ, 4/53)*

Bu âyet-i kerîmede فَإِذَا لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا Yâhudilerin aşırı derecede cimri oldukları vurgulanmıştır. Şayet onlar, yeryüzüne hâkim olmuş olsalardı, kimseye çekirdek üzerindeki nokta kadar dahi bir şey vermeyeceklerdi.²⁷²

gb. Telvîh

Asıl mana ile kinâyeli mana arasında vasıtaların çok olduğu kinâyeye denir.²⁷³

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ *Bizim âyetlerimizi yalanlayıp da onlara karşı kibirlenmek isteyenler var ya, işte onlara gök kapıları açılmayacak ve onlar, deve iğne deliğine girinceye kadar cennete giremeyeceklerdir. Suçluları işte böyle cezalandırırız. (el-A'râf, 7/40)*

Âyet-i kerîmede لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ ibâresinde onların yapmış oldukları duâ, ibâdet, tâat ve amelleri kabul edilmeyecek manasında kullanılmıştır. Burada kastedilen mana ile zikredilen konu arasında vasıtalar çok olduğu için telvih olmuştur.²⁷⁴

gc. İmâ ve İşâret

Manalar arasında vasıtaların az olması, açık ya da hiçbir vasıtanın bulunmaması durumunda meydana gelen kinâye çeşididir.²⁷⁵

²⁷² es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I/283.

²⁷³ et-Teftâzânî, *Muhtasar*, s. 383; Sâ'dî, *a.g.e.*, s. 162; Akdemir, *a.g.e.*, s. 221.

²⁷⁴ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I/449.

²⁷⁵ et-Teftâzânî, *Muhtasar*, s. 383; Sâ'dî, *a.g.e.*, s. 162; Akdemir, *a.g.e.*, s. 222.

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

فَأَنْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُودِهِ فَغَشِيَهُمْ مِّنَ الْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْ *Bunun üzerine Firavun, askerleri ile birlikte onların peşine düştü. Deniz onları gömüp boğuverdi. (Tâhâ, 20/78*

Bu âyet-i kerîmede; es-Sabûni, âyetle ilgili olarak sadece مَا غَشِيَهُمْ مِّنَ الْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْ ifadesini yorumlamış ve olayın çok korkunç olduğuna vurgu yapmıştır. Ayrıca âyeti tefsir ederken, mâhiyetini sadece Allah'ın bildiği korkunç hâdiselerin Firavun ve askerlerinin başına geldiğini belirtmiştir. Bu âyette herhangi bir vâsıta olmadığı için hâdisenin sadece korkunç kısmı zikredilerek hâdiseye sadece îma ve işâret edilmiştir.²⁷⁶

²⁷⁶ es-Sabûni, *Safvetü't-Tefâsir*, II/246; konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. I/63.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAFVETU'T TEFÂSİR'DE BEDÎ' İLMİ UYGULAMARI

A. BEDİ' İLMİ

Bedî' kelimesi بَدَعَ fiilinin فَعِيلٌ kalıbıyla yapılan mübâlağa kipidir.²⁷⁷ Sözlükte *örneği, benzeri, modeli olmayan, eşsiz icat eden* gibi manalara gelmektedir.²⁷⁸ Kur'ân-ı Kerîm'de بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ *O, göklerin ve yerin yaratıcısıdır.*²⁷⁹ Âyet-i kerîmesi de bu manada kullanılmıştır.

Bir belâgat terimi olarak; muktezâ-i hâle uygun (kişiye ve yerine göre uygun), delâleti açık ve kelâmın hem lafız hem de mânâ yönünü makul ve anlamlı bir şekilde güzelleştiren ilme denir.²⁸⁰

Bedî' ilminin alt dalları, belâgat ilmi, disiplin halini almadan önce de şiir ve nesirlerde mevcuttu.²⁸¹ Bedî' ilminin kurucusu el-Câhız (v. 255/86)'ın olduğu kabul edilmektedir. Daha sonra Bedî' ilminin ana konularını açıklayarak bir disiplin altına alan ve bu alanda ilk olarak müstakil bir eser neşreden Abdullah İbnu'l Mu'tez (v. 296/909) olmuştur.²⁸²

B. BEDİ' İLMİ KONULARI

Bedî' ilmi, muhassinât-ı ma'neviyye ve muhassinât-ı lafziyye olmak üzere ikiye ayrılır.

a. Muhassinât-ı Ma'neviyye

aa. Tıbak

Tıbâk sanatına, *tabîk, tezât, mutâbakat ve tekâfu* da denir. Sözlükte *iki şeyin birbirine uygun olması, iki şeyi birbirine eşitlemek, uygunluk* gibi manalara gelmektedir. Bedî' ilminde; anlam bakımından, mana yönünde aralarında tezat bulunan fiil, isim veya isim ve fiillerin uyumlu bir şekilde bir arada bulunmasına

²⁷⁷ Bolelli, *a.g.e.*, s. 405.

²⁷⁸ el-Kazvîni, *İzâh*, II/334; et-Teftâzânî, *Muhtasar*, s. 385; Saraç, *a.g.e.*, s. 153; Hacımüftüoğlu, Nusrullah, "Bedî", *DİA*, Ankara, 1992, V/320.

²⁷⁹ Bakara, 2/117.

²⁸⁰ Eren, Uzunoğlu, *a.g.e.*, s. 100; Bolelli, *a.g.e.*, s. 405.

²⁸¹ Saraç, *a.g.e.*, s. 153.

²⁸² Karuko, *a.g.e.*, s. 247; Hacımüftüoğlu, Nusrullah, "Bedî'", *DİA*, Ankara, 1992, V/320, 321.

denir. Mesela: Çirkin –güzel, gülmek–ağlamak, kalın–ince, kuvvetli–zayıf vb. zıt kelimeler tıbâkî oluşturabilirler. Tıbâk sanatı hem şiirde hem de nesirde olabilir. Tıbâk; isim, fiil veya harf olarak değişik şekillerde meydana gelebilir.²⁸³

Tıbâk sanatı, kişinin heyecanından oluşur. Birbirine zıt olan kelimelerden birinin mecâz manada kullanılması gerekir. Yoksa tıbâk sanatı oluşmaz. Mesela: sabah–akşam, siyah–beyaz, gece–gündüz kelimelerinden biri mecâz olarak kullanılmazsa tıbâk sanatı oluşmaz.²⁸⁴ Bir fikri ifâde ederken birbirine zıt cümleler kurmak, manayı daha etkili ve dikkat çekici kılar.²⁸⁵ Bu nedenle tıbâk sanatı gerektiği yerde manayı daha anlaşılır kılmak için kullanılmaktadır.

aab. Tıbak-ı İcâbî

Tıbâk-ı icâb, birisi olumlu diğeri olumsuz olmamak şartıyla, birbirine karşıt olan lafızların bir arada zikredilmesine denir.²⁸⁶

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

إِبْلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِّنْ جُوعٍ وَأَمَّنَهُمْ مِّنْ خَوْفٍ *Kış ve yaz seyahatleri onlara kolaylaştırıldığı için onlar, kendilerini açlıktan doyuran ve her çeşit korkudan emin kılan şu evin Rabbine kulluk etsinler.* (el-Kureyş, 106/2-4)

Âyet-i kerîmelerde الشِّتَاءِ *kış*, kelimesiyle وَالصَّيْفِ *yaz* kelimesi arasında biri olumlu diğeri olumsuz olduğu için; أَطْعَمَهُمْ *onları doyuran* fiiliyle جُوعٍ *açlıktan* fiili arasında yine biri olumlu diğeri olumsuz olduğu için; وَأَمَّنَهُمْ *onları emin kıldı* fiiliyle خَوْفٍ *korku* kelimeleri arasında biri olumlu diğeri olumsuz olduğundan tıbâk-ı icab vardır.²⁸⁷

²⁸³ el-Kazvîni, *İzâh*, II/334-336.

²⁸⁴ Kocakaplan, *a.g.e.*, s. 186.

²⁸⁵ Külekçi, *a.g.e.*, s. 76.

²⁸⁶ el-Kazvîni, *İzâh*, II/336; et-Teftâzânî, *Muhtasar*, s. 385-386.

²⁸⁷ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III/607; konu ile ilgili diğör örnekler için bkz. I/60, 78, 84, 103, 124.

aac. Tıbak-ı Selbî

Aynı kökten türeyen bir veya iki lafzın, bir kez olumlu bir kez olumsuz ya da biri emir diğeri nehiy şeklinde bir araya gelmesine tıbâk-ı selb denir.²⁸⁸

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

ثُمَّ مِنْ عَاقِبَةٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَعَیْرٍ مُخَلَّقَةٍ لَنَبِيٍّ لَكُمْ
Sonra alakadan (aşılanmış yumurtadan), sonra uzuvları (önce) belirsiz, (sonra) belirlenmiş canlı et parçasından (uzuvları zamanla oluşan ceninden) yarattık ki size (kudretimizi) gösterelim. (el-Hac, 22/5)

Âyet-i kerîmede مُخَلَّقَةٍ kelimesiyle وَعَیْرٍ مُخَلَّقَةٍ isimleri arasında birincisi olumlu, ikincisi ise olumsuz olduğu için tıbâk sanatı meydana gelmiştir.²⁸⁹

عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ İnsana bilmediklerini öğretti. (A'lak,

Bu âyet-i kerîmede geçen ve aynı kökten gelen “عَلَّمَ” fiili ile “لَمْ يَعْلَمْ” fiili arasında birincisi olumlu ikincisi olumsuz olduğu için tıbâk-ı selb sanatı oluşmuştur.²⁹⁰

aad. İki İsim Arasında Tıbâk

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ O, ilktir, sondur, zâhirdir, bâtındır. O, her şeyi bilendir. (el-Hadîd,57/3)

Yukarıdaki âyet-i kerîmede الْأَوَّلُ ilktir وَالْآخِرُ sondur وَالظَّاهِرُ zâhirdir (açık) وَالْبَاطِنُ bâtındır.(gizli) Bu kelimelerin tamamı isimden oluşmaktadır. Kelimeler arasındaki tezat sebebiyle tıbâk sanatı oluşmuştur.²⁹¹

²⁸⁸ el-Kazvîni, *İzâh*, II/336; et-Teftâzânî, *Muhtasar*, s. 386, 387.

²⁸⁹ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II/285, 38, 60, 78, 84, 93, 98, 103, 110, 116, 134, 241, 246, 284.

²⁹⁰ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III/584.

²⁹¹ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III/238.

aae. İki Fiil Arasında Tıbâk

Safvetu't-Tefâsîr'den misal:

وَأَنَّهُ هُوَ أَمَاتٌ وَأَحْيَا * وَأَنَّهُ هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكَى *Doğrusu güldüren de ağlatan da O'dur. Öldüren de dirilten de O'dur.* (en-Necm, 53 /43-44)

Yukarıdaki âyet-i kerîmelerde أَضْحَكَ *güldüren*, وَأَبْكَى *ağlatan* ve أَمَاتٌ *öldüren*, وَأَحْيَا *dirilten* fiilleri arasındaki tezat sebebiyle tıbâk sanatı oluşmuştur.²⁹²

aaf. İki Harf Arasında Tıbâk

Safvetu't-Tefâsîr'den misal:

وَالْمُطَلَّاتُ يَنْرَبِّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَجِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنَنَّ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ *Boşanmış kadınlar, kendi başlarına (evlenmeden) üç ay hali (hayız veya temizlik müddeti) beklerler. Eğer onlar Allah'a ve âhiret gününe gerçekten inanmışlarsa, rahimlerinde Allah'ın yarattığını gizlemeleri kendilerine helâl olmaz. Eğer kocalar barışmak isterlerse, bu durumda boşadıkları kadınları geri almaya daha fazla hak sahibidirler. Kadınların da ödevlerine denk belli hakları vardır. Ancak erkekler, kadınlara göre bir derece üstünlüğe sahiptirler. Allah azîzdir, hakîmdir.* (el-Bakara, 2/228)

Yukarıdaki âyet-i kerîmede وَالَهُنَّ *deki اللّٰمُ lehte olmayı*, وَعَلِيَّ *deki اَلَيْهٖ aleyhte olmayı* ifade eder. Bu harfler arasındaki tezat sebebiyle tıbâk sanatı vardır.²⁹³

aag. Bir İsim ve Bir Fiil Arasında Tıbâk

Safvetu't-Tefâsîr'den misal:

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى *İbrahim Rabbine: Ey Rabbim! Ölüyü nasıl dirilttiğini bana göster, demişti.* (el-Bakara, 2/260)

²⁹² es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III/281.

²⁹³ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I/147.

Yukarıdaki âyet-i kerîmede *دُرِّبَتْ* *dirilten* ve *أَلْمَوْتَى* *öldüren*, lafızları arasında birincisi fiil, ikincisi isim olduğundan tıbâk sanatı meydana gelmiştir.²⁹⁴

ab. Mukâbele

Bir ifâdede en az iki veya daha fazla kelimeyi zikrettikten sonra aynı sırayı takip ederek bunların mana yönünden zıt olanlarını zikretmeye denir. Tıbâk iki zıt kelime arasında olabilirken, Mukâbele sanatı iki gurup halinde en az dört zıt kelime arasında olabilir.²⁹⁵

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ أُولَئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا
كُتِبَ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأُولَئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ كُتِبَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأُولَئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ *Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler ise kötü
kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yaraşır.
Bu sonuncular, (iftiracıların) söylediklerinden çok uzaktırlar. Kendileri için
bağışlanma ve güzel bir rızık vardır. (en-Nûr,24/26)*

Âyet-i kerîmede ifade edilen *الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ* *Kötü kadınlar
kötü erkeklere, kötü erkekler ise kötü kadınlara* ifadesiyle *وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ
لِلطَّيِّبَاتِ* *Temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yaraşır.*
ifadesi arasında mukâbele sanatı vardır. Bu âyette ilk önce kötü kadınlar ve kötü
erkekler zikredilip hemen akabinde ise temiz kadınlar ve temiz erkekler
zikredilmiştir. Böylece mukâbele sanatı meydana gelmiştir.²⁹⁶

ac. Müşâkele

Lügat anlamı *iki şeyin benzeşmesi ve birbirine uyuşması* manasına
gelmektedir. Terim anlamı; bir lafzı kendi manasıyla değil de cümle içerisinde geçen

²⁹⁴ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I/168.

²⁹⁵ el-Kazvîni, *İzâh*, II/341, 343; Saraç, *a.g.e.*, s. 164.

²⁹⁶ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II/338, 88, 116, 140, 168, 184, 190, 209, 241, 285, 291.

başka bir kelimeyle açıklamaya denir. Başka bir ifâde ile açıklayacak olursak, bir kelimeyi ilk önce bir anlamda daha sonra başka bir anlamda kullanmak diyebiliriz.²⁹⁷

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

Bir kötülüğün cezası, ona denk bir kötülüktür. Kim bağışlar ve barışı sağlarsa, onun mükâfatı Allah'a aittir. Doğrusu O, zalimleri sevmez. (eş-Şûrâ, 42/40)

Bu âyet-i kerîmede سَيِّئَةٌ kelimesi *kötülük* anlamında kullanılmıştır. İkinci سَيِّئَةٌ kelimesi ise *ceza* anlamında kullanılmıştır. Allah Teâla bu âyette, yapılan bir kötülüğün cezasının ona eş değerde bir kötülük kadar olacağına işaret etmiştir.²⁹⁸

ad. Leff-ü Neşr

Leff, sözlükte *sarmak*; neşr ise *dağıtmak* demektir. Bedî' ilmi olarak; Bir ibârede birden fazla terim anlamlı kavram zikredilir. Bu kavramlarla ilgili olan unsurlar açıkça zikredilmez. Dolayısıyla bu unsurların hangi kavrama ait olduğunu, okuyan veya dinleyen kimselerin bulmalarıyla oluşan sanata leff-ü neşir denilir.²⁹⁹

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

Rahmetinden ötürü Allah, geceyi ve gündüzü yarattı ki geceleyin dinlenesiniz, (gündüzün) O'nun fazl-u kereminden (rızkınızı) arayasınız ve şükredesiniz. (el-Kasas, 28/73)

Yukarıdaki âyet-i kerîmede وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ geceyi ve gündüzü yarattı ki” burada gece ve gündüz terim olarak kullanılmıştır. Allah Teâla, âyetin devamında لَتَسْكُنُوا فِيهِ وَلَتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ geceyi dinlenmek, gündüzü ise fazl-u kereminden rızık aramak için tahsis etti. Terim anlamlı olan kelimeler zikredildikten sonra onlara

²⁹⁷ el-Kazvîni, *İzâh*, II/348-349; et-Teftâzânî, *Muhtasar*, s. 391, 393; Saraç, *a.g.e.*, s. 217.

²⁹⁸ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III/148; konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. I/127, 584, II/416, 508.

²⁹⁹ el-Kazvîni, *İzâh*, II/335, 357; et-Teftâzânî, *Muhtasar*, s. 397-398; el-İci, Adûdiddin *el-Fevâidü'l-Gıyesîyye fî Ulûmi'l-Belâğa*, Dâru'l Kutubi'l-Mısriyye (tahk. Âşık el-Hüseyn) Kahire, 1991, s. 99.

ait olan dinlenme ve rızık arama tabirleri zikredilmiştir. Bu ilişkiden dolayı leff-ü neşir sanatı meydana gelmiştir.³⁰⁰

ada. Leff-ü Neşr-i Müretteb

Leff-ü neşr-i müretteb, bir ibârede yer alan ilk ve son kavramlar arasında belli bir düzen ve âhenk varsa bu duruma denir.³⁰¹

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا *Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır, (kaybettiklerinin) hasretini çeker durursun.* (el-İsrâ, 17/29)

Yukarıdaki âyet-i kerîmede مَلُومًا *cimriliği*, مَّحْسُورًا kelimesi ise *isrâfi* belirtmektedir. Yani cimri olursan insanlar seni kınar ve ayıplar; malını israfta edersen malsız mülksüz kalırsın yine insanlar tarafından kınanırsın. Bu âyet-i kerîmede vurgulanmak istenilen şey kişinin harcamalarında orta bir yol tutmasıdır.³⁰²

adb. Leff-ü Neşr-i Müşevveş

Leff-ü neşr-i müşevveş, bir ibârede yer alan ilk ve son kavramlar arasında belli bir düzen ve âhenk yoksa bu duruma denir.³⁰³

Safvetü't-Tefâsîr'den misali:

إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا * إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلًا وَأَغْلَالًا وَسَعِيرًا *Şüphesiz biz ona (doğru) yolu gösterdik. İster şükredici olsun ister nankör. Doğrusu biz, kâfirler için zincirler, demir halkalar ve alevli bir ateş hazırladık.* (el-İnsân, 76/3-4)

³⁰⁰ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II/449.

³⁰¹ Doğan, Yusuf, “Arap Belagatında el-Leff ve'n-Neşir Sanatı ve Kur'ân'daki Bazı Ayetler Üzerine Bir İnceleme”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VII (2007), sayı:4, s. 326.

³⁰² es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II/162, 38, 202, 227, 449; III/440.

³⁰³ Doğan, *a.g.m.*, s. 324.

Bu âyet-i kerîmelerde *وَأِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا* önce *şükreden* sonrada *inkâr* eden zikredildi. Sonraki âyette birinci değil de ikincisi tekrar zikredildi ve ikinci âyette bir düzensizlik meydana geldi. Bu düzensizlikten dolayı leff-ü neşr-i müşevveş sanatı meydana geldi.³⁰⁴

ae. Mübâlağa

Bir fiili, olay veya durumu; gerçekleşmesi zor veya imkânsız bir dereceye çıkararak abartılı bir şekilde ifâde etme sanatına mübâlaga denir.³⁰⁵

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَيَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ
(Allah buyurdu ki): *Ey Âdem! Sen ve eşin cennette yerleşip dilediğiniz yerden yeyin. Ancak şu ağaca yaklaşmayın! Sonra zalimlerden olursunuz.* (El-A'râf, 7/19)

Yukarıdaki âyet-i kerîmede *وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ* *Bu ağaca yaklaşmayın* ifâdesinde mübâlaga yapılmış, yemeyin yerine yaklaşmayın ifâdesi kullanılmıştır.³⁰⁶

b. Muhassinât-ı Lafziyye

ba. Cinâs

Cinâs, sözlükte *iki şeyin birbirine benzemesi* anlamında masdardır. Cinâsa *tecnîs*, *tecânüs*, *mücânese* gibi isimler de verilir. Bir bedî' terimi olarak; manaları farklı olmakla birlikte, yazılışları ve telaffuzları aynı veya benzer olan iki veya daha fazla kelimenin bir arada bulunmasına cinâs denir.³⁰⁷

Cinâs, anlam ve uyumla ilgili bir sanattır. Cinâs, başarılı bir şekilde eserlere tatbik edilirse ahenkli bir anlatım ortaya çıkar. Cinâs; “cinâs-ı tam ve cinâs-ı gayrı

³⁰⁴ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III/497.

³⁰⁵ el-Kazvîni, *İzâh*, II/365-366; et-Teftâzânî, *Muhtasar*, s. 405; el-Hâşimi, *a.g.e.*, s. 305; Durmuş, İsmail, “Mübalağa”, *DİA*, Ankara, 2006, XXXI/425-427; Saraç, *a.g.e.*, s. 219.

³⁰⁶ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I/442; konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. II/222, 246, 265, 394.

³⁰⁷ el-Kazvîni, *İzâh*, II/382; et-Teftâzânî, *Muhtasar*, s. 420; Saraç, *a.g.e.*, s. 245; Naci, Muallim, *İstilahat-ı Edebiyye*, (hazr. Alemdar Yalçın, Abdülkadir Hayber), Akabe Yay. s. 124.

tam” olmak üzere ikiye ayrılır. Bu cinaslarda kendi aralarında altı bölüme ayrılmaktadır.³⁰⁸

baa. Cinâs-ı Tam

Vücûh-u erba’a denilen, harflerin türü, sayısı, sırası, hareke ve sukûnu, iki kelime arasında benzerlik bulunan cinâsa, cinâs-ı tam denir.³⁰⁹

Safvetü’t-Tefâsîr’den misal:

وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ كَذَلِكَ كَانُوا يُؤْفَكُونَ *Kıyamet koptuğu gün, günahkârlar, (dünyada) ancak pek kısa bir süre kaldıklarına yemin ederler. İşte onlar, (dünyada da haktan) böyle döndürülüyorlardı. (er-Rûm,30/55)*

Yukarıdaki âyet-i kerimede سَاعَةٌ kelimesi iki defa tekrar edilmiştir. İlk سَاعَةٌ kelimesinde kast edilen *kıyamet* günüdür. İkinci سَاعَةٌ kelimesinde kast edilen ise *zaman* birimi olarak kullanmış olduğumuz saattir. Vücûh-u erba’a dediğimiz (dört yön) bu kelimedede bulunduğundan cinâs-ı tam olmuştur.³¹⁰

bab. Cinâs-ı Gayr-i Tâî

Kelimeler arasında vucûh-ı erba’a dediğimiz benzerliklerden birinin bulunmaması durumunda cinâs-ı gayri tam olur. Bu cinas türüne nâkıs cinâs da denir.³¹¹

Safvetü’t-Tefâsîr’den misal:

وَأَدْخَلْنَاهُمْ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُمْ مِنَ الصَّالِحِينَ * وَإِسْمَاعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِ كُلٌّ مِنَ الصَّابِرِينَ İsmail'i, İdris'i ve Zülkifl'i de (yâdet). Hepsi de sabreden kimselerdendi. Onları rahmetimize kabul ettik. Onlar hakikaten iyi kimselerdendi.

Yukarıdaki âyet-i kerimdeki الصَّالِحِينَ ve الصَّابِرِينَ kelimeleri arasında vucûh-ı erba’a dediğimiz benzerliklerden birinin bulunmadığı için cinâs-ı gayri tâî olmuştur.³¹²

³⁰⁸ Cârîm, Emin, *a.g.e.*, s. 220; Çoşkun, *a.g.e.*, s. 252.

³⁰⁹ Külekçi, *a.g.e.*, s. 226.

³¹⁰ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II/485.

³¹¹ Carim, Emin, *a.g.e.*, s. 220.

bac. Cinâs-ı Mümâsil

Bir ibârede iki lafzın, yani ismin isimle, fiilin fiille, harfin harfle, aynı olması durumuna denir.³¹³

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

يَكَادُ سَنًا بَرْقِهِ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ يُقَلِّبُ اللَّهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ (Bu bulutların) şimşeginin parıltısı neredeyse gözleri alır! Allah, gece ile gündüzü birbirine çeviriyor. Şüphesiz bunda basiret sahipleri için mutlak bir ibret vardır. (en-Nûr, 24/43-44)

Âyet-i kerimede geçen ilk الْأَبْصَارِ görme anlamında; ikinci geçen الْأَبْصَارِ kelimesi ise kalpler mânâsında kullanılmıştır. Harflerin sayıları, neveleri, şekilleri ve düzenleri tam olarak aynı olduğu için cinâs-ı mümâsil olmuştur.³¹⁴

bad. Cinâs-ı Müstevfâ

Bir ibârede iki lafzın; yani ismin isimle, fiilin fiille, harfin harfle, farklı olması durumuna denir.³¹⁵

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ * مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ * وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ Battığı zaman yıldız andolsun ki, arkadaşınız (Muhammed) sapmadı ve bâtıla inanmadı; o, arzusunun göre de konuşmaz. (en-Necm, 53/1-3)

Bu âyet-i kerimelerde geçen هَوَىٰ kelimesi fiil, الْهَوَىٰ kelimesi ise isimdir. Biri fiil diğeri isimden oluştuğu için cinâs-ı müstevfâ olmuştur.³¹⁶

³¹² es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II/278, 180, 188, 209, 223, 227.

³¹³ el-Kazvîni, *İzâh*, II/382-383; et-Teftâzânî, *Muhtasar*, s. 421.

³¹⁴ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II/346.

³¹⁵ el-Kazvîni, *İzâh*, II/383; et-Teftâzânî, *Muhtasar*, s. 421.

³¹⁶ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III/280.

bae. Cinâs-ı Muzâri

Muzâri, *benzer* manasına gelmektedir. Bir bedî' ilminde; mahrecleri birbirine yakın olup harfleri farklı olan kelimelerin meydana getirdiği sanata cinâs-ı muzâri denir. Bu durum ilk, orta ve son harfte olabilir.³¹⁷

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْأَوْنَ عَنْهُ وَإِنْ يُهْلِكُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ *Onlar, hem insanları Peygamber'e yaklaşımdan vazgeçirmeye çalışırlar, hem de kendileri ondan uzaklaşırlar. Oysa onlar farkında olmadan ancak kendilerini helak ederler.* (el-En'âm, 6/26)

Yukarıdaki âyet-i kerîmede geçen, يَنْهَوْنَ kelimesi ile يَنْأَوْنَ kelimesindeki أ ve و harfleri hurûf-u halk (boğaz harfleri)'dendir. Hurûf-u halk harflerinin özelliği, mahreclerinin birbirine yakın olmasıdır.³¹⁸ Dolayısıyla bu iki harfin mahreci de birbirine yakındır. Bundan dolayı cinâs-ı muzâri olmuştur.³¹⁹

baf. Cinâs-ı Lâhik

Cinâs-ı lâhik, kelimeleri oluşturan harflerin farklı olup, bu kelimelerin mahreçlerinin de birbirine uzak olmasına denir. Bu farklılık bir veya birden çok harfte de olabilir.³²⁰

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَإِنَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ لَشَهِيدٌ * وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ *Şüphesiz buna kendisi de şahittir ve o, mal sevgisine de aşırı derecede düşkündür.* (el-Âdiyât, 100/7-8)

Âyet-i kerîmelerde geçen لَشَهِيدٌ kelimesindeki و ile لَشَدِيدٌ kelimesinin ortasındaki د harfinin mahrecleri birbirine uzaktır. و harfi boğazdan çıkarken, د harfi

³¹⁷ el-Kazvîni, *İzâh*, II/386-387; et-Teftâzânî, *Muhtasar*, s. 424.

³¹⁸ Karaçam, İsmail, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, İFAV, Yay. İstanbul 2010, s. 295.

³¹⁹ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I/387.

³²⁰ el-Kazvîni, *İzâh*, II/387; et-Teftâzânî, *Muhtasar*, s. 424.

ise dilin uç kısmından çıkmaktadır.³²¹ Bu iki harfin mahreci birbirine uzak olduğundan cinâs-ı lâhik olmuştur.³²²

bag. Cinâs-ı Merdûf

Cinâs-ı merdûf sanatı, iki kelimedenden birisinin ilk harfinin fazla olması halinde meydana gelir.³²³

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَالْتَقَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ * إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ *Ve bacak bacağa dolaşır. İşte o gün sevk edilecek yer, sadece Rabbinin huzurudur.* (el-Kıyâme, 75/29 -30)

Yukarıdaki âyet-i kerîmede geçen الْمَسَاقُ kelimesinin ilk harfi olan م (mim), السَّاقُ kelimesinde bulunmamaktadır. Bu fazlalık sebebiyle cinâs-ı merdûf sanatı oluşmuştur.³²⁴

bah. Cinâs-ı Mutarref

Cinâs-ı mutarref sanatı, iki kelimedenden birinin son harfinin fazla olması durumunda meydana gelir.³²⁵

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ *Sonra meyvelerin her birinden ye ve Rabbinin sana kolaylaştırdığı yaylım yollarına gir, diye ilham etti. Onların karınlarından renkleri çeşitli bir şerbet (bal) çıkar ki, onda insanlar için şifa vardır. Elbette bunda düşünen bir kavim için büyük bir ibret vardır.* (en-Nahl, 16/69)

Bu âyet-i kerîmede geçen كُلِي ve كُلِّ kelimeleri arasında cinâs-ı mutarref sanatı vardır. Çünkü ilk kelimenin sonunda bulunan ي harfi fazlalıktır.³²⁶

³²¹ Karaçam, a.g.e., s. 195.

³²² es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III/594.

³²³ Bolelli, a.g.e.,s.419; Bulut, a.g.e., s. 296.

³²⁴ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III/489.

³²⁵ el-Hâşimi, a.g.e., 322.

bai. Cinâs-ı Muharref

Cinâs-ı muharref sanatı, kelimelerin hareke ve sükûnlarının farklı olması durumunda meydana gelir.³²⁷

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا فِيهِمْ مُنْذِرِينَ * فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذِرِينَ *Kuşkusuz, biz onlara uyarıcılar göndermiştik. Uyarılanların âkabetinin ne olduğuna bir bak!* (es-Saffet 37/72-73)

Âyet-i kerimelerde geçen مُنْذِرِينَ ile الْمُنْذِرِينَ kelimelerinde bulunan ذ harfinin harekesi üstün olduğundan cinâs-ı muharref olmuştur.³²⁸

bai. Cinâs-ı Hattî

Cinâs-ı hattî sanatı; iki kelimenin yazılışı aynı olup, harfler arasında noktalamanın farklı olması durumunda meydana gelir.³²⁹

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا (Bunlar;) *iyi işler yaptıklarını sandıkları halde, dünya hayatında çabaları boşa giden kimselerdir.* (el-Kehf, 18/104)

Bu âyet-i kerimede geçen يُحْسِنُونَ ile يَحْسَبُونَ kelimeleri arasındaki ب harfi ile ona karşılık gelen ن harflerinin sadece noktaları farklıdır. Yazılışları aynı olup noktalamaları farklı olduğu için cinâs-ı hattî olmuştur.³³⁰

³²⁶ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, II/135.

³²⁷ el-Hâşimi, *a.g.e.*, s. 323.

³²⁸ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, III/41.

³²⁹ Bulut, *a.g.e.*, s. 302.

³³⁰ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, II/209.

baj. Cinâs-ı İştikâk

Cinâs-ı iştikâk sanatı, iki kelimenin köklerinin aynı lafızdan meydana gelmesi durumunda oluşur.³³¹

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ لِنُنذِرَ قَوْمًا مَّا أَتَاهُمْ مِّنْ نَّذِيرٍ مِّنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ *
Onu Peygamber kendisi uydurdu diyorlar öyle mi? Hayır! O, senden önce kendilerine hiçbir uyarıcı (peygamber) gelmemiş bir kavmi uyarman için -doğru yolu bulalar diye- Rabbinden gönderilen hak (Kitap)tır. (es-Secde, 32/3) Artık sen onları bırak ve bekle. Zaten onlar da beklemektedirler. (es-Secde, 32/30)

Yukarıdaki âyet-i kerimelerde geçen “لِنُنذِرَ” ile نَذِيرٍ kelimeleri ve وَاَنْتَظِرُونَ ile مُنْتَظِرُونَ kelimelerinin kökleri aynı olup lafızları farklı olduğundan cinâs-ı iştikâk olmuştur.³³²

bak. Cinâs-ı Müşâbehe

Cinâs-ı müşâbehe sanatı, kelimelerin kök harflerinin aynı kökten türemedikleri halde aynı kökten türemiş gibi birbirine yakın olması durumunda meydana gelir.³³³

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

قَالَ إِنِّي لِعَمَلِكُمْ مِّنَ الْقَالِينَ Lût: Doğrusu, dedi, ben sizin bu işinizden tiksiniyorum! (eş-Şuâra, 26/168)

Âyet-i kerimede geçen قَالَ ile الْقَالِينَ kelimeleri aynı kökten türemiş gibi algılanmaktadır. Halbûki قَالَ kelimesi, القول söylemek kökünden türemiş iken الْقَالِينَ

³³¹ el-Kazvîni, *İzâh*, II/399; et-Teftâzânî, *Muhtasar*, s. 425.

³³² es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II/507, 17, 38, 66, 93, 110, 165, 217, 252, 278; konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. I/584, 595, 600.

³³³ Bolelli, *a.g.e.*, s. 433; Bulut, *a.g.e.*, s.305.

kelimesi, القلى *kızmak*, *tiksinmek* kelimesinden türemiştir.³³⁴ Bu benzerlik sebebiyle cinâs-ı müşâbehe oluşmuştur.

bb. Reddü'l-Acûz ale's-Sadr

'Acûz; şiirde, bir mısra'nın ikinci yarısına, nesirde ise ibârenin son cümlesine denir. Sadr ise şiirde mısra'nın ilk yarısına; nesirde ise ibârenin ilk cümlesine denir. Bu bilgilerden yola çıkarak reddü'l-acûz ale's-sadr için şöyle bir tanım yapabiliriz: Şiirde beytin, nesirde ise bir cümle'nin veya ibârenin sonunda yer alan bir kelimeyi önceden tekrar etmeye denir.³³⁵

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ
مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ *Geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katarsın. Ölüden diriyi çıkarır, diriden de ölüyü çıkarırsın. Dilediğine de sayısız rızık verirsin. (Âl-i İmrân, 3/27)*

Bu âyet-i kerîmenin baş kısmında geçen “تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ” ibâresi وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ ile tekrar edilmiştir. Bu tekrar sebebiyle reddü'l-acûz ale's-sadr sanatı meydana gelmiştir.³³⁶

bc. Secî'

Secî', sözlükte *güvercin*, *kumru vb. kuşların aynı sesleri tekrar ederek ötmeleri, dişi devenin monoton ve uzun sesler çıkararak inlemesi* gibi manalara gelmektedir. Bir bedî' ilminde iki veya daha çok kelimenin son harfinin aynı olmasına denir.³³⁷ Secî' terimi câhiliyye döneminden beri bilinen bir sanat dalıdır. O dönemde kâhinler secî' sanatını insanları aldatmak, onları etki altında bırakmak, manayı ve hakîkatı değiştirmek maksadıyla kullanıyorlardı. Bazı âlimler, birinin Peygambere “Ey Allah'ın Resulü! Yemeyen, içmeyen, bağırmayan, kolaylık

³³⁴ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II/394.

³³⁵ el-Kazvîni, *İzâh*, II/390-393; et-Teftâzânî, *Muhtasar*, s. 426; Saraç, *a.g.e.*, s. 263.

³³⁶ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I/197; konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. II/541, III/332, 368.

³³⁷ Durmuş, İsmail, “Secî”, *DİA*, Ankara, 2009, XXXVI/273.

istemeyen ve bunun gibi sözü uzatan kimseyi gördün mü? diye sorduğunda Hz.Peygamber'in "Cahiliye secî'si gibi secî mi yapıyorsun" ³³⁸ diye buyurması hadisesine dayanarak secî'nin yasaklandığını iddia etmişlerdir.

Bâkillâni, Ebu'l Hasan el-Eş'ari gibi âlimler bu hadîse dayanarak secî'nin Kur'ân'da olmayacağı konusunda görüş belirtmişlerdir. Bâkillâniye göre Kur'ân'da secî' olmuş olsaydı Kur'ân meydan okuyamaz ve onun i'câz ciheti olmazdı. ³³⁹

el-Câhız, İbn Vehb el-Kâtip, Ebû Hilâl el-Askerî, el-Hafâci ve Ziyâeddin İbnü'l Esîr gibi edebiyat ve belagat âlimleri bu görüşe katılmamışlardır. Peygamber (sav)'in yasakladığı mutlak secî' değil de o zamanlar (yukarıda da belirttiğimiz gibi) câhiliyye döneminde kâhinler tarafından insanları aldatmak için kullanılan secî'dir, diye görüş belirtmişlerdir. ³⁴⁰ el-Câhız, o zamanki illetin bugün kalktığını, illetin kalkmasıyla hükmün de geçersiz olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda hâlifelerin yanında hatiblerin hutbe okuduklarını ve hutbenin içinde birçok secî' bulunduğunu buna rağmen hâlifelerin herhangi bir görüş belirtmediklerini ve onları engellemediklerini söylemiştir. el-Câhıza göre yasaklanan secî' sanatı değil, secî'nin o zamanki kullanılış şekliydi. ³⁴¹

Secî'; mutarraf, murassa ve mütevâzi olmak üzere üç kısma ayrılır.

bca. Mutarraf Seci'

Secî'yi oluşturan kelimelerin son harflerinin aynı olup, vezinlerinin farklı olmasına denir. ³⁴²

Safvetu't-Tefâsîr'den misal:

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ * أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضَلُّيلٍ * وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ *
تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِّن سِجِّيلٍ *Rabbin fil sahiplerine neler etti, görmedin mi? Onların kötü*

³³⁸ Buhâri, "Tıp," 46.

³³⁹ Durmuş, İsmail, "Secî" *DİA*, XXXVI/273.

³⁴⁰ Durmuş, İsmail, "Secî" *DİA*, XXXVI/273.

³⁴¹ Karuko, a.g.e., s. 266, 267.

³⁴² el-Kazvîni, *İzâh*, II/393; et-Teftâzânî, *Muhtasar*, s. 430.

planlarını boşa çıkarmadı mı? Onların üstüne sürü sürü kuşlar gönderdi. O kuşlar, onların üzerlerine pişkin tuğladan yapılmış taşlar atıyordu. (el-Fîl, 1-4)

Yukarıdaki âyetlerin *أَبَابِيلَ تَضَلِيلَ الْفِيلِ* kelimelerinin son harfleri aynı olup vezinleri farklıdır. Bundan dolayı Mutarraf secî' olmuştur.³⁴³

bc. Murassa' Seci'

Secî' oluşturan bir veya birden fazla kelimelerin kâfiye ve vezin yönünde aynı olmasına denir.³⁴⁴

Safvetü't-Tefâsîr'den misal:

*وَأِنَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ لَشَهِيدٌ * وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ * أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعِثَ رَءَسًا فِي الْأَقْبُورِ * وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ* Şüphesiz buna kendisi de şahittir ve o, mal sevgisine de aşırı derecede düşkündür. Kabirlerde bulunanlar diriltilip dışarı atıldığı ve kalplerde gizlenenler ortaya konduğu zaman insan (halinin ne olacağını) düşünmez mi? (el-Âdiyât, 100, 7-10)

Bu âyet-i kerîmelerin *لَشَدِيدٌ* kelimesi ile *لَشَهِيدٌ* kelimesi arasında ve *الْقُبُورِ* kelimesi ile *الصُّدُورِ* arasında kafiye ve vezin yönüyle bir benzerlik vardır. Bu benzerlikten dolayı Murassa' secî' olmuştur.³⁴⁵

bcc. Mütevâzi Seci'

Secî' oluşturan kelimelerin harflerinin birbirine denk olması ve son bir önceki harfin farklı olmasına denir.³⁴⁶

³⁴³ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III/605; konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. II/110, 116, 129, 235, 252.

³⁴⁴ el-Kazvîni, *Îzâh*, II/393; et-Teftâzânî, *Muhtasar*, s.430; Saraç, *a.g.e.*, s. 257.

³⁴⁵ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III/594; konu ile ilgili diğer örnekler için bkz. II/71, 93, 99, 217, 241, 252.

³⁴⁶ el-Kazvîni, *Îzâh*, II/394; et-Teftâzânî, *Muhtasar*, s.431; Saraç, *a.g.e.*, s. 257.

Safvetu't-Tefâsîr'den misal:

عَبَسَ وَتَوَلَّى * أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى * وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَكَّى * أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرَى

(Peygamber), âmânın kendisine gelmesinden ötürü yüzünü ekşitti ve çevirdi. (Resûlüm! Onun halini) sana kim bildirdi! Belki o temizlenecek yahut öğüt alacak da, o öğüt ona fayda verecek. ('Abese, 80/1-4)

Yukarıdaki âyet-i kerîmelerde geçen تَوَلَّى ve يَزَكَّى kelimelerinin harfleri birbirine denk olup, sondan bir önceki harf farklı olduğu için iki kelime arasında Mütevâzi secî' oluşmuştur.³⁴⁷

bd. Üslûbu'l-Hakîm

Üslûbü'l-hakîm soru soran muhâtabın beklemediği bir cevap almasına denir.³⁴⁸

Safvetu't-Tefâsîr'den misal

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ فَلَنْ هِيَ مَوَاقِبُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آتَى مِنْ آتَى وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ Sana, hilâl şeklinde yeni doğan ayları sorarlar. De ki: Onlar, insanlar ve özellikle hac için vakit ölçüleridir. İyi davranış, asla evlere arkalarından gelip girmeniz değildir. Lâkin iyi davranış, korunan (ve ölçülü giden) kimsenin davranışdır. Evlere kapılarından girin, Allah'tan korkun, umulur ki kurtuluşa erersiniz. (el-Bakara, 2/189)

Yukarıdaki âyeti kerîmede müşrikler Peygamberimiz (sav)'e yeni doğan ayın niçin küçük olduğunu ve daha sonra da ışığını artırarak dolunay haline geldiğini soruyorlar. Sâbûni bu ayeti şöyle yorumlamıştır: Bu âyette Allah Teâla'da hilâlin bu şekilde olmasının hikmetini şöyle açıklıyor: Sizin için faydalı olan ayın ilk günlerden itibaren ışığını artırıp, sonuna doğru ışığını yine azalmasının sebebini sormanız değil. Hilâlin yaratılışındaki hikmetini sormanızdır. Ayrıca müşrikler hilâlin ahlini soruyorlar. Hilâlin durumu açıklandıktan sonra evlere arka kapılarından girilmemesi,

³⁴⁷ es-Sabûnî, Safvetü't-Tefâsîr, III/522.

³⁴⁸ el-Kazvîni, İzâh, I/75, 76.

Allah'tan korkmaları istenildiği için beklemedikleri bir cevap alıyorlar. Bu sebeple burada Üslûbü'l hakîm sanatı vardır.³⁴⁹

be. Hüsni'l-İftitâh

Bir müellifin eserine, bir şairin şiirine ya da bir hatibin konuşmasına başlamadan önce dile ağır gelmeyen, kulağı tırmalamayan, manası açık olan, dinleyicilerin ilgisini çeken, irad edilen ortama uygun olan, güzel ve etkili sözle başlamaya hüsni'l iftitâh denir.³⁵⁰

Safvetü't-tefâsirden misal:

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ Allah, O'ndan başka tanrı yoktur; O, hayydir, kayyümdür. Kendisine ne uyku gelir ne de uyuklama. Göklerde ve yerdekilerin hepsi O'nun'dur. İzni olmadan O'nun katında kim şefaath edebilir? O, kullarının yaptıklarını ve yapacaklarını bilir. (O'na hiçbir şey gizli kalmaz.) O'nun bildirdiklerinin dışında insanlar O'nun ilminden hiçbir şeyi tam olarak bilemezler. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri içine alır, onları koruyup gözetmek kendisine zor gelmez. O, yücedir, büyüktür. (el-Bakara, 2/255)

Âyet-i kerîmenin baş kısmı Allah Teâla'nın en yüce ismiyle başlamıştır. Akabinde ise Allah Teâla'nın eşsiz sıfatları sayılmıştır. Bir hadis-i şerifte ise bu âyette Yüce Allah'ın ism-i a'zamı olduğuna dair şöyle bir rivayet gelmiştir. "Allah'ın ismi a'zamı üç yerdedir. Bu isim hürmetine dua edilirse Allah o duayı kabul eder. Bunlar اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ (el-Bakara, 2/255) ile الْمَلِكُ الْحَيُّ الْقَيُّومُ (Âl-i İmrân, 3/1-2) Bu âyetler ve diğerleri Allah (cc)'ı tazîm ederler.³⁵¹

³⁴⁹ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, I/127.

³⁵⁰ el-Kazvîni, *İzâh*, II/428, 432; et-Teftâzânî, *Muhtasar*, s. 457.

³⁵¹ es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, I/164; İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed, *el-Müsned*, I-VI, Daru'l-Fikri'l-Arabî, Beyrut, tsz. I/461.

bf. Beraât-i İstihlâl

Beraât, sözlükte, *fazîlet ve güzelliğe tam olmak, üstün olmak ve üstün gelmek*, İstihlâl, *çocuğun doğduğu anda bağırarak ağlması, yeni ayın görünmesi, yağmurun ilk yağması, her ne olursa olsun sesin yükselmesi*, gibi manalara gelmektedirler. Terim manası ise; nâzım veya nesirde müellifin, esrinin başında muhtevâsına dair, bilgi vermesi, işaret etmesine ve ilgi çekici bir üslûpla başlamasına denir.³⁵² Her konunun kendisine has ve muhtevâsına uygun bir girişinin olması gerekmektedir. Mütakellimin güzel ve etkileyici bir hitap ortaya koyabilmesi için giriş cümlesinin dikkat çekici ve yapacağı konuşma hakkında dinleyiciye ipucu vermesi gerekmektedir.

Yüce kitabımız Kur’ân-ı Kerim’i bir bütün olarak ele aldığımızda Fâtiha Süresiyle başlaması, onun muhtevâsına işaret eder. Fâtiha, sadece Kur’ân-ı Kerim’in değil Zebur, Tevrat ve İncil’in muhtevâsı ve maksatları hakkında bizlere bilgi vermektedir.³⁵³

Safvetü’t-Tefâsîr’den misal

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ
آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ *Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Harâm'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir; O, gerçekten işitendir, görendir. (İsrâ, 17/1)*

Âyet-i kerîmedeki *سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى* ifadesinde isrâ olayının mucizevî yönüne, bununla beraber Allah Teâla'nın kudretine, noksan sıfatlardan uzak olduğuna işaret eden lafızlarla başlaması, berâat-ı istihlâl sanatına verilecek en güzel örnektir.³⁵⁴

³⁵² Bulut, Ali, “Arap Edebiyatında Beraât-i İstihlâl Kavramı,” Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, VIII, (2008), sayı:2, s. 80-81; Hacımüftüoğlu, Nasrullah, “Berâatı İstihlâl,” *DİA*, Ankara, 1992, V /470.

³⁵³ Bulut, Ali, “Arap Edebiyatında Beraât-i İstihlâl Kavramı”, s. 87, 88.

³⁵⁴ es-Sabûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, II/156,60.

SONUÇ

Son dönem müfessirlerinden olan Muhammed Ali es-Sabûnî, gerek yaşantısı ve gerekse telif ettiği eserleriyle İslam âleminde önemli bir yere sahip olmuştur. Onun telif ettiği eserler Hindistan, Pakistan, Endonezya ve Türkiye gibi birçok ülkede ders kitabı olarak okutulmaktadır. Bunun sebebi eserlerini açık bir üslûp, kolay ve modern bir metodla aklî ve naklî bilgileri birleştirerek çağın ihtiyacına cevap verecek bir şekilde kaleme almış olmasıdır.

es-Sabûnî'nin, *Safvetü't-Tefâsîr*'deki tefsîr metodu konusunda söylenilebilecek en önemli şey ilk olarak o sûrenin maksadını ve özetini sunmuş olmasıdır. Âyetler arasındaki (siyâk ve sibâk), münâsebeti, herkes tarafından kolayca bilinemeyecek olan kelimeleri türeyişlerini açıklamış ve Arap şiirlerinden de örnekler getirerek delillendirmiştir. Daha sonra âyetlerin nuzûl sebebini, tefsirini, edebî sanatlarını, faydalı bilgileri ve varsa konuyla ilgili nükteler anlatarak tefsirini sonuçlandırmıştır. Şeyh es-Sabûnî, bu eserini telif ederken rivâyet ve dirâyet tefsirlerini iyice araştırmış ve bunları okuyup anlamadan hiçbir şey yazmamıştır. Bu sebeple bu eser adından da anlaşılacağı gibi birçok tefsîrin özü kabul edilmektedir.

es-Sabûnî'nin *Safvetü't-Tefâsîr*'de gerekli ve önemli gördüğü âyetleri me'âni, beyân ve bedî' ilmi açısından yaklaşık olarak 2100 tanesini değerlendirmiştir. es-Sabûnî, bu eserinde daha çok beyân ve bedî' ilmiyle ilgili sanatlara örnekler vermiştir. Bazen verdiği örnek âyetleri Arap şiiriyle de desteklemiştir. es-Sabûnî, bazı belâgat konularının alt başlıklarını belirtmemiştir. Tarafımızdan belirtilip ilgili âyetlerle örneklendirilmiştir. es-Sabûnî, belâgat bölümünde Zemahşeri, Beydâvi, Âlusi ve Taberi gibi müfessirlerin eserlerini ve Şerif er-Radî, Ebu Ubeyde, Ferra, İbni Kuteybe, İbni Atiyye gibi belâgat ilmene dair yazılmış birincil ve ikincil kaynakları referans almıştır. Ayrıca dilinin açık-seçik, akıcı ve anlaşılır olması belâgata hâkim olması sebebiyledir. Şeyh es-Sabûnî, belâgatla ilgili olarak Kur'ân-ı Kerîm'i beyân ilminin konularını ele alarak *el-İbdâ'u'l-Beyâni fi Kur'âni'l 'Azîm* adlı bir eser telif etmiştir.

KAYNAKÇA

- Akdemir, Hikmet, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, Nil Yayınları, İzmir, 1999.
- Arpa, Muttalip, “Kur’ân’da Mecâz Tartışmaları ve İbni Teymiyye’nin (728/1327)Mesele’ye Yaklaşımı”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, sayı:44, 2010.
- Ayyıldız, Mustafa, Birgören, Hamdi, *Edebiyat Bilgi ve Kuramları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2009.
- Bağış, Mehmet, *Edebî Sanatların Kur’ân-ı Kerîm ve Çağdaş Türk Edebiyatı Açısından Mukâyesesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Erzurum, 2012.
- Bilgegil, M, Kaya, *Edebiyat Bilgi Teorileri (Belâgat)*, Enderun Kitapevi, İstanbul, 1989.
- Bolelli, Nusrettin, *Belâgat, Beyân-Meânî-Bedî İlimleri*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2012.
- Buhâri, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu’s-Sahih*, I-V (thk: Mustafa Dîb el-Buğa), Dâru İbn Kesîr, Beyrut, 1990.
- Bulut, Ali, “Arap Edebiyatında Beraât-i İstihlâl Kavramı”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, sayı:2, VIII, 2008.
- , “Kur’ân-ı Kerîm’de İtnâb Üslubu” (The Styl of in the Qor’an), *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (The Journal of International Social Research), Volume 3 / 11 Spring 2010.
- , *Belâgat, Meânî-Beyân, Bedî*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2013.
- Cârim, Ali, Emin, Mustafa, *el- Belâgatü’l-Vâdiha*, Muessesetu’l-Kutub es-Sekâfiyye, Beyrut, tsz.
- Coşkun, Menderes, *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar*, Gergâh Yayınları, İstanbul, 2012.
- Çağırıcı, Mustafa, “Hakikat”, *DİA*, XV, Ankara, 1997.

Çetiner, Bedrettin, *Fâtîha'dan Nâs'a Esbâbı Nuzûl*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2006.

Demir, İbrahim, *Muhammed Ali Es-Sabûnî ve Tefsir Metodu*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara, 2000.

Demirayak Kenan, *Arap Edebiyatı Tarihi I*, Fenomen Yayınları, Erzurum, 2012.

Demirci, Muhsin, *Tefsir Usûlü*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2010.

Doğan, Yusuf, “Arap Belagatında el-Leff ve'n-Neşr Sanatı ve Kur'ân'daki Bazı Ayetler Üzerine Bir İnceleme”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, sayı:4,VII, 2007.

Durmuş, İsmail, “Meânî”, *DİA*, XXVIII, Ankara, 2003.

-----, “Secî”, *DİA*, XXXVI, Ankara, 2009.

-----, “Mübalâğa”, *DİA*, XXXI Ankara, 2006.

-----, “Kinâye”, *DİA*, XX, Ankara, 2002.

-----, “Mecaz”, *DİA*, XXVIII Ankara, 2003.

Durmuş, İsmail, Pala, İskender, “*İstiâre*”, *DİA*, XXIII, Ankara, 2003.

el-Câhız, ‘Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinân *el-Beyân ve't-Tebyîn*, I-IV, Matbaatu'l-Hancî, (tahk. ‘Abdusselam Muhammed Harûn), Kahire, 1998.

el-Cürcânî, Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed, *Esrârü'l-Belâga ft İ'lmi'l el-Beyân*, (tahk. Seyid Muhammed Râşid Rıza) Dâru'l Ma'rife, Beyrut, 2002.

el-Cürcânî, Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed, *et-Ta'rîfât*, thk: Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlı, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 2007.

el-Ferâhidi, el-Halil b. Ahmed *Kitâbu'l Ayn*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

el-Hâşimi, es-Seyyid Ahmed *el-Cevâhiru'l-Belâğa*, İskenderiye, tsz.

el-Kazvini, Hatip, *Telhîs ve Tercümesi*, (Çev. Nevzat Yanık, Mustafa Kılıçlı, Çögenli, Sadi), İstanbul, tsz.

-----, *et-Telhîs fî Ulûmi'l el-Belâgat*, Dâru'l Kutubi'l-İlmiye, Beyrut, 2009.

el-Merâğî, Ahmed, Mustafa, '*Ulûmü'l-Belâğa, Beyânî, Me'âni, Bedî*, Dâru'l Kutubi'l 'İlmiyye, Beyrut, 1993.

el-Meydânî, Hasan, Habenneke, Abdurrahman *el-Belâgatü'l Arabiyye*, Dâru's-Şâmiyye, Beyrut, 1996.

en-Nüveyrî, Şihâbuddin Ahmed b. Abdilvehhâb, *Nihâyetü'l Ereb fî Funûnü'l Edeb*, (thk. Muhammed Ebu'l Fadl İbarhim) el-Mektebetu'l Arabiyye, Kahire, 1975.

Erdim, Enes, "Zamahşerî'nin el-Keşşâf'ında Beyân İlminin Yeri", Hikmet Yurdu, Temmuz–Aralık 2011, Yıl:4, sayı:8, IV.

Eren, Şadi, *Kur'ân'da Teşbih ve Temsiller*, Işık Yayınları, İstanbul, 2001.

Eren, Cüneyt, Uzunoglu, Vecih, *Hülâsatu'l-Belâğa, Arapça Belâgat*, Cantaş Yayınları, İstanbul, 2012.

es- Sâbûnî, Muhammed, Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, I-III, Dâru'l Fikr, Beyrut, 2000.

-----, *Safvetu't-Tefâsîr*, I-VII, (trc. Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz), İstanbul, 2014.

-----, *İbdâ'ü'l-Beyânî*, el-Mektebetu'l 'Asriyye, Beyrut, 2009.

-----, *Ravâ'i'u'l-Beyân fî Tefsîri Âyâtî'l-Ahkâm*, Dâru'l Cîl, Beyrut, tsz.

es-Sâ'dî, Abdülmute'âl *Buğyetü'l İzâh lî-Telhîsi'l Miftâh fî Ulûmi'l- Belâğa*, el-Mektebetu'l Edebî, I-IV, Kâhire, 1999.

eş-Şerif, Râdî, *Telhîsu'l-Beyân*, el-Mektebetu'l Hayâti, tahk: Ali Muhammed Mukallid), Beyrut, trz.

et-Teftâzânî, Sa'duddîn *Muhtasaru'l Meânî*, Eser Kitabevi, İstanbul, 1960.

ez-Zamahşeri, Cârullah Muhammed b. Ömer, *Esâsu'l-Belâğa*, Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l Arabî, Beyrut, 2001.

- , *el-Keşşaf*, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l 'Arabiyye, Beyrut, 2012.
- ez-Ziyâdat, Mhammed Teysir, Acat, Yaşar, *Yabancılar İçin Arap Dili Belagati*, Kitâbî Yayınları, İstanbul, 2013.
- Fadl, Hüseyin Abbas, *el-Belâgat (İ'lmü'l-Me'ânî)*, Dâru'l Furkânî, Beyrut, 1997.
- Gür, Süleyman, *Kâzî Beyzâvî Tefsîrinde Belâgat İlmi ve Uygulanışı*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2014.
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah, "Beyân", *DİA*, VI, İstanbul, 1992.
- "Berâatı İstihlâl," *DİA*, V, İstanbul, 1992.
- Hafâcî, Saîd el-Halebî, *Sırru'l Fesâha*, Beyrut, 1982.
- İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed, *el-Müsned*, I-VI, Daru'l-Fikri'l-Arabî, Beyrut, tsz.
- el-İci, Adûdiddin *el-Fevâidü'l-Ğiyesiyye fî Ulûmi'l-Belâğa*, Dâru'l Kutubi'l-Mısriyye, (tahk. Âşık el-Hüseyn) Kahire, 1991.
- İn'âm Fevvat Akkâvi, *el-Mu'cemü'l-Mufasssala fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996.
- İsa Ali el-Akûbi, Ali Said eş-Şeteviyyi, *el-Kâfi fî 'Ulûmi'l-Belâgati'l el-Arâbiye*, el-Câmi'âtu'l el-Meftûha, İskenderiye, 1993.
- Karaçam, İsmail, *Kur'an-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2010.
- Karuko, Semira, *el-Câhız ve Belâgat*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2014.
- Kerîme Mahmûd Ebû Zeyd, *İlmü'l -Meânî Dirâse ve Tahlîl*, Mektebetu'l Vehbe, Kâhire, 1988.
- Kocakaplan, İsa, *Açıklamalı Edebî Sanatlar*, Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011.

Külekçi, Numan, *Açıklmalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2013.

Mehmet Zihni Efendi, *el-Kavlu'l-Ceyyid fi Şerhi Ebyâtı't Telhîs ve Şerhayhi ve Hâşiyeti's Seyyid*, İstanbul, 1304.

Naci, Muallim, *Istilahat-ı Edebiyye*, (hazr. Alemdar Yalçın, Abdülkadir Hayber), Akabe Yayınları, Ankara, tsz.

Özüçalışır, Abdullah, Muhammed Ali Es-Sabuni'nin "Safvetut't-Tefasir" adlı tefsirinde beyan, meani ve bedi': Fatiha ve Bakara sureleri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır, 2012.

Rafî, Mustafa Sadık, *I'câzu'l-Kur'ân*, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 2004.

Saraç, M. A. Yekta, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, Gökkubbe Yayınları, İstanbul, 2014.

Şuhhâde Ahmed, Ersan, İsam, *Safvetu't-Tefâsîr'de es-Sabûnî'nin Tefsîr Metodu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Nablus, 2013.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *Sunen*, I-V, Çağrı Yay. İstanbul, 1981.

Uysal, Selçuk, *Belâgat ve Edebi Sanatlar Lügatı*, Doğu Kitapevi, İstanbul, 2010.

<http://www.biyografi.net/kisiayrinti.asp?kisiid=5470>, Haber Tarihi, 19 Ekim Cuma, 2007, Erişim tarihi, 04.05. 2015.

<http://www.dunyabulteni.net/index.php?aType=habere&ArticleID=25875>, Haber Tarihi, 19 Ekim Cuma, 2007. Erişim tarihi, 04.05. 2015.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Musa DEMİR
Doğum Tarihi ve Yeri	01.10.1983 – İslahiye/Gaziantep
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Şırnak Ü. İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans Öğrenimi	
Bildiği Yabancı Diller	Arapça
Bilimsel Faaliyetler	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Diyanet İşleri Başkanlığı
İletişim	
e-posta adresi	musa._demir@hotmail.com
Tarih	

ÖZET

Bu çalışmamızın amacı Muhammed Ali es-Sabûni'nin *Safvetu't-Tefâsir* adlı eserini belâgat uygulamaları yönünde incelemektir. Bu sebeple Muhammed Ali Sabûni'nin hayatı, eserleri, ilmi şahsiyeti ve tefsir metodu hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Genel olarak belâgat ve fesâhat tanıtılmış Kur'ân-ı Kerîm ve belâgat arasındaki ilişkiden bahsedilmiştir.

Daha sonra belâgat ilmini oluşturan meâni, beyân ve bedî' dallarına göre tasnif edilmiş ve bu ilimler hakkında kısa bilgiler verilmiştir. *Safvetu't-Tefâsir*'deki yer alan belâgat terimleri klasik ve modern eserler dikkate alınarak tanımları yapılmış, konuyla ilgili olan âyetler *Safvetu't-Tefâsir*'de geçtiği şekliyle sunulmuştur.

Amacımız, Kur'ân-ı Kerîm'in daha iyi anlaşılması, unutulmaya yüz tutmuş olan belâgat terimlerinin tekrardan hatırlanması ve bu alana küçük bir katkıda bulunmaktır.

Anahtar kelimeler: Belâgat, Meâni, Beyân, Bedî', Safvetü't-Tefâsir, Edebi Sanat.

ABSTRACT

The objective of this study is to examine the book styled “*Safvetu’ t-Tefâsir (summary of interpretations)*” authored by Muhammad Ali Al Sabuni in terms of applications of eloquence. Therefore brief information was provided as to the life, works, scientific personality and interpretation method of Muhammad Ali Al Sabuni. In general eloquence and fluency were introduced and the relation between the Holy Quran and eloquence were discussed.

Then the branches named meâni (the major principles of oral and written discourse), beyân (the stylistic issues of language) and bedî (dealing with the decorative and argumentative structure of discourse such as contrasts, similes and cinas (jinâs) which constituted eloquence are classified 'according to their branches and brief information about these sciences are given. The eloquence terms included in *Safvetu’ t-Tefâsir* are defined by considering classical and modern works and the verses on the subject *were* presented as they are written in *Safvetu’ t-Tefâsir*.

Our objective is a better understanding of the Quran, remembering again the eloquence terms which have sunk into oblivion and making a small contribution to this area.

Keywords: Rhetoric, Me’âni, Beyân, Bedî’, *Safvetu’ t-Tefâsir*, Literary Art.